

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

ERŐS ORSOLYA JÚLIA

A fogyasztói jogvitarendezés jövője, különös tekintettel a békéltető testületek eljárására

HORVÁTH ZSOLT

Széchenyi István és Kossuth Lajos vitája

MIHÁLY LAURA DOMINIKA

Mi a közös a Covid-19-ben és a magánjogi definíciós problémákban?

NAGY NIKOLETT ANNA

A Duna Bizottság története és szerepe-kitekintés a DANTE és GRENDEL keretei között végzett munkára

SZIJÁRTÓ LILLA

Az őslakosok jogainak nemzetközi védelme, különös tekintettel az őslakos gyermekek helyzetére

2022

[XII. ÉVFOLYAM]

I. SZÁM

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM | 2022/1. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2022. JÚNIUS 30.

FŐSZERKESZTŐ | NAGY NIKOLETT ANNA
OLVASÓ SZERKESZTŐ | NAGY NIKOLETT ANNA
RÉTI ZSÓFIA
SEDIVI ROLAND
SZIJÁRTÓ LILLA
TÓBIÁS SZABOLCS

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. KIRÁLY PÉTER BÁLINT

A BORÍTÓ DR. KESERŰ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA
Cím | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062 –5715 (NYOMTATOTT)

ISSN | 2064 –6992 (ONLINE)

© BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2022.

© A SZERZŐK, 2022.

E KÖTET AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA MEGBÍZÁSÁBÓL AZ EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ ÁLTAL MEGHIRDETETT NEMZETI TEHETSÉG PROGRAM KERETÉBEN
AZ NTP-SZKOLL-22-0022 KÓDSZÁMÚ PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSBÓL VALÓSULT MEG.

TARTALOM

ERŐS ORSOLYA JÚLIA

A fogyasztói jogvitarendezés jövője, különös tekintettel a béléltető testületek eljárására 3

HORVÁTH ZSOLT

Széchenyi István és Kossuth Lajos vitája..... 16

MIHÁLY LAURA DOMINIKA

Mi a közös a Covid-19-ben és a magánjogi definíciós problémákban? 23

NAGY NIKOLETT ANNA

A Duna Bizottság története és szerepe-kitekintés a DANTE és a GRENDEL keretei között végzett munkára 29

SZIJÁRTÓ LILLA

Az őslakos népek jogainak nemzetközi védelme, különös tekintettel az őslakos gyermekek helyzetére
..... 41

A FOGYASZTÓI JOGVITARENDEZÉS JÖVŐJE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÉKÉLTETŐ TESTÜLETEK ELJÁRÁSÁRA

Absztrakt

A tanulmány célja, a különböző igazságszolgáltatási eljárásokban megjelenő technológiák felhasználásának áttekintése. A kutatás előfeltevése, hogy a technológiai újítások megfelelő alkalmazása a vitarendezésben, a gyakran elhúzódó és költséges eljárások problémájának orvoslását jelentheti. Az erre irányuló, kialakuló nemzetközi gyakorlat és az Európai Unió álláspont megismerése azért bír különös jelentőséggel, mert azok következtetései alapjaiban határozzák meg a téma hazai megközelítést. Végül leszűkítve a vizsgálódás tárgyát, kifejezetten a békéltető testületek eljárását kiegészítő technológiai újítások lehetőségei kerülnek áttekintésre.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, automatizáció, online vitarendezés, békéltető testület

BEVEZETÉS

A jogászai és politikai társadalom egyik legvitatottabb és egyben legérdekesebb kérdéskörévé vált a mesterséges intelligencia (továbbiakban MI vagy AI) fejlesztése és felhasználása körül kialakult helyzet az elmúlt években. A technológia sokszínűsége megosztó és óvatosságra int, ugyanakkor a benne rejlő számtalan előnye kecsegtető a bátor úttörőknek, akik, sürgető problémák megoldásának kulcsát is látják benne. A kérdés megválaszolását, hogy mi mindenben lehet segítségünk az MI, csak azután kísérlelhetjük meg, miután röviden vázoltuk annak fogalmát és működésének lényegét.

1.1. Mesterséges intelligencia fogalma és felhasználása

Az MI fogalmának meghatározására több kísérletet is tettek. Az Európai Bizottság is vállalkozott közleményében¹ az MI-fogalom meghatározására: „A mesterséges intelligencia intelligens viselkedésre utaló rendszereket takar, amelyek konkrét célok eléréséhez elemzik a környezetüket és – bizonyos mértékű autonómiával – intézkedéseket hajtanak végre. A mesterséges intelligencián alapuló rendszerek lehetnek kizárólag szoftver-alapú rendszerek, amelyek a virtuális világban működnek (pl. hangasszisztensek, képelemző szoftverek, keresőprogramok, hang- és arcfelismerő rendszerek), illetve a mesterséges intelligencia beépíthető hardvereszközökbe is (pl. fejlett robotok, autonóm járművek, drónok és a tárgyak internetéhez kapcsolódó alkalmazások).” Hangsúlyos azonban, hogy a mesterséges intelligencia legfontosabb tulajdonsága a tanulásra való képességében ragadható meg. Egyrészt az algoritmus adatokkal való ellátása egy *felügyelt*, betanításból álló folyamat. A szoftver rendeltetéséhez és a tőle elvárt feladat megoldásához kiválasztott adatokkal való tanítás során, szem előtt kell tartani a megfelelően sokszínű és pontos adatsokaságot. A program ezt követően adatokat vizsgál, elemez, összehasonlít. Keresve és felismerve azokat az adatokat, amelyek hasonlóak vagy összefüggőek, tömbökbe rendezve statisztikákat készít. Ez az általánosításhoz hasonló folyamat már *nem felügyelt* tanulás. KÁLMÁN László találó kifejezésével élve a *nem felügyelt* tanulás *önfelügyelt* tanulásnak is nevezhető². Ilyenkor a szoftver a parancsokat már nem közvetlenül a programozótól kapja, hanem önállóan megfogalmazott részcélként realizálhatóak. A profilok megalkotása, minták és törvényszerűségek feltárása után a lehetséges kimenetek összehasonlítása, illetve azok közül a legkedvezőbb vagy legvalószínűbb kiválasztása már matematikai-logikai módszerek alapján történik. Az MI eredményre jutását megelőző szakaszban, a program futása során tehát bizonyos fokú autonómiával rendelkezik annak tekintetében, hogy „milyen úton” érkezett a kimeneti válaszhoz.

¹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A mesterséges intelligencia Európa szolgálatában (COM(2018) 237 final 1.)

(CELEX: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018AE2369>)

²KÁLMÁN László: Mire képes az emberi elme, és mit nem tud a gép? (elérhető: <https://qubit.hu/2019/02/02/mire-kepes-az-emberi-elme-es-mit-nem-tud-a-gep>, letöltve: 2022. június 07.)

Az Európai Bizottság által 2018-ban létrehozott mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport a következőképpen változtatott a fogalmon, kiemelve a korábbi definícióban kevésbé hangsúlyos tanulási jellemzőt: „A mesterséges intelligencián alapuló rendszerek olyan, emberek által megtervezett szoftverrendszerek (és lehetőség szerint hardverrendszerek), amelyek összetett céljukra tekintettel a fizikai vagy a digitális dimenzióban úgy működnek, hogy a környezetüket adatszerzés révén észlelik, értelmezik a gyűjtött strukturált és nem strukturált adatokat, ismereteik alapján érvelnek vagy ezekből az adatokból származó információkat dolgoznak fel, valamint eldöntik, hogy az adott cél eléréséhez melyek a leghatékonyabb intézkedések. Az MI-rendszerek használhatnak szimbolikus szabályokat vagy numerikus modellt is betanulhatnak, és a magatartásukat is megváltoztathatják annak elemzése révén, hogy a korábbi intézkedések hogyan hatottak a környezetre.”³

A híres sakkozó világbajnok, Garry KASPAROV és a szuperszámítógép Deep Blue, izgalmas mérkőzésén, - amely ráadásul a technológiai újdonság győzelmével zárult, - a szuperszámítógép több mint 200 millió lehetséges sakk pozíció vázolására volt képes másodpercenként.⁴ A '90-es évek óta rohamosan fejlődő kutatási terület legújabb vívmányai eljutottak napjainkig az önmagát megerősítéses tanulással járó tanító robotok⁵, ember és gép közötti hidat jelentő beszédfelismerők és az orvosi diagnosztikai javaslattevő szoftverek magas fejlettségű szintjéig.

1.2.A mesterséges intelligencia jogi kutatásának aktualitása

A mesterséges intelligencia fejlesztésének lendületét egy szemléletes adattal szeretném alátámasztani, mely szerint a közzétett mesterséges intelligencia- szabadalmi bejelentések száma az elmúlt 10 év alatt 400%-os növekedést mutat.⁶ A mesterséges intelligencia iránt megnövekedett érdeklődés az élet szinte minden területét érinti. Az ipartól kezdve az egészségügyön át a közigazgatásig valamennyi szektor meghatározó eleme lehet mind a magán- de akár a közszférának is. Találkozhatunk a technológiával online vásárlás során vagy internetes keresés optimalizálására használt MI formájában; okosotthonok elterjedésével a háztartásunk valamennyi berendezését összekapcsoló hálózat képében vagy munkaerőpiaci elemző és javaslattevő szoftverként állásinterjún.

A legújabb technológiai fejlemények alkalmazása a tudományok minden területére hatással vannak. G. KARÁCSONY Gergely, tanulmányában⁷ rámutat, hogy a felforgató technológia „nem lokalizáltan, egy-egy gazdasági szektor vagy iparág szintjén jelenik meg, hanem több iparágat is befolyásol”.

Álláspontom, hogy a jog- és államtudományoknak sem kell elzárkózniuk, akár az olyan felforgató technológiák saját tudományterületen való alkalmazásától sem, mint a mesterséges intelligencia. Kétségtelen azonban, hogy akár a jogvitarendezés területein különös körültekintést és mérlegelést igényelhet az MI felhasználása, a jogalkalmazás alkotmányos szintű garanciákkal biztosítottóságára való tekintettel.

1.3.Nemzetközi kitekintés

Átértékelődni látszik FÁY András - reformkori író és politikus, - sokat sejtető kijelentése: „aki kevés pénzzel, kis költséggel kíván perelni, kenetlen székérrel utazik, gyantátlan vonóval hegedül.” Az igazság keresése a történelem során a köztudatban egybefonódott a költséges, átláthatatlan, terjedelmes, gyakran elhúzódó pereskedéssel. A technológiai újítások megfelelő alkalmazása azonban, közel az igazságszolgáltatással kapcsolatos összes, felmerülő negatív tulajdonság orvoslását jelenthetik. Ahogyan a régi korok vívmányait is befogadta, és saját hasznára képes volt fordítani az igazságszolgáltatás; úgy századunk meghatározó

³European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*, Publications Office, 2019, (143.) bekezdés (elérhető: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/428483> letöltve: 2022. június 17.)

⁴IBM official website: *Deep Blue* (elérhető: <https://www.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/deepblue/>, letöltve: 2022.június 17.)

⁵BODNÁR Zsolt: *Magától tanult meg járn Cassie, a Berkeley-n fejlesztett kétlábú robot* (elérhető: <https://qubit.hu/2021/04/12/magatol-tanult-meg-jarni-cassie-a-berkeley-n-fejlesztett-ketlabu-robot>, letöltve: 2022. június 3.)

⁶Európai Bizottság: *A mesterséges intelligencia szabályozása: az EP álláspontja* (2019), IPOL(2020) (elérhető: <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20201015STO89417/a-mesterseges-intelligencia-szabalyozasa-az-ep-allaspontja>, letöltve: 2022. május 6.)

⁷G. KARÁCSONY Gergely: *Innovatív jogalkotói megoldások a mesterséges intelligencia-alapú rendszerek szabályozására* in TÖRÖK Bernét – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*, 2021, Ludovika Kiadó, Budapest 158.

találománya is legalább akkora segítséget jelenthet, mint saját korukban a nyomdák, adatbázisok vagy az internet. Egyre több állam úttörő kísérlete mutathat példát és egyúttal szolgálhat tanulsággal is az MI-vel támogatott igazságszolgáltatás terén.

Az Amerikai Egyesült Államokban a bíróságok feladatát segítő javaslattevő COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) szoftver⁸ alkalmazására került sor 2016-ban. A mesterséges intelligenciával támogatott szoftvert többek között Wisconsin állam bírósága is segítségül hívta elítéltek visszaesésének kockázatelemzése céljából. A bűnügyi nyilvántartások adatai és az elítéltek interjúi alapján készült számítások végeredményeként alacsony, közepes és magas kockázatú csoportokba sorolta az elkövetők visszaesési rizikóját.

Malajziában szintén a büntető igazságszolgáltatásban, - azon belül a büntetéskiszabás során, - a szabadságvesztés büntetés mértékének javaslattevő szoftverében látják a megoldást az egyenlőtlen mértékű ítéletek visszaszorítására.⁹

Brazíliában több MI-alapú rendszert is kifejlesztettek az állami szektor munkájának optimalizálására. VICTOR, - a felülvizsgálati kérelmek befogadhatóságának feltételeit analizáló szoftver - olyan feladatokat, amelyeket korábbi szerverek 30 perc alatt végeztek el, mindössze 5 másodperc alatt befejez.¹⁰ SOCRATES a jogkereső polgárok jogorvoslatához való jogának érvényesüléséhez hivatott hozzájárulni, a fellebbezési kérelmek befogadhatóságának vizsgálatával. A 300.000 bírósági döntéssel „tanított” szoftver, a jogesetek olvasását követően a hasonló hiányosságokban szenvedőket blokkokba rendezi, így az egy csoporthoz tartozókat rövidebb időn belül le lehet zárni. Egyúttal azokat a beadványokat is kiválogatja, amely ügyek elbírálása más hatóság hatáskörébe, vagy nemperes eljárásra tartozik. A legösszetettebb brazil szoftver mégis a SIGMA, amely az elektronikus bíróság (Electronic Judicial Process) eljárásában működik közre jelentés, határozat és ítélet készítésében is.

A technológiai innovációk felé történő nyitásban európai országok is képviseltetik magukat. Franciaországban több jogi kutatószoftver (Predictice, Supra Legem, Case Law Analytics) is elérhető, amely az ügy sikeres kimenetelének esélyességére vagy akár kártérítés várható mértékére ad „jósolatot” a felhasználónak.¹¹ Ezek a szolgáltatások elsősorban a peres felek és jogi képviselőik számára nyújthatnak segítséget, azáltal, hogy jelentősen növelik az esélyt annak, hogy az eljárásban a lehető legfelkészültebben vehessenek részt, minimalizálva egyben a jogi kutatómunkára fordított időt. Közvetett módon a bíróság eljárásának lendületességére is kihatással lehet, hiszen az ügyfelek előre felkészülhetnek például a szükséges okiratok beszerzésével.

A 2010 óta felállított holland e-bíróság az első, amely teljes eljárását elektronikusan folytatja le. Kizárólag MI-re támaszkodva meghozott döntéseit csak végrehajtási eljárásban használják. Érdekes a gyakorlat, amely azt mutatja, hogy annak ellenére, hogy a lehetőség adott, a digitális bíró döntését egy esetben sem javította titkár, viszont a rendszerbe táplált adatok esetén felmerültek emberi hibák.¹²

Észtországban a robotbíró jogi személyiséggel való felruházásában látják annak megoldását, hogy alkalmazása során esetlegesen okozott károkért - kártérítési igényt érvényesítve, - felelőssége megállapítható legyen. A tervek szerint a 7000 euró alatti vagyoni jogi ügyekben alkalmaznák és a szoftver döntése után, a fellebbezés lehetőségével már emberbírónál élhetnek.¹³

A Smartsettle ONE robotmediátor, - egy Kanadában elérhető, online vitarendezési eszköz, - működése során olyan algoritmust alkalmaz, mely megtanulja a vitában részt vevő felek ajánlattételi taktikáját és

⁸A szoftver részletes leírását tartalmazza: Northpointe In.: *Practitioner's Guide to COMPAS Core*, elérhető: <https://assets.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-to-COMPAS-Core.pdf> letöltve: 2022. június 17.)

⁹LIM, Ida: CJ: Artificial intelligence for sentencing, virtual hearings, holograms in tomorrow's courts in *Malaymail*, (elérhető: <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2019/01/11/cj-artificial-intelligence-for-sentencing-virtual-hearings-holograms-in-tom/1711625>, letöltve: 2022. május 23.)

¹⁰DE SANCTIS, Fausto: Artificial Intelligence and Innovation in Brazilian Justice in *International Annals of Criminology*, 2021, Cambridge University Press 3-5.

¹¹Predictive justice: when algorithms pervade the law in *Paris Innovation Review* (elérhető: <http://parisinnovationreview.com/articles-en/predictive-justice-when-algorithms-pervade-the-law>, letöltve: 2022. június 17.)

¹²GOMBOS-GYURANECZ-KRAUSZ-PAPP: A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései, in TÖRÖK Bernét – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*, 2021, Ludovika Kiadó, Budapest 335-336.

¹³PARK, Joshua: Your Honor, AI, in *Harvard Internation Review* (elérhető: <https://hir.harvard.edu/your-honor-ai/>, letöltve: 2022. május 20.)

érvelésük alapján levonható prioritásaikat. Felhasználva ezeket az információkat segíti a feleket a megegyezés irányába. A felek megadnak különböző adatokat: mi az az eredmény, amit remélnek, amelyben még hajlandóak lennének megállapodni; valamint egy, a másik fél számára titkos értéket is, amely számára legkevésbé kedvező, de még teljesíthető vállalás lenne. A rendszer ezekből a megadott adatokból, matematikai számítások elvégzése után meghatározza azt az értéket, amely objektív megítélés alapján mindkét fél „tűrészatarán” belülré esik; és amilyen egyezség valamennyi fél érdekének figyelembevételével köthetne meg.¹⁴ A vállalkozás nem csak monetáris, hanem különböző, más természetű viták rendezésére is kínál lehetőséget. A technológiát népszerűsítő videóban bemutatják például, hogy gyermek, - szülők között megoszoló felügyelet esetére - a szülőknél tölthető időmegosztásra hogyan képes javaslatot tenni.

Kína átfogó igazságszolgáltatási reformjának részeként Internet Bíróságokat helyeztek üzembe, melyek mára milliós nagyságrendű lezárt jogvitát jegyeznek. Az elsődlegesen internetes vásárlással kapcsolatos és egyéb szerződéses jogviták mellett, fogyasztási kölcsönökkel kapcsolatos ügytípusok is az Internet Bíróság hatáskörébe tartoznak. OSZTOVITS András megállapítása: „az adatintenzív technológiai eszközöknek köszönhetően az adatok gyűjtése és elemzése lehetővé teszi az igazságszolgáltatás számára, hogy ne csak a hagyományos vitarendezési eljárásokat racionalizálja és javítsa, hanem azt is felismerje, miért és milyen módon fordulnak elő konfliktusok.” Ez a szerző szerint bizonyos értelemben vitamegelőzői funkció kialakulását is jelentheti¹⁵. Wen Xiang 2022 májusában tartott online szemináriumának központi témája a kínai internetbíróságok voltak.¹⁶ A Koppenhágai Egyetem docense kutatásában 1979 és 2016 közötti adatokat összehasonlítva, felhívta a figyelmet a következőre: míg a bíróságok elé vitt ügyek száma ezen időszak alatt Kínában megközelítőleg negyvenszeresére duzzadt, addig a hivatásos bírók száma az évek alatt csupán háromszorosára nőtt. A hatalmas ügyszámnövekedéssel, - amelyre a virágzó e-kereskedelem a magyarázat, - véleménye szerint, csupán a technológiákat segítségül hívó bíróságok tarthatnak lépést.

A fenti példák közül levonható két nagyon érdekes megállapítás is. Az első, hogy nemcsak a Külügyi és Külgazdasági Intézet által 2020-ban MI nagyhatalmaknak tartott államok (Amerikai Egyesült Államok, Kína, Oroszország)¹⁷ nyitottak az MI felhasználására, hanem a világ valamennyi táján igyekeznek annak előnyeit kiaknázni. A második tény pedig, amire szeretném felhívni a figyelmet, az az észrevehető növekvő tendencia, ahogyan az államok igazságszolgáltató szervei egyaránt egyre szélesebb körben alkalmazzák az MI-t feladataik ellátása során.

A közhatalom birtokában végzett eljárások során a döntés véglegességének az igénye a cél, a jogerőre emelkedő ítélettel az adott konfliktus jogi nyugvópontjára juttatása.¹⁸ A büntetőjog terepén ráadásul az eljárásban való részvétel sem képezi általában szabad akaratelhatározás tárgyát. A nemzetközi példákban MI-vel támogatott bírósági folyamatok, a résztvevő felek életének rendkívül meghatározó jelentőségű aspektusaira vannak hatással. A munkaviszonnyal kapcsolatos jogvitákat, vagy a szabadságvesztés büntetés mértékére, végrehajtására vonatkozó döntések meghozatalában egyáltalán nem jelenhetnek meg bizonytalan tényezők. Az ezekhez hasonló ügyek eldöntéséhez a legtöbb esetben olyan érzékeny, személyes adatokat kell feldolgoznia a rendszereknek, mint például a bűnügyi személyes adatok, amelyek kezelése csak a különleges adatok kezelésére vonatkozó szigorú szabályozások betartásával lehet jogszerű. A digitális adatvédelem biztosításának kérdései tehát AI felhasználása esetén szintén kiemelt fontossággal bírnak.

Kérdés, hogy az alternatív vitarendezés (AVR) területe miért marad kiaknázatlan az MI-vel támogatott eljárások tekintetében? Megfigyelhető, hogy míg a bírósági peres eljárásban, - ahol külső, harmadik személy hoz, ráadásul kényszerítő döntést a felekre nézve - kísérleteznek az MI-vel; ellenben azokban az eljárásokban, ahol a folyamat és akár a végeredmény kontrollja is a felek kezében maradhat, mégsem alakult ki egyelőre egyértelmű igény az MI segítségül hívására.

A továbbiakban szeretném az általánostól haladva vizsgálni a kérdéskört az egyre szűkebb intézmények irányába. Ennek tükrében először az Európai Unió álláspontját szeretném feltárni, hiszen a harmonizáció révén hazánk jogi szabályozási megoldásait közvetlenül és jelentősen alakítja. Amennyiben

¹⁴VASDANI, Tara: From Estonian AI judges to robot mediators in Canada, U.K., in *Lexis Nexis* (elérhető: <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page>, letöltve: 2022. június 17.)

¹⁵OSZTOVITS András: Okos eszközök, okos bíróságok – online igazságszolgáltatás Kínában (elérhető: <https://arsboni.hu/okos-eszkozok-okos-birosagok-online-igazsagszolgáltatás-kinaban/>, letöltve: 2022. május 10.)

¹⁶XIANG, Wen: Internet Courts and Online Dispute Resolution in China, előadás a *TK MILAB Online Research Seminar Series: AI and Law* című konferencián, 2022. május. 12., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

¹⁷ILYAS György: Hogyan készülnek a nagyhatalmak a mesterséges intelligencia (MI) növekvő szerepére? in *Külügyi és Külgazdasági Intézet*, 2020/2. szám

¹⁸NAGY Adrienn – WOPERA Zsuzsa: *Polgári eljárásjog I.*, 2018, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 24.

nem egy - a technológiai újításoktól – elzárkózó hozzáállást tárunk fel, úgy érdemes lesz tovább kutatni: a gyakorlat mely területein lehetne alkalmazni az ismertett technológiákat?

1. EURÓPAI UNIÓS JOGI HÁTTÉR

Tanulmányomban a továbbiakban, a témához kapcsolódó, Európai Unió jogi normákat ismertetem. Az EU-jog megismerésének fontossága a kutatás szempontjából a harmonizáción keresztül fogható meg: az innovatív technológiák felhasználásáról képviselt uniós álláspont a tagállamok számára meghatározó. Minél előbb kialakul egy egységes alapokon nyugvó megközelítése az eljárásokban alkalmazható rendszereknek, annál előbb biztosítható egy magasabb szintű fogyasztóvédelem a hatékony jogérvényesítés által. Illeszkedve az Európai Unió hierarchikus felépítésű jogforrási rendszeréhez: a primer jogforrások után ismertetem a szekunder jogforrásokat.

1.1 Primer jog

Elsődleges jogforrások rendeltetése nem a részletekbe menő szabályozás, hanem sokkal inkább az alapok megteremtése, az igazán fontosnak tartott jogok, kötelezettségek, elvek stb. rögzítése, melyeket a másodlagos jogforrások alkotása során szem előtt kell tartani. Kiemelendő primer forrás az Európai Unió működéséről szóló szerződés (továbbiakban: EUMSZ), amely a fogyasztóvédelmet az Unió és a tagállamok között megosztott hatáskörök közé sorolja.¹⁹ A fogyasztóvédelem területén tehát, olyan mértékben alkothatnak kötelező erejű jogi aktusokat a tagállamok az Unió mellett, amilyenben az Unió a hatáskörét nem gyakorolta. Az EUMSZ kiemeli a jogszabályok közelítését,²⁰ továbbá a belső határok nélküli piac kialakítása által is a fogyasztóvédelem magas szintjéhez kíván hozzájárulni.²¹ A fogyasztóvédelemnek az Európai Unió Alapjogi Chartájában történő említése, az alapjogok sorába emeli: „az Unió politikáiban biztosítani kell a fogyasztók védelmének magas szintjét.”²²

1.2 Szekunder jog

A következőkben kiemelt másodlagos jogforrások, a primer jogforrások elvi rendelkezéseit kívánják biztosítani.

A 2011/83/EU irányelv a fogyasztók jogairól olyan alapvető fogalmak meghatározását vállalta, amelyek egyértelművé tette adja az alapját egy erős és hatékony fogyasztóvédelmi stratégia megvalósulásának. A fogalom meghatározások sorrendjében is előkelő helyet kapott magának a fogyasztónak a definiálása, kifejezve ezáltal is helyzetének fontosságát: „bármely természetes személy, aki ... olyan célból jár el, amely kívül esik kereskedelmi, ipari, kézműipari vagy szakmai tevékenysége körén.”²³ A fogyasztóvédelmi jog másik meghatározó alanya a kereskedő: „bármely természetes vagy jogi személy, függetlenül attól, hogy magán- vagy állami tulajdonban van-e, aki vagy amely kereskedelmi, üzleti vagy szakmai tevékenységi körét érintő célból jár el, beleértve azt is, ha helyette vagy nevében más személy jár el.” Az irányelvet a 2019/2161 Omnibus irányelv módosította a tagállamok közötti fogyasztóvédelmi szabályozási különbségek visszaszorításának céljával, melyet 2021. november 28-ig kellett törvénybe iktatni. Az átültetett Omnibus irányelv pedig 2022. május 28. napjától hatályos; a hazai jogalkotás azonban már eleget tett ez irányú kötelezettségeinek,²⁴ alkalmazásával már a gyakorlatban találkozhatunk. A módosító irányelv - talán a gazdasági szereplőket legközvetlenebbül érintő - rendelkezése a pénzbírság összegét állapítja meg. Előírja ugyanis az uniós országok számára, hogy biztosítsák legalább a kereskedő forgalmának 4%-áig, vagy – erre vonatkozó információk hiányában – 2 millió euróig terjedő pénzbírság kiszabását, abban az esetben, ha együtt működve több uniós ország fogyasztóját érintő, jelentős határokon átnyúló jogsértést állapítanak meg.

Látható, hogy a - különösen ilyen jelentős összeget is elérő - kárigények érvényesítésének biztosítottága esszenciális kérdése a fogyasztói védelem hatékony megvalósulásának. Az anyagi jog által

¹⁹ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 4. cikk (2) bekezdés f) pont

²⁰ EUMSZ 114. cikk

²¹ EUMSZ 169. cikk (1) és (2) bekezdések

²² Az Európai Unió Alapjogi Chartája 38. cikk

²³ 2011/83/EU irányelv a fogyasztók jogairól (2011. október 25.) 2. cikk (1) bekezdés

²⁴ Az Omnibus irányelvet átültette a 2020. évi CXXXVI. tv. és a 712/2020. (XII.30.) Kormányrendelet.

biztosított jogosultságokkal jogvita esetén csak az erre alkalmas környezetet biztosító fórumok segítségével lehet élni.

A 2013/11/EU irányelv a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről (továbbiakban: AVR irányelv) a tagállamokkal szemben támasztott követelményeket jelöli ki, melyek nemcsak az ilyen eljárások igénybevételének lehetőségének biztosítottát, hanem annak minőségi követelményeit is meghatározzák.²⁵ Az eljárás elérhetőségére és szabályozására vonatkozó rendelkezéseket követően olyan alapelveket határoz meg amelyek egyúttal a tisztességes eljárást is garantálják. A szakértelem, függetlenség és pártatlanság jegyében az alternatív vitarendezésért felelős személyek jogi ismereteinek, tisztességes díjazásának és utasításoktól mentes munkavégzést kell garantálni. Szintén a tagállamoknak kell biztosítaniuk az átláthatóságot, jogvitarendezéssel kapcsolatos jelentések készítése és működésükkel kapcsolatos információk világos és nyilvános közzététele révén. A hatékonyság elvének biztosítása érdekében az AVR könnyen (akár online) elérhető, a fogyasztó számára térítésmentes vagy csupán névleges díjtételt szab, de ami a legfontosabb, hogy gyors, 90 naptári napon belül ugyanis az AVR eredményét rendelkezésre kell bocsátani, amely határidő csak indokolt esetben hosszabbítható meg. Ez azt jelenti, hogy a fogyasztó a panasz anyagának az AVR felé történő beérkezését követően – az egyéb jogvitarendezési lehetőségekhez képest - meglehetősen rövid időn belül számíthat annak eredményére. A kontradikció, az ügyvédi képviselet és a bizonyítás lehetősége a méltányos eljárás alapvető elvárásait elégitik ki, továbbá a feleket megilleti a jogvita eredményével és annak indokolásával kapcsolatos tájékoztatás. Az irányelv jelentős szabadságot hagy a feleknek annak tekintetében, hogy az AVR eredménye kötelező megoldás lehet-e a felekre nézve, ugyanis ez a felek megállapodásának és beleegyezésének függvénye főszabály szerint.²⁶

A fogyasztói jogviták online rendezéséről szóló 524/2013/EU rendelet a magas szintű fogyasztóvédelmet a belső piac digitális dimenziójában is biztosítani kívánja²⁷. Az OVR-rendeletként is ismert jogforrás különös jelentősége az Európai Bizottság által létrehozott és 2016 óta elérhető online vitarendezési platform megalkotásában áll. Személyi és tárgyi hatályát az Unióban tartózkodási engedéllyel rendelkező fogyasztók és letelepedett kereskedők között felmerült jogviták körében lehet meghatározni. A rendelet azonban több szűkítéssel is él; egyrészt csak a bírósági úton kívüli eljárásra vonatkozik, másrészt csak abban az esetben, ha online adásvételi vagy szolgáltatási szerződésből eredő kötelezettség képezi a jogvita tárgyát.²⁸ Nem alkalmazandó tehát offline vagy kizárólag kereskedők között létrejött szerződésekre.²⁹

A határokon átnyúló jogviták esetén a fogyasztók rendelkezésére álló lehetőségek térbeli és anyagi korlátozottsága gyakran a jogérvényesítés elmaradásához vezetett. A gyors és költségkímélő szempontok voltak szem előtt tartva a probléma megoldásának keresésekor.³⁰ Az OVR hatékonyságát a 2021. decemberében kiadott jelentés³¹ alapján ítélni lehet. A digitális, mindenki számára könnyen elérhető platformot 2020-ban 3,3 millió esetben keresték fel, azonban csupán 17 461 látogató nyújtott be panaszt. A jelentős számú felkeresés egyrészt köszönhető a fogyasztókat célzó tájékoztatásoknak, másrészt annak, hogy a vállalkozásoknak is fel kell hívniuk a figyelmet - ASZF rendelkezéseik között - az uniós békéltető honlap létezésére, egyidejűleg megadva annak elérhetőségét. A közvetlen egyeztetés modul népszerűbbnek bizonyult: 30 319 látogató élt ennek lehetőségével.

Levonható a következtetés: annak ellenére, hogy a platform könnyű elérhetősége beváltotta a hozzá fűzött reményeket és sokak látogattak el az oldalra; a panasztételi, illetve közvetlen egyeztetési funkciókkal már lényegesen kevesebb látogató élt. Ennek sokféle oka lehet, többek között a felhasználókat jellemző általános bizalmatlanság egy új, ismeretlen rendszer iránt vagy a digitális tér komforton kívüliisége, de akár a

²⁵Az Európai Parlament és a Tanács 2013/11/EU irányelve (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói alternatív vitarendezési irányelv, továbbiakban: AVR irányelv) 5-15.cikk (CELEX: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0011>)

²⁶2013/11/EU AVR irányelv 10. cikk alapján nem kell a kereskedő kicikkt beleegyezése, ha a nemzeti szabályozás a kereskedőre kötelező megoldást ír elő.

²⁷Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói online vitarendezési irányelv, továbbiakban: OVR rendelet) 1. cikk

(elérhető: CELEX: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0524>)

²⁸OVR rendelet 2. cikk (1) bekezdés

²⁹OVR rendelet (15) bekezdés

³⁰OVR rendelet (7) bekezdés

³¹4th Report on the Functioning of the Online Dispute Resolution platform (elérhető:

<https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.statistics.show>, letöltve: 2022. 06. 17.)

nem megfelelő tájékozottság az OVR joghatásairól vagy kimenetelének kényszerítő jellegéről. Tény, hogy az eljárás jelentősebb része az online térben zajlik, azonban nincs az ügyfél teljesen kizárva a digitálison kívüli világból: az online vitarendezési kapcsolattartó pontok tanácsadói segítik az automatizált rendszer gördülékeny működését, amennyiben szükséges, főként tájékoztatás nyújtásával például az OVR menetéről, a hazánkban érvényesíthető fogyasztói jogokról vagy a kérelem benyújtásáról.

Az EU 2020-ban megfogalmazott Új fogyasztóügyi stratégiájának öt kiemelt területe közül kettő is jelentőséggel bír témánk szempontjából: egyrészt a digitális transzformáció, másrészt a jogorvoslat és fogyasztói jogok érvényesítése.³² A kereskedelmi gyakorlattal szemben lefektetett elvárások, úgy gondolom az MI alapú igazságszolgáltatási rendszerrel szembeni elvárásokra is kiterjeszthetők, mivel céljukat tekintve szintén a fogyasztó védelmét hivatottak biztosítani. Ahogy a kereskedőktől elvárjuk, hogy tartózkodjanak a tisztességtelen, ún. *dark pattern* gyakorlatoktól, úgy a tisztességes vitarendezés is megkívánja ezt.

FAZEKAS Judit tanulmánya felhívja a figyelmet a fogyasztói profilalkotás tisztességtelenségére. A profilalkotás a *dark pattern* egyik olyan gyakori formája, amely alkalmas automatizált adatok gyűjtésével személyre szabott ajánlatok készítésére. Ezek a célzott ajánlatok azonban nemcsak előnyösek, de hátrányosak is lehetnek a fogyasztó számára és végső soron a fogyasztói magatartás manipulálásához vezethet.³³ Természetesen ilyen profilalkotási célú adatfelhasználás az ügyfél tekintetében a vitarendezés területén is megengedhetetlen, hiszen a befolyásolás komoly és közvetlen veszélynek tenne ki nemcsak fogyasztóvédelmi, de alapvető jogokat is. A kiadott stratégia is felhívja a figyelmet arra, hogy nem szabad szem elől téveszteni: végső soron a fogyasztónak profitálnia kell abból, hogy online térben gyakorolhatja fogyasztói jogosultságait, emiatt hátrányt nem szenvedhet, tehát legalább olyan védelmet kell garantálni az online, mint offline kereskedelem - vagy tovább gondolva a jogvitarendezés - területén.³⁴ A jogorvoslati kérdésben a stratégia az EU szerepét koordináló-támogatóként határozza meg, figyelemmel arra, hogy a fogyasztók jogainak érvényesítése elsősorban a tagállamok nemzeti hatóságainak feladata.

A fogyasztóvédelem az EU belső piacán túlterjeszkedik, abban az esetben, amikor a fogyasztói szerződés pólusán EU-n kívüli értékesítő áll. Az online kereskedelem megteremtette a fogyasztói „látóhatár” globálisra tágulásának lehetőségét. 2014 és 2019 között a harmadik országbeli kereskedőtől való vásárlások aránya 17 %-ról 27 %-ra emelkedett,³⁵ amely az elérhető nemzetközi vitarendezési eszközök jelentőségét egyúttal növeli.

A Beruházási Vitarendezési Nemzetközi Központ (továbbiakban: ICSID) a Világbank-csoport részeként működő független, vitarendezési intézmény, amelynek 155 szerződő állama közül 26 az EU tagállama (Magyarországgal egyetemben).³⁶ Annak ellenére, hogy az Európai Unió maga nem tagja az intézménynek, az államközi beruházási szerződésekkel és kereskedelmi megállapodásokkal kapcsolatos választottbírói szabályokat az EU-jogba beépítette. 2022. februári Tanács határozatának javaslata az idézett álláspontot tartalmazza: „Az Európai Unió és tagállamai egy állandó multilaterális beruházási bíróság létrehozására törekednek ... az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságában (UNCITRAL), amely várhatóan 2026-ban fejeződik be. Az Európai Unió álláspontja szerint csak egy állandó beruházási bíróság tudja kellő mértékben és átfogóan kezelni a beruházásokkal kapcsolatos ad hoc választottbíráskodás jelenlegi rendszeréből eredő összes problémát. A multilaterális bíróság létrehozásáig azonban a beruházási választottbíráskodás jelenlegi rendszere továbbra is alkalmazandó.”³⁷ Az államközi vitás ügyekre fókuszáló intézmény a felek közötti fizikai távolságot a virtuális térben kívánja csökkenteni, ezért az ICSID innovatív megoldásai között találhatjuk többek között, az eljárási gyakorlatában már alkalmazott, virtuális meghallgatások lehetőségét.

³²Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – Új fogyasztóügyi stratégia – A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében (továbbiakban: Új fogyasztóügyi stratégia) (COM(2020) 696 final) 1. (elérhető: CELEX: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020AE5391>)

³³FAZEKAS Judit: A feltörekvő technológiák, a mesterséges intelligencia és a fogyasztóvédelmi jog, in MISKOLCZI-BODNÁR Péter – HOMICKÓ Árpád Olivér -SZUCHY Róbert (szerk.): 65. *Studia in honorem Gyöngyi Harsányi*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2021, 86.

³⁴Új fogyasztóügyi stratégia (COM(2020) 696 final) 12.

³⁵Lásd: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals#E-shopping_from_other_EU_countries letöltve: 2022. június 19.

³⁶ Javaslát – A Tanács Határozata az Európai Unió által a Beruházási Vitarendezési Nemzetközi Központban (ICSID) képviselendő álláspontokról (COM(2022)38 final)1.

³⁷ Uo. 3.

Korunk legmeghatározóbb technológiáiból merítve az MI, a Big Data, a digitális tér, a robotika és ezek kapcsolatában az AVR és OVR szabályozási irányvonalait térképeztem fel. Megfigyelhető az Európai Unió normaalkotó iránymutatásaiban is annak felismerése, hogy hasonló innovációk beépítése az eljárásokba mind a jogkeresők, mind a jogalkalmazók érdekét szolgálhatja. A nemzetközi példák száma is egyre gyarapodni látszik. Az igazságszolgáltatásban AI-val támogatott eljárások úttörő tapasztalatai érdekes kuriózumként indultak, elterjedésükre azonban korántsem fog kelleni olyan sokat várni, mint megjelenésükre.

Az általános megközelítéseket követően a továbbiakban konkrétan az MI Békéltető Testületek eljárásában való alkalmazhatóságára keresem a választ.

2. BÉKÉLTETŐ TESTÜLETEK ELJÁRÁSA

2.1. A békéltető testületi eljárások hatásköre

A békéltető testületek 1999. óta AVR tevékenységet látnak el. 2019. szeptemberétől a Budapesti Békéltetőtestület kizárólagos illetékessége megszűnt az államközi, online ügyek tekintetében A megyei kereskedelmi és iparkamarák mellett működő, független szervezetek eljárása kizárólag fogyasztói kérelemhez kötötten indíthatóak meg³⁸. Az 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről (a továbbiakban Fgytv.) meghatározza a békéltető testület hatáskörét és feladatát: „A békéltető testület hatáskörébe tartozik a fogyasztói jogvita bírósági eljáráson kívüli rendezése. A békéltető testület feladata, hogy megkísérelje a fogyasztói jogvita rendezése céljából egyezség létrehozását a felek között, ennek eredménytelensége esetén az ügyben döntést hoz a fogyasztói jogok egyszerű, gyors, hatékony és költségkímélő érvényesítésének biztosítása érdekében. A békéltető testület a fogyasztó vagy a vállalkozás kérésére tanácsot ad a fogyasztót megillető jogokkal és a fogyasztót terhelő kötelezettségekkel kapcsolatban.”³⁹

Hatásköri vizsgálatának meghatározó kérdése tehát: a vita tárgyának alapját képező ügylet célja miként minősíthető? A Legfelsőbb Bíróság eseti döntése⁴⁰ alapján „a szerződő fél csak akkor minősül fogyasztónak, ha a szerződést olyan célból köti meg, amely független az általa folytatott gazdasági vagy szakmai tevékenységtől.” Tehát akár gazdasági társaság is szerepelhet fogyasztóként, ha fennáll annak feltétele, hogy az általa vásárolt áru vagy igénybe vett szolgáltatás a gazdasági vagy szakmai körén kívül esik. HAJNAL Zsolt tanulmányában⁴¹ a fogyasztói jogviták két csoportját határolja el egymástól az elhatárolás alapja: hogy fennáll-e szerződés a vitás felek között. Az első csoportba a szerződés megkötésével és teljesítésével kapcsolatos vitás ügyeket sorolja, míg a másikba tartoznak a termékfelelősségi alapú viták.

Az ilyen fogyasztói viták tehát kereskedővel, forgalmazóval, de gyártóval szembeni igényérvényesítése is kerülhet békéltető testület eljárása elé.

2.2. A békéltető testület eljárása

Ebben a fejezetben kap helyet a békéltető testületek eljárásának ismertetése egyúttal keresve azokat a meghatározott pontokat, melyeket az AI-val támogatott szoftver még hatékonyabbá és modernebbé tehet.

2.2.1. Az eljárás korai szakasza

A békéltető testületi eljárás megindítása minden esetben a fogyasztó és az általa megkeresett vállalkozó sikertelen vitarendezési kísérletét feltételezi. Ennek bizonyítása a fogyasztót terheli.⁴² Már az eljárás ezen korai szakaszán érdemes lehet egy automatizált döntés közbeiktatása, amely egyszerűen a bizonyíték hiányára alapozva megakadályozza az eljárás érdemi megindulását. Természetesen a bizonyíték megléte egyszerű eldöntendő kérdés: vagy beérkezett vagy nem, azonban a benyújtott bizonyíték hitelt érdemlő minőségét már nem ilyen könnyű automatizálni, ahhoz tartalmának vizsgálata is szükséges. Ezek a gyakorlatban meg nem válaszolt panasztételek vagy egyezségi kísérletet elutasító levelek formáját öltik, és amelyek szövegezésének helyes értelmezésén múlhat, hogy a békéltető testületi eljárás egyáltalán megindulhat-e.

³⁸ Békéltető testületi országos eljárási szabályzat 2.§ (Jóváhagyva: 2020. március. 3.)

³⁹ A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény (továbbiakban: Fgytv.) 18.§ (1) bekezdés

⁴⁰ EBH2005. 1321.

⁴¹ HAJNAL Zsolt: Gondolatok a békéltető testületi eljárások reformjához in SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.) *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*, 2018, Főnix Média, Debrecen, 136.

⁴² Fgytv. 27.§

Csatlakozom KÁLMÁN Kinga álláspontjához,⁴³ amely szerint azokhoz az egyszerűbb folyamatokhoz, amelyekhez elegendő az automatizációval támogatás, ott szükségtelennek bizonyulhat a mesterséges intelligencia alkalmazása. A hiányzó, nem beérkezett bizonyítékok észlelése és kiszűrése is olyan folyamat, véleményem szerint, amely automatizálható és AI bevonása nélkül is jelentősen növelhető e szakasz hatékonysága.

A bizonyítékok beérkezésének igen/nem típusú eldöntéséhez az automatizálás hasznos segítség. A beérkezett bizonyítékok helyes elbírálása azonban – az eljárás megindításának feltételeként - nem kerülhet ki teljes mértékben a szakértelemmel bíró ember vizsgálata alól, még akkor sem, ha azt például egy MI szövegbányász szoftver végezte. Ilyen technológia igénybevétele esetén egy utólagos jóváhagyás megfelelő garanciát jelenthet.

A fogyasztó által kezdeményezett egyezséget az alternatív vitarendezés előtt a jogalkotó olyan kiemelkedően fontosnak tartja, hogy amennyiben ennek ellenére születik ajánlás vagy kötelezés, annak hatályon kívül helyezése iránt bírósági eljárás indítható. Lényeges érdek tehát, elkerülni az ilyen – helytelenül - megindított eljárásokat, hiszen a jogintézmény céljaként kitűzött gyorsaság és költséghatékonyság ezáltal könnyen meghiúsulhat. A megismételt eljárások az ügy elhúzódását eredményezik, ráadásul a feleket terhelő költségek gyarapodása mellett.

Lehetséges probléma forrásait jelenthetik továbbá, a fent említett költség- és időhatékonyság szempontjából, a tömeges, alaptalanul kezdeményezett vitarendezési eljárások. Az eljárás megindításának könnyű elérhetősége és alacsony költségvonzata ugyanis elszaporíthatja az indokolatlanul megindított ügyek számát. SZÉPVÖLGYI Enikő tanulmányának megoldási javaslata például, a békéltető testületi eljárások térítéskötelessé tétele, amely bizonyos fokú visszaszorító erejét jelentené a felelőtlenül kezdeményezett ügyeknek.⁴⁴

A benyújtott fogyasztói kérelem határozza meg az eljárás további menetét, annak tekintetében, hogy szükséges-e a felek meghallgatása. Az elektronikus úton is benyújtható kérelem kötelező tartalmi elemeit a Fgytv. sorolja fel.⁴⁵ Az innovációért és technológiáért felelős miniszter által jóváhagyott békéltető testületi országos eljárási szabályzat azonban külön kiemeli, hogy annak ellenére, hogy az eljárás papír alapon zajlik, az emailen történő kommunikáció lehetősége a felekkel az ügymenetelt gyorsítja.⁴⁶

2.2.2. Meghallgatás és bizonyítás az eljárásban

A vállalkozásnak, ahhoz, hogy eleget tegyen együttműködési kötelezettségének olyan személy részvételét kell biztosítania a meghallgatáson, aki egyezség létrehozására feljogosított. A távmeghallgatás ezen kötelezettség teljesítésének egy kényelmesebb és olcsóbb megoldási lehetőségét hordozza magában. A magyar igazságszolgáltatástól sem idegen a távmeghallgatás eszköze, annak 2019-es bevezetése óta egyre növekszik népszerűsége a bíróságok körében. Az Országos Bírósági Hivatal felmérése alapján⁴⁷ 2020 első félévében több mint 8000 polgári és büntető eljárás elintézését könnyítette meg a VIA VIDEO rendszer. A leggyakrabban büntetőeljárásokban, fogva levő terhelt meghallgatása esetén alkalmazzák a biztonsági kockázatok csökkentése érdekében.

Véleményem szerint azonban egy, olyan kényelmi funkciót is fegyelembé vevő lehetőség kiterjesztése minden ügyfél számára, amely lehetőséget ad az online nyilatkozattételre, az igazságszolgáltatás *szolgáltatás* jellegét erősíthetné. A fogyasztóvédelem körében pedig az említett vállalkozást terhelő kötelezettség teljesítése válna könnyebbé.

A bizonyítás eszközei a békéltető testület eljárásában, mivel helyszíni szemlének és tanúvallomásnak sincs helye, a szakértői vélemény, okirat vagy egyéb tárgyi bizonyítékok lehetnek. A kérelemhez csatolt mellékletek feldolgozása, - különös tekintettel a bizonyítékként hivatkozható okiratok, fényképek, szerződések, számlák, nyugták szempontjából – kiemelt jelentőséggel bírnak. A bizonyítékok feldolgozásának folyamata során igénybevehető AI lehetősége számtalan módon jelentkezhet, segítségül

⁴³KÁLMÁN Kinga: Nyomokban kódokat tartalmazhat? A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásban történő alkalmazásának alkotmányjogi vonatkozásai a tisztességes eljáráshoz való jog tükrében in *MTA Law Working Papers* 2021/2. 2.

⁴⁴SZÉPVÖLGYI Enikő: Alternatív vitarendezés in *Új Nemzeti Kiválóság Program 2018/2019 Tanulmánykötet* 2019, Széchenyi István egyetem, Győr, 61.

⁴⁵Fgytv. 28.§ (2) bekezdés

⁴⁶Békéltető testületi országos eljárási szabályzat 3.§ (3) bekezdés

⁴⁷Elérhető: birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/tobb-mint-8000-tavmeghallgatast-tartottak-birosagok-2020-i-feleleben, letöltve: 2022. március 25.

hívható például az adott ügyszámhoz hasonló kérdésben vagy hasonló termékkel kapcsolatban készült szakértői vélemények összehasonlításához.

Allításomat két példán keresztül szeretném bemutatni. Az elsőben, az MI egy anyagi jogi, eddig nehezen használható, de a fogyasztóvédelemben annál inkább meghatározó fogalom értelmezését hozhatja közelebb. A második példában pedig a fogyasztóvédelmi jogérvényesítés egységesítéséhez járulhat hozzá, amely végső soron a jogbiztonságot erősíti.

Véleményem szerint, mesterséges intelligencia felhasználása a bizonyítási szakaszban meghatározó lehet a jogvita kimenetelére tekintettel. AI segítségével bizonyítás során olyan fogalmak értelmezésének pontosítása is elképzelhető, mint például a „*state of art*.” Termékfelelősségi vita esetén, a gyártó mentesülési esetei közül értelmezését illetően a legvitatottabb: „A gyártó mentesül a termékszavatossági kötelezettség alól, ha bizonyítja, hogy a termék forgalomba hozatalának időpontjában a hiba a tudomány és a technika állása szerint nem volt felismerhető.”⁴⁸ Nem találunk egységesen elfogadott nézőpontot arról, hogy a *tudomány és technika állása* pontosan mit foglal magában. A mentesülés szempontjából azonban mégis jelentőséggel bír a fordulat. Az ügyben eljáró bírótól vagy szakértőtől kevésbé várható el, hogy a tudományos és technikai innovációk állását adott időpontra vetítve, világszere felkutassa és összehasonlítsa; nem úgy egy mesterséges intelligenciával támogatott szoftvertől, amely másodpercek alatt képes globálisan például termékleírások gyűjtésére és azok kiértékelésére. MI-vel tehát ennek az eddig enyhén zavarosnak tekinthető fogalomnak az értelmezése könnyebbé válhat a jövőben a fogyasztóvédelmi jogviták során.

Az ország különböző békéltető testületi eljárásai előtt intézett ügyek, - anonimizált adatokkal – hasznos statisztikai támpontjai lehetnek a hasonló folyamatban lévő konkrét vitának. AI segítségével nemcsak országos szinten, hanem a különböző államok által kialakított gyakorlatot is közelebb hozhatjuk egymáshoz - egy lépéssel előrébb lépve az EU által megfogalmazott célok felé is - azáltal, ha nemcsak egy, hanem az összes EU-s tagállam joggyakorlatából tanított szoftvert használunk erre a célra. Mindig szolgálhat tanulsággal összehasonlítani, hogyan oldottak meg hasonló vitás ügyeket máshol. Természetesen mindemellett figyelemmel kell lenni a különböző államok eltérő fogyasztóvédelmi jogszabályaira és az azok alapján kialakított joggyakorlatokra.

2.2.3. *Döntéshozatal*

Talán kijelenthető, hogy a legtöbb vita az MI igazságszolgáltatásban való felhasználhatósága terén a döntéshozatallal való kapcsolatát övezi. PARTI Tamás véleménye szerint például az algoritmusok nem képesek helyesen boldogulni ellentmondásos esetekkel és a folyamatosan változó környezet is túl nagy kihívást jelenthet, ezért folyamatos ellenőrzésre lehet szükség működésük során.⁴⁹ PÁZMÁNDI Kinga tanulmányában pedig nemcsak a digitális jogi adatbázisokban alkalmazható szövegbányászatra hívja fel a figyelmet, hanem „komplex és értékválasztáson alapuló folyamat”-ként jellemzi a jogalkalmazást, amelyet álláspontja szerint nem lehet humán közreműködés nélkül végezni.⁵⁰

KÁLMÁN Kinga tanulmányában⁵¹ az MI három megjelenési formáját különíti el: a kutatómunkát végző, a javaslattevő és a döntéshozó szoftverekre tagolva. A kutatómunkát végző MI szoftverekben rejlő potenciális kockázat jóval csekélyebb, mint a többi felhasználási formát tekintve. A szövegbányászat értékes segítője lehet az eljárás összes résztvevőjének. Hátrányokozási kockázata csupán abban merül ki, amikor a keresőszoftver nem talál hasznos eredményeket az adott vitában eldöntendő kérdésekre vonatkozóan. Ha válasz nélkül marad feltett kérdésünk az még nem vezet jogsérelemhez.

MI segítségül hívása kiszélesítheti döntéshozatal során számba vehető tényezők sokaságát. Például a legrövidebb időn belül képes lehet javaslatot tenni, sok szempont egybevetésével a legmegfelelőbb szerviz igénybevitelére, amely mindkét fél számára kedvező megoldást jelenthet figyelembe véve a felek erőforrásait, tartózkodási helyükről történő utazásuk idejét, de olyan jellemzőket is, amelyek számításba vétele már meghaladná az embertől elvárható körültekintés határát.

A döntéshozatali eljárásba való „beengedése” az MI-nek egyelőre megosztó. Megnyugtató megoldás lehet emberi felülvizsgálat lehetőségét biztosítani a mesterséges intelligencia szoftver által adott döntésvajásolat felett, amely garancia lenne arra, hogy teljesen ne kerülhessen ki a fogyasztói viták kimenetele az emberi szakértelem és irányítás alól. Azonban ebben az esetben sem szabad figyelmen kívül hagyni

⁴⁸Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) 6:168.§ (3) bekezdés b)

⁴⁹PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotás és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazkodásról, in *Gazdaság és Jog*, 2019/9. szám, 2-3.

⁵⁰PÁZMÁNDI Kinga: Digitalizáció, technológiai fejlődés, jogi paradigmák, in *Gazdaság és Jog*, 2018/12. szám, 12-13.

⁵¹KÁLMÁN Kinga: i. m. 2.

azokat az eseteket, amikor az ügy egyedi bonyolultsága vagy ellentmondásossága „félrevezetheti” a mintákon tanított szoftvert.

ÖSSZEGZÉS

Kiemelendő tehát a békéltető testületek eljárásával kapcsolatban:

1. A korai szakaszaiban, mint az eljárás megindítása, a kérelem benyújtása, a szükséges mellékletek csatolása automatizációval továbbfejleszhető,
2. a meghallgatási szak elsősorban - már a bírósági eljárásban is alkalmazott, - távmeghallgatás lehetőségével tehető mind a fogyasztó, mind a vállalkozó részére kényelmesebbé és nem utolsó sorban költségkímélőbbé,
3. a bizonyítási eljárásban véleményem szerint, akár olyan mesterséges intelligenciával támogatott szoftverek, mint a szövegbányász programok is igénybevehetőek, valamint
4. AI szoftver a döntéshozatalban emberi felügyelet biztosítása mellett és kizárólag javaslattevőként használható.

Összegezve, ahogyan a régi korok vívmányait is befogadta, és saját hasznára képes volt fordítani az igazságszolgáltatás; úgy századunk meghatározó találmányai is legalább akkora segítséget jelenthetnek, mint saját korukban a nyomdák, adatbázisok vagy az internet. Megállapítható, hogy a fogyasztói jogok AVR keretein belül való érvényesíthetőségére elősegítendően hatnának napjaink meghatározó technológiáinak bátrabb felhasználása. Az alternatív vitarendezési eljárásokat új technológiák irányába való nyitással lehetne modernizálni, egyúttal fogyasztóközelibbé hozni. Egyrésztől a vitában álló feleket a modern környezet segítené az eljárás összes szakaszában eljárási cselekmények és nyilatkozataik megtételében, másrésztől kifejezetten a különösen védendő csoportok számára, - mint amilyen a fogyasztók is - szolgálhatna előnnyel a joghoz való hozzáférés tekintetében („access to justice”).

Az ismertetett Európai Uniók törekvések is, a technika minél szélesebb körű felhasználására igyekeznek ösztönözni a tagállamokat; természetesen szem előtt tartva az ehhez megfelelő és biztonságosan kialakított jogi környezetet is. A jogi környezetben biztosított lehetőségek nagy része azonban egyelőre kihasználásra vár, annak folyamata megindult, de gyakorlattá alakulásának a következő években lehetünk majd véleményem szerint szemtanúi.

FORRÁSJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

- [1.] DE SANCTIS, Fausto: Artificial Intelligence and Innovation in Brazilian Justice in *International Annals of Criminology*, 2021, Cambridge University Press
- [2.] FAZEKAS Judit: A feltörekvő technológiák, a mesterséges intelligencia és a fogyasztóvédelmi jog, in MISKOLCZI-BODNÁR Péter – HOMICSKÓ Árpád Olivér -SZUCHY Róbert (szerk.): *65. Studia in honorem Gyöngyi Harsányi*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2021,
- [3.] G. KARÁCSONY Gergely: Innovatív jogalkotói megoldások a mesterséges intelligencia-alapú rendszerek szabályozására in TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*, 2021, Ludovika Kiadó, Budapest
- [4.] GOMBOS-GYURANECZ-KRAUSZ-PAPP: A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései, in TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*, 2021, Ludovika Kiadó, Budapest
- [5.] HAJNAL Zsolt: Gondolatok a békéltető testületi eljárások reformjához in SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna (szerk.) *A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai a XXI. században*, 2018, Főnix Média, Debrecen,
- [6.] ILYAS György: Hogyan készülnek a nagyhatalmak a mesterséges intelligencia (MI) növekvő szerepére? in *Külügyi és Külgazdasági Intézet*, 2020/2. szám
- [7.] KÁLMÁN Kinga: Nyomokban kódokat tartalmazhat? A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásban történő alkalmazásának alkotmányjogi vonatkozásai a tisztességes eljáráshoz való jog tükrében in *MTA Law Working Papers* 2021/2.

- [8.] NAGY Adrienn – WOPERA Zsuzsa: *Polgári eljárásjog I.*, 2018, Wolters Kluwer Hungary, Budapest,
- [9.] PARTI Tamás: Gondolatok a jogalkotás és a jogalkalmazás technológiai fejlődéséhez való alkalmazkodásról, in *Gazdaság és Jog*, 2019/9. szám,
- [10.] PÁZMÁNDI Kinga: Digitalizáció, technológiai fejlődés, jogi paradigmák, in *Gazdaság és Jog*, 2018/12. szám
- [11.] SZÉPVÖLGYI Enikő: Alternatív vitarendezés in *Új Nemzeti Kiválóság Program 2018/2019 Tanulmánykötet* 2019, Széchenyi István egyetem, Győr,
- [12.] XIANG, Wen: Internet Courts and Online Dispute Resolution in China, előadás a *TK MILAB Online Research Seminar Series: AI and Law* című konferencián, 2022. május. 12., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Jogforrások

- [1.] 2011/83/EU irányelv a fogyasztók jogairól (2011. október 25.)
- [2.] A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény
- [3.] Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának–*A mesterséges intelligencia Európa szolgálatában* (COM(2018) 237 final)
- [4.] Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak – Új fogyasztóügyi stratégia – A fogyasztói reziliencia erősítése a fenntartható helyreállítás érdekében (továbbiakban: Új fogyasztóügyi stratégia) (COM(2020) 696 final)
- [5.] Az Európai Parlament és a Tanács 2013/11/EU irányelve (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták alternatív rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói alternatív vitarendezési irányelv)
- [6.] Az Európai Parlament és a Tanács 524/2013/EU rendelete (2013. május 21.) a fogyasztói jogviták online rendezéséről, valamint a 2006/2004/EK rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról (fogyasztói online vitarendezési irányelv)
- [7.] Az Európai Unió Alapjogi Chartája
- [8.] Az Európai Unió működéséről szóló szerződés
- [9.] Az Omnibus irányelvet átültette a 2020. évi CXXXVI. tv. és a 712/2020. (XII.30.) Kormányrendelet.
- [10.] Békéltető testületi országos eljárási szabályzat (Jóváhagyva: 2020. március. 3.)
- [11.] EBH2005. 1321.
- [12.] Európai Bizottság: *A mesterséges intelligencia szabályozása: az EP álláspontja* (2019), IPOL(2020)
- [13.] European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology, *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*, Publications Office, 2019
- [14.] Javaslat – A Tanács Határozata az Európai Unió által a Beruházási Vitarendezési Nemzetközi Központban (ICSID) képviselendő álláspontról (COM(2022)38 final)
- [15.] Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Internetes források

- [1.] 4th Report on the Functioning of the Online Dispute Resolution platform (elérhető: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.statistics.show>, letöltve: 2022. 06. 17.)
- [2.] birosag.hu/hirek/kategoria/birosagokrol/tobb-mint-8000-tavmeghallgatast-tartottak-birosagok-2020-i-feleleiben, letöltve: 2022. március 25.
- [3.] BODNÁR Zsolt: *Magától tanult meg járni Cassie, a Berkeley-n fejlesztett kétlábú robot* (elérhető: <https://qubit.hu/2021/04/12/magatol-tanult-meg-jarni-cassie-a-berkeley-n-fejlesztett-ketlabu-robot>, letöltve: 2022. június 3.)
- [4.] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals#E-shopping_from_other_EU_countries letöltve: 2022. június 19.
- [5.] IBM official website: *Deep Blue* (elérhető: <https://www.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/deepblue/>, letöltve: 2022.június 17.)

- [6.] KÁLMÁN László: Mire képes az emberi elme, és mit nem tud a gép? (elérhető: <https://qubit.hu/2019/02/02/mire-kepes-az-emberi-elme-es-mit-nem-tud-a-gep>, letöltve: 2022. június 07.)
- [7.] LIM, Ida: CJ: Artificial intelligence for sentencing, virtual hearings, holograms in tomorrow's courts in *Malaymail*, (elérhető: <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2019/01/11/cj-artificial-intelligence-for-sentencing-virtual-hearings-holograms-in-tom/1711625>, letöltve: 2022. május 23.)
- [8.] Northpointe In.: *Practicioners's Guide to COMPAS Core*, elérhető: <https://assets.documentcloud.org/documents/2840784/Practitioner-s-Guide-to-COMPAS-Core.pdf> letöltve: 2022. június 17.)
- [9.] OSZTOVITS András: Okos eszközök, okos bíróságok – online igazságszolgáltatás Kínában (elérhető: <https://arsboni.hu/okos-eszkozok-okos-birosagok-online-igazsagszolgalatasi-kinaban/>, letöltve: 2022. május 10.)
- [10.] PARK, Joshua: Your Honor, AI, in *Harvard Internation Review* (elérhető: <https://hir.harvard.edu/your-honor-ai/>, letöltve: 2022. május 20.)
- [11.] Predictive justice: when algorithms pervade the law in *Paris Innovation Review* (elérhető: <http://parisinnovationreview.com/articles-en/predictive-justice-when-algorithms-pervade-the-law>, letöltve: 2022. június 17.)
- [12.] VASDANI, Tara: From Estonian AI judges to robot mediators in Canada, U.K., in *Lexis Nexis* (elérhető: <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page>, letöltve: 2022. június 17.)

HORVÁTH ZSOLT

SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS KOSSUTH LAJOS VITÁJA

Absztrakt

Politikusok ma is emlegetett párharca. Ezzel az egyszerű mondattal leírható főhőseink vitája. A szó elszáll, az írás megmarad, de az idő múlásával a papír is szertefoszlik, s a kőtábla, melybe a legendákat vésték is porrá lesz a természeti viszontagságok következtében. A legendák azonban tovább élnek az emberek emlékezetében. A legendák fölé pedig a nagyléptékű tettek helyezkednek, melyek emberek százezreinek sorsa felől döntenek. Ezek a tettek pedig évek kitarató munkájának gyümölcseként szolgálhatják embertömegek érdekeit, a hazát, s annak gyarapodását. Nem egy egyszerű politikusi nézeteltérésről van tehát szó. Olyan jeles szereplők vitájáról, kik könyveket írtak, tömegeket mozgattak és újításokat, reformokat teremtettek. Kikről könyvek írnak, szobrok ékeskednek, utcák és intézmények viselik nevüket. Ennek tetejében pedig belevésték magukat a köztudatba, az emberek emlékezetébe és szívébe...

Kulcsszavak: vita, párharc, reform, reformer, legenda, tettvágy, haza, újkeletű reformok, politika, köztudat, ellentét, érdek, radikális, konzervatív, fellendülés, szabadság, béke, hazaszeretet

BEVEZETÉS

A legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos vitája és patvarkodása nagy port kavart a 19. századi Magyarország politikai színterén. A két rivális nézőpontjához sokan csatlakoztak, így támogató táborokat kialakítva a két ellentétes álláspontot képviselő honfi köré. Mind a mai napig fennáll és motoszkál minden történész és jogtörténész fejében a kérdés: Kinek volt igaza? Melyik fél álláspontjának érvényesülése lett volna az optimális, vezetett volna a legcélszerűbben Magyarország felvirágozásához és béklyóitól való megszabaduláshoz? Ez a kérdés azonban egy közembert is foglalkoztathat, ennek okán kutatásom eme érdekes és feltárandó kérdés köré épül.

Témaválasztásom azonban egyéb kérdésköröket is feszeget: Valóban állhatatosan és teljességgel ellentartott egymásnak a két politikus? Hogyan fejlődött a két reformer és hogyan jutottak el szemléletük összeütközteségig?

Az ellentétekből fakadó küzdelmek mennyiben vitték előre Magyarországot a reformkorban és azután, vagy éppen ellenkezőleg hatott ez a párharc Magyarország fejlődésére? A konzervatív, fontolva haladó és gazdasági reformokkal bércre hágó Széchenyi vagy a radikális, progresszív, a népet feltüzelő szónoklatokat zengő forradalmár Kossuth orientáltságát kell előnyben részesíteni, vagy esetleg a két elem, két álláspont ötvözete tűnik a magyarság piedesztálra emelésében a legjobb megoldásnak?

1. ELTÉRŐ ÉS KÖZÖS VONÁSOK

Széchenyi és Kossuth más évjáratú és más egyéniséggel megáldott, ennek tetejében pedig más társadalmi rétegbe született és eltérő körülmények között felcseperedett politikusok. Kossuth Lajos a köznemesek soraiból került ki, Széchenyi pedig a grófi nemesi réteg sarja. Széchenyi gazdagabb körökben mozgott a Habsburg dinasztiával szoros kapcsolatot tartva és európai utazásai során megismerkedett a környező nyugati országok gazdaságával, politikájával és kultúrájával.

Kossuth az elszegényedett alsóbb rétegek problémáival küzdő mágnás jogász családból származott. Ennek ellenére egy vonás mégis közös és mérvadó volt bennük: „Kiszakadni az embertelenné vált rendi világból”¹ Fiatalkorukban a helyzetet még nem ilyen kiélezett szempontból mérlegelték, annyit viszont már 30-as éveikben érzékeltek, hogy Magyarországon nem tudnak eléggé kiteljesedni és változtatásokat kell eszközölni annak érdekében, hogy a jobb életszínvonal felé billenjen a mérleg nyelve, az összmagyarság érdekeit szem előtt tartva. „Egyikük előtt sem volt kétséges: minden reform alapfeltétele, ugyanakkor célja is, hogy a magyar nemesekből ”nemes magyarok” váljanak” Hőseink rosszkedve azonban más-más forrásból eredt, mint ahogy fiatal éveik is más-más korszakra estek.²

¹ LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi és Kossuth vitája*, 1977, Gondolat, Bp, 49.

² Uo. 50.

Gondolkodásmódjuk és világszemléletük így eltérő irányt vett. A társadalom problémáit is másképpen akarták megoldani a saját természetük és elgondolásuk alapján. Ez nemcsak származásuk, hanem neveltetésük és életkörülményeik utóhatásaként is jelentkezett. Kossuth ambícióit növelte édesapja példamutatása a jogász hivatás betöltésével, és a szegényebb környezet rászorította a családot, így az ifjú Kossuthot is arra, hogy eszével és értelmiségi munkájával keresse a kenyerét, eltérően a dorbézoló, gazdag középnemesi és arisztokrata származásúaktól. Ebből fakadóan is következhet a Kossuth család ellenszenve a felsőbb rétegekkel szemben.³

Széchenyi ezzel ellentétben jómódú, dinasztibarát környezet családiás légterében nevelkedett, számára nevelőtanárt is felfogadtak. Ezzel együtt a keresztény vallás erős hatása és a folyamatos taníttatás felkészítette Széchenyit az élet megpróbáltatásaira. Már kiskorában a hazafias szemléletmódra nevelték és tehetségének kibontakoztatását is támogatták. A család szeretete, az érzelmi háttér és a keresztény neveltetés Széchenyi kiforrt jellemében is megmutatkozott.⁴

Széchenyi István és Kossuth Lajos életútja teljesen más pályán mozgott fiatalságuk derekán. Széchenyit a katonaság és a Napóleon elleni háborúk hívták hadba, ezután pedig az európai utazások szippantották magukba a fiatal Széchenyit. Kossuth jogász karrierjét folytatta és a politika iránti érdeklődése is fokozódott.

Az ország átpolitizáltsága ez idő tájt egyre behatóbbá vált. A megyei politikai körök mindinkább szerepet kaptak a Habsburgok elleni viaskodásban: „A megyei ellenállás valami olyasmit villantott föl, ami majd a 40-es években, vitánk idején válik tartóssá: hogy ti, a megyék – legalábbis a sérelmi kérdésekben – alkalmasak a tömegpolitika színterének is.”⁵

Széchenyi Magyarországon tett utazásai egyre nagyobb hazaszeretetet gerjesztettek az ifjú szívében. Magyarország, a rendek, a politika és a magyar emberek elmaradottságát immáron párhuzamba tudta állítani (némi túlzott önkritikával) saját belső elfogultságával és személyiségének fejletlenségével. „Előmozdítani, hogy Magyarországon az emberek valóban emberi módon éljenek: egy ilyen feladat formát adna a maga személyisége egymással küzdő erőinek is. A külvilágra irányuló szolgálat értelmet kovácsolna a belső számára is.”⁶ Így a politika és a haza iránti fokozott érdeklődés közös felületet jelentett Kossuth és Széchenyi számára.

Széchenyi azonban a kis-és középnemesek ill. arisztokraták önérdelkeitől függetlenül már átfogóbban szemlélte a monarchia helyzetét, Magyarország és a Habsburg Birodalom párharca: ez a hadszíntér az önkény és az önös érdekek melegágya. Ugyanakkor figyelembe vette azt is, hogy hazájának lakói nem csupán önös érdekeket képviselő ellenzék és királypárti, hanem a szent korona eszme, a legitimizmus és az alkotmányosság érdekében ill. a jogtalanság ellen folytatják küzdelmüket a Habsburgok elnyomásával szemben.⁷ A törvénytenség eluralkodása ebből a szempontból mind Kossuth és mind Széchenyi igazságérzetét tépdelte.

2. AZ UTAK KERESZTEZIK EGYMÁST

A gazdasági, társadalmi és politikai problémák megoldására Széchenyi reformtörekvései óriási jelentőséggel bírtak. A kaszinó ötletének előterjesztése, és a Nemzeti Kaszinó megalapítása újabb politikai fórumot/fórumokat nyitott meg Magyarország politikája iránt érdeklődő gazdag és értelmiségi nemes osztályok számára. „Az egyesület célját Gróf Széchenyi István így vonalozta körül: „hogy hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetett díszes összegyülekező hely, melyen főbb és előkelőbb, jobb nevelésűek, eszes s értelmes férfiak a társaságnak mindenik osztályából, egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkozzanak vagy többféle politikai újságokat s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos írásokat olvashassanak.”⁸

A kaszinó ötlete ezután futótűzként terjedt Magyarországon és több kaszinó alapítása és kiépítése követte a Nemzeti Casino-t országszerte. Az újhelyi kaszinó alapszabályait Kossuth dolgozta ki, tehát az újítás nagy népszerűségnek örvendett a kisebb városok köreiben is.

Kossuth Lajos évek múltán felvételt kért Wesselényi Miklós ajánlásával a Nemzeti Casino-ba. Ekkor került sor Széchenyi és Kossuth érdekeinek összeütközésére és útjaik keresztezték egymást. Széchenyi István ugyanis nem támogatta Kossuth felvételét és részvételét a Casino-ba.⁹

³ FÓNAGY ZOLTÁN-DOBSZAY TAMÁS: *Széchenyi és Kossuth*, 2003, Kossuth, Bp, 136-137.

⁴ Uo.13-14.

⁵ LACKÓ i.m.62.

⁶ Uo.79-81.

⁷ Uo. 83-85.

⁸ DR. KOMLÓSSY FERENC: *Széchenyi István gróf élete*, 1911, Hornyánszky Cs. és Kir. udvari könyvnyomdája, Bp, 77.

⁹ <http://www.habsburg.org.hu/cikk/a-sz%C3%A9chenyi%E2%80%93kossuth-vita> (2022.05.05)

Ennek két főbb oka van: Kossuth nem tartozott a vagyonosabb nemesek közé, így vagyoni hozzájárulást nem remélhettek tőle az alapítvány támogatásában. A nyomósabb ok pedig nem más, mint Kossuth politikai nézeteinek terjesztése, melyet Széchenyi a legkevésbé sem nézett jó szemmel. Ezért Széchenyi találkozót kért Kossuthtól és ekkor jelenik meg első naplóbejegyzése is riválisáról, melyben röviden, viszont annál ellenszenvesebben és kétségbeesettebben ír Kossuth Lajos felvételéről. „Wesselényi behozta Kossuthot a Kaszinóba. Szétrombolta ezzel a társaságot, - a munkámat – mily nehéz munka volt!” Másnap pedig már a találkozóról esik szó: „Négyszemközt Kossuthal a Kaszinó miatt.”¹⁰ Kossuth Lajos a találkozón történt elutasítása miatt azonban kénytelen visszavonni a jelentkezési kérelmét.¹¹

Hogy jobban megérthessük Széchenyi István álláspontját és az érdeklentét kiéleződését, meg kell vizsgálnunk Kossuth tevékenységét a 30-as évek elején. A már férfikorba lépő jogász ekkor mélyen beleássa magát a magyar politika világába. Ez egyrésztől ügyési pályafutásának végeként, másrésztől az országgyűlésben/ országgyűlésről folytatott tudósítások révén érthette el kiindulópontját. Többen is felkérték hősünket arra, hogy a távollevők követeként vegyen részt, mint aktív szavazati joggal nem rendelkező tudósító az országgyűlésben. „Kossuth tehát teljes erővel vethette bele magát az egyre népszerűbb és egyre több kézíratos példányban másolt tudósítások szerkesztésébe.”¹² Az Országgyűlési Tudósítások egyfajta pótlólagos lapként jelentkezett, az egységes rendi tudósító lap helyett. Hiszen a külön törvénybe nem foglalt, de köztudott birodalmi cenzúra megakadályozta a nyilvános politikai lapok kiadását. A kormányzat felügyelete és a cenzúra azonban nem terjedt ki az Országgyűlési Tudósításokra.¹³

Az országgyűlés után újabb lapot indított, melyet Törvényhatósági Tudósítások névvel illetett. Ezek a tudósítások, a kiépített pesti tudósítói apparátus és a gyakorlat révén, már nagyobb példányszámban és gyorsabb ütemben kerültek kiadásra, annak ellenére, hogy csak 24 számot és 1 évet éltek meg. Ezzel együtt a megrendelők és előfizetők száma is megnövekedett. A megrendelők között találkozunk Széchenyi István nevével is, aki éles kritikával illette és megfontoltan olvasta a tudósításokat.¹⁴

Az óvatlan és nyílt szembenállás az osztrák udvarral és a magyar-osztrák ellentétek felszítása ezekkel a lapokkal eszkalálta a helyzetet. Széchenyi ezt nagyon jól átlátta, és éppen ezért, a politikai harcok helyett egy gazdasági harcra ösztökölte a népet. Kossuth tömegeket mozgatót meg és a jogok és politikai szabadság kivívását helyezte előtérbe, Széchenyi pedig a tőkés gazdaság fejlődését irányozta elő, előtérbe helyezvén a gazdasági felzárkózáshoz szükséges érdekeket a politikai érdekekkel szemben. Hitel című műve is a gazdasági fejlődés elősegítésének és megindításának érdekében jelent meg. A tőkés vagyon forgásának sebessége, a hatékony kereskedelem és haszonelvűség felé mutat, ami fellendítheti az egész gazdaságot. Ez az elv eredetileg a közgazdász Adam Smith-től származik.¹⁵

„A pénznek, földnek s minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket s másikat minden pillanatban arra fordíthatom, amire tetszik. Mennél szaporábban juthatok pénzemhez vagy földemhez, s mennél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a másikért s viszont vagy egyiket s másikat egyéb életjavakért, annál többet ér nekem száz vagy millió forintom, tíz- vagy százezer hold földem, s viszont minden becse meg is szűnhet, mert az érték szorosan a pillantathoz van kötve.” Kiragadván e korszakalkotó gondolatot a Hitel című műből.¹⁶

Reformtevékenységét azonban nem mindenki tekintette folyamatosnak, inkább immáron befejezettnek és Kossuth börtönből való szabadulása után elmondott beszédéből is arra következtethetünk, hogy nézőpontja szerint Széchenyi munkásságának leáldozott és egy lánglelkű új reformer (személyében Kossuth maga) kell, hogy kézbe vegye az ország további sorsát. A beszéd szövegekörnyezetéből kitűnik, hogy Kossuth saját magáról többet beszél és előbbrevalónak tartja saját pályafutását, hiszen a sorrendben is önmagát említi elsőként és csak beszéde végén emlékezik meg a szó szoros értelmében Széchenyi István tevékenységéről. „Kinél nagyobb magyart nemzetem *évkönyveiben* nem ismerek”¹⁷ Széchenyit ugyan a legnagyobb magyarnak titulálja, de nem

¹⁰ SZÉCHENYI ISTVÁN: *Napló*, 1978, Gondolat, Bp, 820.

¹¹ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-vi-AC0D/ifjukori-iratok-1819-julius-5-1837-majus-3-AC2E/78-pest-1836-majus-29-kossuth-levele-pregardt-janoshoz-a-nemzeti-kaszino-igazgatojahoz-bejelenti-hogy-felveteli-kerelmet-visszavonja-BA06/> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

¹² HERMANN RÓBERT: *Kossuth Lajos élete és kora*, 2002, Pannonica, Bp, 14-17.

¹³ Uo.17.

¹⁴ Uo. 18.

¹⁵ <http://www.habsburg.org.hu/cikk/a-sz%C3%A9chenyi%E2%80%93kossuth-vita> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

¹⁶ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: *Hitel*, 1979, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 42.

¹⁷ LACKÓ i.m. 146-148.

szabad megfélekednünk arról, hogy múlt időben beszél munkásságáról, amit az évkönyv szó leginkább kiemel.¹⁸

Széchenyi felfedezte az őt "dicsérő" beszédben Kossuth politikai fondorlatait és hogy milyen hatást fog kiváltani mind magában és mind a hallgatóságban. Ugyanis a beszéd vizsgálatával ráeszmélhetünk, hogy Kossuth saját politikai helyét jelöli ki és Széchenyit egy fénylő, ámbár távoli csillagként jellemzi, ezzel Széchenyi jövőbeli terveit lekicsinylően. Kossuth a homályos polgár azonosításával mindenkit belevont a reformerek körébe, hiszen a fény és a jó irányában haladók mind vele, a toborzóval tartanak. Ugyanakkor a vele ellentétes álláspontot vallók a sötétség és törvénytelenység ivadékai. Ezeket a politikai fogásokat Széchenyi többszörösen is ítélettel bírálja, így a Hitel című művében is. „S nem szolgáltatni valakit gonoszabbul, mintha dicséreteink által igen magasra emeljük, amely által őtet úgyszólván egy magas toronyra állítjuk, melyről szégyen nélkül nem ereszkedhetik le, s magát oly magas helyen nem is tarthatja sokáig, s így arrul a közvéleményben a legfőbb pontrul a legalacsonyabbra szokott süllyedni.”¹⁹ Emellett a modern tömegpolitika és a rendi politika egységesítése, a reformerek és a nemesség egészének összeolvadása egy rossz irányba mutató egységes politikai halmazt von maga után, ami szűk látókörrrel rendelkezik és túlzott ellenszenvvel tekint a Habsburgok fennhatóságára, ami még inkább a konfliktusok felé sodorhatja az országot.²⁰

3. A VITA HEVÉBEN

Az érdekkellentétek és nézőpontkülönbségek a 40-es években érték el csúcspontjukat, robbantották ki hőseink vitáját. A különbségek átfogták a gazdaságpolitika, reformok gyorsasága és sorrendje az örökváltság és a nemzetiségi kérdés körét.

Széchenyi programját az ősiség idejétmúlt intézményének eltörlése, a mérsékelt társadalom és gazdaságpolitika és az örökváltság önkéntes feloldása képezte. A jobbágyok sanyargatását, robotolását ellenezte, és a jobbágyfelszabadítást a jobbágy és földesúr megegyezésén alapuló kompromisszumban látta meg. A művelődés és az értelmiségi réteg növelése emellett szintén céljai között szerepelt. Az adóztatás kérdését a nemesség mérsékelt megadóztatásával oldotta volna meg. Organikus és fokozatos fejlődést képviselt, a gazdaság fejlődését megcélozva, amelyet a Habsburg Birodalom együttműködésével kísérelt megvalósítani.²¹

Kossuth, ellentétben Széchenyivel, a szabadpiac kialakulását támogatta és a független kereskedelem kialakítását ösztönözte, ill. a vámunió megszüntetését szorgalmazta. Az ipar fejlődését helyezte előtérbe, annak érdekében, hogy hazánkban is hatékony, fejlett és önálló ipar létesülhessen. Magyarország fellendülését a politikai reformokban, a Birodalomtól való önállósodásban és az ezen fejlesztések bekövetkeztével automatikusan fejlődő gazdaságban és társadalomban látta. Az adót arányosan kivetni kívánta a társadalom minden rétegére. Mindazonáltal a jobbágyfelszabadítás felgyorsítása végett a kötelező örökváltság intézményét tartotta szem előtt.²²

Széchenyi és Kossuth a közlekedéspolitikában is eltérően gondolkozott. A legnagyobb magyar a Bécs-Pest közti vasútvonal kiépítését tekintette a legcélszerűbb és Nyugat felé nyitó intézkedésnek, mellyel az áruk importja és exportja is lényegesen felgyorsulhat. Kossuth az ország belsejében és a fiumei kikötő felé vezető vasútvonalat építtette volna ki, ami a forradalom miatt azonban meghiúsult.²³

Kossuth Lajos a Landerer nyomda segítségével 1841-ben közzétette a Pesti Hírlap nevű nyilvános folyóiratát Magyarországon. A folyóirat nyelvezetét és megfogalmazását tekintve könnyen megérthető volt az alsóbb rétegek számára is. A politikai lap kialakíthatott egy egységes politikai szemléletmódot az ország lakói között. Azonban nagymértékben befolyásolhatta az emberek politikai nézeteit, műveltségüktől és származásuktól függetlenül. Érdekes továbbá, hogy Kossuth szabadulását követően már hírlapírásba kezdhettek mindenféle felügyelet és cenzúra nélkül. Ez annak tudható be, hogy a Birodalom nem vette

¹⁸CSORBA LÁSZLÓ: Miért a legnagyobb? <https://rubicon.hu/cikkek/miert-a-legnagyobb> (Letöltés dátuma 2022.05.05)

¹⁹LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi és Kossuth vitája*, 1977, Gondolat, Bp, 149-152.

²⁰Uo. 153.

²¹http://m.blog.hu/vi/viribusunitis/file/Kossuth_es_Szechenyi.pdf (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

²²http://m.blog.hu/vi/viribusunitis/file/Kossuth_es_Szechenyi.pdf (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

²³http://m.blog.hu/vi/viribusunitis/file/Kossuth_es_Szechenyi.pdf (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

komolyan Kossuth próbálkozásait és arra számított, hogy a magyar főnemesek majd az udvarba özönlenek és gátat vetnek Kossuth intézkedéseinek.²⁴

Széchenyi ennek ellenére meglátta a Hírlapban rejlő buzdító energiát, a liberális hangnemet, és a közös magyar cél ellenére kifejezetten szembeszegült a Pesti Hírlap terjesztésével. István nádor értesítésével és a magyar urak, többek között Deák Ferenc és Batthyány Lajos felszólításával a lap cenzúrázását szorgalmazta. A cenzúráról és ellenvetéseiről naplójában is említést tesz. „A Főherceghez. Merész játék. Hosszasan és nyíltan beszéltem vele. Cenzúráztasson.”²⁵ Széchenyi ellenkezése azonban nem talált pártfogást. Kossuth táborának lángját lelohasztani úgy látszott már nehezen lehet. A nagyurak, köznemesek többsége is Kossuth Lajos pártját fogta, így Széchenyi elszigetelődött a Kossuthot támogató politikusok körétől.

Hogy mire fel ez a nagy ellenkezés a gróf részéről? Széchenyi István volt az egyedüli, aki megsejtette a politikai összefogás következményeit, ugyanis itt már nem csupán összefogásról, hanem egy forradalom szításáról is beszélhetünk, amit egy ilyen eszközzel, mint a Pesti Hírlap könnyűszerrel el lehet indítani, főleg a kellő meggondoltság hiányában. Széchenyi nagyon jól átlátta ismét a helyzetet, és tudta azt is, hogy egy esetleges háború milyen veszteségekkel jár a magyar nemzet számára, emellett pedig Széchenyi szorgos munkáját döntheti romba. A jakobinusok példája alapján nem akart belekeveredni egy a fokozott haladást meggátló konfliktusba a Habsburg udvarral.

Ennek okán látott napvilágot a Kelet Népe című röpirat Széchenyi István jóvoltából. Hősünk küzdeni kívánt a Hírlappal és annak minden hátrányával. Ugyan természetesen osztotta és átértékelte a Hírlap közléseit és kiáltásait, de a legkevésbé sem helyeselte a nyitott szabadszájúságot és a liberalizmus ilyen mértékű megnyilvánulását, amit kritikai iratában ki is fejt. „Mik után azt hiszem, elég világosan kitűnik, hogy én a 'Pesti Hírlap' szerkesztőjének szándéka' tisztaságául de legkisebbé sem kételkedem, mit újra és újra kijelentek; elveit is jobbadán és legfőbb vonásaikban osztom; sőt egy cseppet sem vonakodom ezennel kinyilatkoztatni, hogy azokat legnagyobb részben magaméivá teszem, sőt, legyen szabad mondani, legédesb atyai érzések közt jobbadán magaméinak ismerem; és ekkép egyedül «azon modor» ellen lehet és van kifogásom, melly szerint mint ő hiszi, «felemeli a' hazát», mint hiszem viszont én «sírba dönti a' magyart».”²⁶

Az arisztokrácia értelmiségét és reformtevékenységét nagyrabecsülő Széchenyi igyekezett a rendi társadalom fenntartásáért és csak fokozatos felszámolásáért tevékenykedni. Erre rámutat a Lánchídra kivetett adó, melyet a nemeseknek is meg kellett fizetniük. Féja Géza jellemzése bizonyos szempontból illik Széchenyi gondolkodásmódjára, azonban nem teljességgel ruházható a reformerre: „Széchenyi teremtő ihletének tetőpontján levette magáról osztályának béklyóit, csaknem az egyetemes magyarság szószólójává emelkedett” „Maga Széchenyi a Kelet Népé-ben még azt hangsúlyozza, hogy Kossuth céljait helyesli, csupán modorát kárhoztatja.”²⁷

Széchenyi érzekelte a népében rejlő tudatlanságot, a jobbágyok műveletlenségét, éppen ezért szükségesnek tartotta a vezető gazdag réteg ideiglenes uralkodását és fejlesztő tevékenységét, addig, míg népének tagjai a „kiművelt emberfők” közé emelkedhetnek. Eme megközelítés miatt az oligarcha szó pejoratív jelentése nem ruházható Széchenyi személyére, Féja Géza sokszor említett szóhasználatával ellentétben.

Kossuth Lajos nem hagyta szó nélkül Széchenyi bírálatát és nem sokkal később egy válaszirattal lendült ellentámadásba. A Felelet című könyvével a Kelet Népe visszhangját igyekezett tompítani és visszavágni. Iratában élesen kritizálja Széchenyi álláspontját, s ellentmondásokat ragad ki a Kelet Népe és Széchenyi fő műveiből: „A nemes gróf azt látszik hinni, hogy a magyar nemzet sír szélén állott, midőn ő az életre üdítő tárogatót 15 év előtt megharsogtató” „A Hitel-e 136-ik lapján: Boldogok mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei s hibái láthatók, s hogy még távol tőlünk a vénség s koporsó” „Világ 99-ik lapján: Magyarországon fejedelme nagy hatalmu ur, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzetet uralkodik.” „A kelet népe 16-ik lapján: valóságos csuda, az emberiség évrázsaiban hallatlan eset s közvetlen isteni befolyás, nemzetünket olly közel a sirhoz, ismét az élők közé visszalépni látni.”²⁸ Így Kossuth alátámasztja érveit, miszerint a haza makk egészséges és fejlődésében nem szabhat neki senki határt. Véleménye szerint Széchenyi egyedül a saját eszközeivel próbálná felemelni az országot a korszerű haladás háttérbe szorításával. Kossuth gyökeres és

²⁴ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SajtoTortenet-a-magyar-sajto-tortenete-1/a-magyar-sajto-tortenete-i-17051848-2D87/a-negyvenes-evok-folyoirat-es-hirlapirodalma-a-forradalomig-89B/kossuth-es-a-pesti-hirlap-9DD/> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

²⁵ SZÉCHENYI ISTVÁN: *Napló*, 1978, Gondolat, Bp, 933..

²⁶ <http://mek.niif.hu/05500/05533/05533.htm> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

²⁷ FÉJA GÉZA: *Kossuth Lajos*, 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 74-75.

²⁸ KOSSUTH LAJOS: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, 1986, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 8-9.

mielőbbi újításokkal hozakodik fel, hiszen a magyar nemzetet ereje teljében látja, méltónak és képesnek tartja a nép egészét a teljes és hirtelen változtatásokra.

A két reformer nézeteltérései Széchenyi István akadémiai beszédében is megmutatkoztak. Az aktuálpolitikai helyzetre tekintettel Széchenyi a nemzetiségek kérdésével hozakodott elő és ékes sokatmondó beszédet tartott 1842-ben. A magyar politikusok között eluralkodó nacionalizmus és etnicizmus a nemzetiségek a magyar nemzetiséggel történő viszálját keltheti, mint ahogyan azt Széchenyi már ekkortájt észrevette.²⁹ Hiszen a bécsi udvar a különbségek kisarkításával kihasználhatja a helyzetet és maga mellé állíthatja, ezzel együtt uszíthatja az etnikumokat a magyar nemzetiség ellen. Kossuth és táborának nacionalista, egységesítő felfogása a differenciáltságot a nemzetiségek között növelheti, teret engedve a széthúzásnak. A fokozatosság és mértékletesség szellemében Széchenyi az etnikumok érdekeinek előtérbe helyezését javasolja.³⁰

4. LE A CSATABÁRDOKKAL

Korszakalkotó reformereink vitája hamarosan véget ért. A változás szele hozta meg a harsányan dúló politikai, szónoki harc végét. A változás, ami kiközösítette Kossuthot a hírlapszerkesztés világából, és kiközösítette Széchenyit az arisztokratikus szemléletmódból. 1844-ben a Pesti Hírlap megszűnt. A főrendiház tagjai közé bekerültek az ellenzéki mágnás politikusok is.³¹ A bécsi kormány mindinkább mozgolódni kezdett.

Hőseink politikai helyzete tehát megváltozott és a későbbiekben már közösen ülhetek a 47-48-as pozsonyi diétán, ugyanis mindketten elindultak a megyei követválasztásokon, sikerrel. Ezután pedig a Batthyány kormány miniszteriként tevékenykedhettek, ahol a vitázás persze adott volt, ugyanakkor már a közös cél szellemében küzdött a magyar felelős kormány az elkövetkezendő idők megpróbáltatásaival...

ÖSSZEZÉS

A kérdés adott: vajon kinek adhatunk igazat ebben a vitakérdésben? Az igazságnak több arculata van. A válasz meglehetősen sokféle lehet. Végére is Kossuth tervei megvalósulásának végkimenetele megfigyelhető történelmünkben. Széchenyi egyes elképzeléseinek végkimenetele azonban homályba vész, és csak találgathatunk, milyen irányt vett volna Magyarország fejlődése, a fontolva haladó Széchenyi további organikus fejlesztéseivel és az udvarral való ideiglenes együttműködésével. Vajon bekövetkezhetett volna a szerves fejlődés által történő kiválás a Habsburg Birodalomból? Nem állíthatjuk biztosan. Vélhetően igen, de a történelem másképp alakult. A racionális megoldás a történelem zűrzavarában szinte fellelhetetlen és még utólag is nehéz lenne megválaszolni ezt a kérdést.

Az viszont megállapítható, hogy nézeteiben, elveiben és gondolkozásmódjában egyaránt különbözött a reformkor két jeles szereplője, de a különböző módszereik és célkitűzéseik egyetlen nemes és legfőbb célra összpontosultak: a magyar nép szellemi, érzelmi, értelmi és gondolati kibontakozására a szabadság jegyében.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] CSORBA LÁSZLÓ: Miért a legnagyobb? <https://rubicon.hu/cikkek/miert-a-legnagyobb> (Letöltés dátuma 2022.05.05)
- [2.] DR. KOMLÓSSY FERENC: *Széchenyi István gróf élete*, 1911, Hornyánszky Cs. és Kir. udvari könyvnyomdája, Bp.
- [3.] FÉJA GÉZA: *Kossuth Lajos*, 1987, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- [4.] FÓNAGY ZOLTÁN-DOBSZAY TAMÁS: *Széchenyi és Kossuth*, 2003, Kossuth, Bp.
- [5.] GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN: *Hitel*, 1979, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- [6.] HERMANN RÓBERT: *Kossuth Lajos élete és kora*, 2002, Pannonica, Bp.
- [7.] KOSSUTH LAJOS: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, 1986, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- [8.] LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi és Kossuth vitája*, 1977, Gondolat, Bp.
- [9.] SZÉCHENYI ISTVÁN: *Napló*, 1978, Gondolat, Bp.

²⁹ http://m.blog.hu/vi/viribusunitis/file/Kossuth_es_Szechenyi.pdf (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

³⁰ https://helsinkifigyelo.blog.hu/2018/11/27/november_27_szechenyi_az_etnicista_tulzasok_ellen_beszeli_az_akademia_n (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

³¹ LACKÓ MIHÁLY: *Széchenyi és Kossuth vitája*, 1977, Gondolat, Bp, 250.

- [10.] <http://www.habsburg.org.hu/cikk/a-sz%C3%A9chenyi%E2%80%93kossuth-vita> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [11.] <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-vi-AC0D/ifjukori-iratok-1819-julius-5-1837-majus-3-AC2E/78-pest-1836-majus-29-kossuth-levele-pregardt-janoshoz-a-nemzeti-kaszino-igazgatojahoz-bejelenti-hogy-felveteli-kerelmet-visszavonja-BA06/> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [12.] <http://www.habsburg.org.hu/cikk/a-sz%C3%A9chenyi%E2%80%93kossuth-vita> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [13.] http://m.blog.hu/vi/viribusunitis/file/Kossuth_es_Szechenyi.pdf (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [14.] <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SajtoTortenet-a-magyar-sajto-tortenete-1/a-magyar-sajto-tortenete-i-17051848-2D87/a-negyvenes-evok-folyoirat-es-hirlapirodalma-a-forradalomig-15-89B/kossuth-es-a-pesti-hirlap-9DD/> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [15.] <http://mek.niif.hu/05500/05533/05533.htm> (Letöltés dátuma: 2022.05.05)
- [16.] https://helsinkifigyelo.blog.hu/2018/11/27/november_27_szechenyi_az_eticista_tulzasok_ellen_beszel_az_akademian (Letöltés dátuma: 2022.05.05)

MI A KÖZÖS A COVID-19-BEN ÉS A MAGÁNJOGI DEFINÍCIÓS PROBLÉMÁKBAN?

Absztrakt

2019 decemberében a kínai Vuhanban vírusos tüdőgyulladás ütötte fel a fejét, mely hamarosan a világ valamennyi országában elterjedt. A vírusos megbetegedés Covid-19 néven vált ismertté. A betegség terjedésével párhuzamosan a sajtó részéről megkezdődött az ezzel kapcsolatos egészségügyi hatások, társadalmi és szociális következmények kommunikálása, ugyanakkor kevesebb szó esik a vírus jogi jelentőségéről. Cikkem célja e joghézag kitöltése.¹

Kulcsszavak: Covid-19, pandémia, vis maior, fogalommeghatározás, szerződésszegés, vis maior klauzula, de lege ferenda

BEVEZETÉS

A válasz röviden: vis maior.

Egészségügyi kockázatok, utazási korlátozások, oltási hajlandósággal kapcsolatban felmerülő viták. Néhány olyan téma, melyekkel napi szinten találkozunk a médiában. Ugyanakkor, a Covid-19 pandémia vonatkozásában egyre gyakrabban hallani magánjogi jogviszonyokban a szerződésszegő fél részéről a vis maiorra történő hivatkozást.

A 2019-ben kitört pandémia kétségkívül valamennyi jogterületre hatást gyakorol, jogalkalmazási nehézségeket okoz, változásokat indukál. Ezek a következmények, a vis maior és az előreláthatóság, elvárhatóság problémájának értelmezése kiemelkedő szerepet fog játszani a pandémia okozta szerződésszegéseknél.

Mint azt cikkem címe is mutatja, elsődlegesen a polgári jog, azon belül is a kötelmi jog területére fókuszálok. Vizsgálatom keresztüztében az a kérdés áll, hogy vajon minősülhet-e vis maiornak a Covid-19, lehet-e rá eredményesen hivatkozni szerződésszegés esetén?

Néhány fontos kérdés, melyre választ szeretnék adni kutatásommal: Hogyan definiálható a vis maior fogalma és tartalma? Minősíthető-e ennek tükrében vis maiornak a Covid-19 pandémia? Milyen gyakorlati megoldásokat volna érdemes kimunkálni a jogviták és jogbizonytalan helyzetek elkerülése érdekében?

Célom a definíciós problémák áttekintését követően egy lehetséges megoldási javaslat felvázolása.

Sajnálatos módon a pandémia életünk valamennyi területét átfogja. A jogászoknak, mint a „társadalom mérnökeinek” kiemelt felelősségük van a jogbiztonság megteremtésében, egy olyan szabályozási koncepció kimunkálásában, mely lépést tud tartani a változó viszonyokkal. Felelős társadalomként a védekezéshez az is hozzátartozik, hogy átlátható és biztonságos környezetet teremtsünk a jogviszonyok szereplőinek.

Ahhoz, hogy megállapítsuk, a pandémia megfeleltethető-e a vis maior fogalmának és ezáltal eredményesen lehet-e rá hivatkozni a felelősség alóli mentesülés érdekében, érdemes áttekinteni az eltérő definíciókat.

1. AZ EURÓPAI UNIÓ FOGALOMMEGHATÁROZÁSA

Az Európai Unió Bírósága az Európai Bizottság kontra Olaszország ügyben² hivatkozik a 1150/2000 rendelet 17. cikk (2) bekezdésére, mely a vis maior fogalmát tartalmazza.³ Eszerint a vis maior „rendkívüli és

¹ AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-21-2-I-SZE-70 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

² EU Bíróság C-334/08. sz. ítélete (2010.07.08.)

³ A Közösségek saját forrásainak rendszeréről szóló 94/728 határozat végrehajtásáról szóló 1150/2000 rendelet 17. cikk (2)

előreláthatatlan, az arra hivatkozón kívül álló körülményekre vonatkozik, amelyek következményeit a legnagyobb gondosság mellett sem lehet elkerülni. A vis maior fogalmát alkotó egyik elem az erre hivatkozni szándékozó személyen kívül álló esemény bekövetkezése, vagyis egy olyan tény megvalósulása, amely e személy beavatkozási szféráján kívül történik.”

A jogintézmény egészen a római jogig vezethető vissza, mely korban olyan ellenállhatatlan erőt értettek alatta, melynek az emberi gyengeség nem tud ellenállni.⁴ Az erőhatalom olyan károsító esemény, amelyről teljességgel bizonyos, hogy a vele szembeni védekezés eleve lehetetlen és eredménytelen (*casus cui resisti non potest*).⁵ Az egyes fordítások is az erő hatalmasságát tükrözik, mint amilyen az angol *act of God*, vagy a német *höhere Gewalt*, melyek isteni, vagy felsőbb erőként fordíthatók magyarra.⁶

Ide sorolhatók egyrészt a természeti katasztrófák (pl. földrengés, árvíz), valamint egyes társadalmi megmozdulások (pl. forradalmak, háborúk). A kor megítélése szerint a vis maiorért senki sem volt felelőssé tehető, kivéve, ha azt kifejezetten vállalta a szerződésben, vagy amennyiben az neki felróható okból következett be.⁷ E fogalommeghatározás párhuzamba állítható az EU hatályos definíciójával, mely szintén megköveteli az elkerülhetetlenséget és azt, hogy a szerződésszegésszegő félnek ne legyen felróható a körülmény bekövetkezése, mely a vis maiorhoz – ezen keresztül pedig a szerződés megszegéséhez – vezetett.

2. KÜLFÖLDI KITEKINTÉS AZ ELMÉLETI MEGOLDÁSOK TÜKRÉBEN

Tekintsük át, hogy létezik-e egységes definíció, mely kiindulási alapot szolgáltathat.

Az angol jogban a vis maior nem tekintik elismert jogelvnek. Azonban, a bírósági eseteket vizsgálva megállapítható, hogy a puszta kellemetlenség, nehézség, a szerződés teljesítésével járó pénzügyi veszteség nem elégséges ahhoz, hogy a fél mentesüljön a szerződésszegés jogkövetkezményei alól.⁸

E körben kuriózumként megemlíteném a Dél-afrikai Köztársaság jogát, mely szintén angolszász precedensrendszeren alapul, ennek ellenére mégis megtalálható benne a vis maior terminusának alkalmazása. A vis maior Isten vagy ember cselekedete, amely előre nem látható és amelyet a szerződést megkötő felek nem tudnak kontrollálni, és amely objektíve lehetetlenné teszi az egyik vagy mindkét fél számára a kötelezettségek teljesítését.⁹

Az Egyesült Királyság bírósága egy 2020-as ügyben állapította meg, hogy a vis maior pusztán egy kifejezés, mely olyan események felsorolására szolgál, melyek meghatározott kritériumokkal rendelkeznek. A lista ad értelmet a kifejezésnek és nem fordítva.¹⁰

Amikor azt szeretnénk megállapítani, hogy egy adott ügy kapcsán vis maiornak tekinthetjük-e a Covid-19 okozta körülményeket, elsőként azt szükséges tisztáznunk, hogy pontosan mi is az a körülmény, mely a szerződésszegést okozta: maga a járvány, vagy a terjedésének akadályozására bevezetett hatósági intézkedések?

Emellett, ha megállapításra is kerül, hogy a koronavírus polgári jogi értelemben vis maiornak tekinthető, korántsem biztos az, hogy egy konkrét jogügylet kapcsán ténylegesen vis maior helyzetként kerülne megítélésre. Ezért is találó az a szentencia, mely szerint a magánjogban minden definíció veszélyes, mivel könnyen kiforgatható.¹¹

A francia jog már konkrét fogalommeghatározást rögzít, mely a polgári törvénykönyvben is szerepel, és lényegi hasonlóságot mutat a fentebb már kifejtett mentesüléshez szükséges hármas konjunktív feltétellel.¹²

⁴ FÖLDI ANDRÁS, HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2012, 430.

⁵ BOÓC Ádám: Remarks on the effects of the coronavirus pandemic on the Hungarian contract law, <https://jog.tk.hu/blog/2020/04/remarks-on-the-effects-of-the-coronavirus-pandemic-hu> (letöltve: 2021.09.01.)

⁶ Uo.

⁷ FERENCZY BALÁZS: *Koronavírus: Mi a helyzet a vis maior, illetőleg MAC/MAE klauzulákkal a járványügyi veszélyhelyzet idején?*, <https://arsboni.hu/koronavirus-mi-a-helyzet-a-vis-maior-illetoleg-mac-mae-klauzulakkal-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzet-idejen/> (letöltve: 2021.09.22.)

⁸ Aceris Law LLC: *COVID-19, Force Majeure and Arbitration*, <https://www.acerislaw.com/covid-19-force-majeure-and-arbitration/> (letöltve: 2021.09.12.)

⁹ KAHLE, G., WILSON, Y.: *Force majeure and contractual obligations (COVID-19)*, <https://www.financialinstitutionsnapshot.com/2020/03/force-majeure-and-contractual-obligations-covid-19/> (letöltve: 2021.09.22.)

¹⁰ *Sucden Middle-East vs. Yagci Denizcilik ve Ticaret Ltd Sirketi (The ‘Muammer Yagci’)*, 2020, 1 Lloyd’s Rep. 107, Queen’s Bench Division (Commercial Court)

¹¹ „Omnis definitio in iure civili periculosa est; parum est enim, ut non subverti posset”, *Digesta* (D50.17.202)

¹² Code Civil 1218. cikk

Fontos hozzátenni a francia meghatározáshoz, hogy amennyiben az akadály csupán ideiglenes, a kötelezettség teljesítése csak felfüggesztésre kerül, kivéve, ha az ennek eredményeként bekövetkező késedelem igazolja a szerződés felmondását. Ha azonban állandó, a szerződés törvény erejénél fogva megszűnik, és a felek mentesülnek folyamatos kötelezettségeik teljesítése alól (elsősorban akkor, ha nem vállalták szerződésben az körülmény kockázatának viselését, vagy ha korábban nem hívták fel őket a teljesítésre).¹³

Említést kell még tenni a francia Ptk.-ba újonnan beillesztett 1195. cikkről, mely lehetővé teszi a vis maiorra való hivatkozást, kivéve, ha van olyan kifejezett szerződéses rendelkezés, amely kizárja annak alkalmazását. Ha ugyanis

- I. a körülmények lényegesen megváltoztak;
- II. melyet a szerződés megkötésekor nem lehetett előre látni;
- III. amely a szerződés teljesítését túlzottan megterhelővé tenné, és
- IV. az erre hivatkozó fél szerződéses úton nem vállalta nehézségek kockázatának vállalását,¹⁴

a fél kérheti szerződéses partnerét a megállapodás újratárgyalására. Dogmatikai értelemben, mivel egy létező szerződésről van szó, ez a szerződés módosítását eredményezi. Az újratárgyalási időszak alatt azonban a feleknek továbbra is eleget kell tenniük szerződésben vállalt kötelezettségeiknek.¹⁵ Amennyiben az újratárgyalás sikertelen, a felek dönthetnek úgy, hogy felmondják a szerződést, vagy azt felülvizsgálat érdekében bíró/választottbíró elé utalják.

Érdeemes foglalkozni a kínai jog megítélésével, ugyanis az ottani bíróságok kifejezetten sokat foglalkoztak e kérdés tárgyalásával. A kialakult gyakorlat vis maiornak tekint minden olyan objektív körülményt, mely előre nem látható, elkerülhetetlen és leküzdhetetlen, és amely részben vagy egészben mentesíti az érintett felet a felelősség alól, feltéve, hogy észszerű időn belül a másik felet értesíti és bizonyítékot szolgáltat a körülményről.¹⁶ A három konjunktív feltételt, melyet a magyar, valamint a francia jog is ismer, itt is felfedezhetjük. Követelmény továbbá az értesítési kötelezettség is, melynek megfelelő időn belül kell megtörténnie. Ennek megítélése a bírói mérlegelésen múlik, fontos hozzá ismerni az eset összes körülményeit.

Végezetül, az angol joghoz hasonlóan, bár a Ptk. (BGB)¹⁷ és a közúti közlekedésről szóló törvény¹⁸ is említést tesz róla, ugyanakkor nincs definitíve meghatározva az elemi csapás fogalma Németországban sem.

3. A HAZAI DEFINÍCIÓ ISMERTETÉSE, PROBLEMATIKÁJA

Törvényi definíció hiányában, hazánkban a bírói gyakorlat munkálta ki a vis maior fogalmát. A Kúria egy eseti döntése szerint a vis maior olyan mértékű és a felek ellenőrzési körén kívül eső ellenálthatatlan erőt jelent, melyet senki sem tud elhárítani.¹⁹ A körébe tartozó események az érvényesen létrejött szerződés teljesítését nem csupán megnehezítik, hanem emberi erővel el nem hárítható módon lehetetlenné teszik.²⁰ Ennek értelmében a már megkötött szerződések vonatkozásában a Covid-19-világjárvány megjelenése vis maiornak minősül. Az eredményeként meghozott védelmi intézkedések hatásait és így ezek vis maior létét minden egyes szerződésnél külön-külön vizsgálni kell.

Az Magyar Kereskedelmi és Iparkamara szabályzata is meghatározza a vis maior fogalmát: „vis maior teljesítés-gátló oknak minősül a szerződés megkötése után felmerülő, rendkívüli, kivételes jellegű és előre nem látható, elháríthatatlan, a feleknek fel nem róható, általuk nem kalkulálható, nem ellenőrizhető azon külső körülmények és események, amelyek nem tartoznak a vis maior-ra hivatkozó fél rendes üzleti kockázatának körébe.” A szabályzat példálózó felsorolása²¹ részbeni átfedést mutat a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) példáival, ugyanakkor a járvány kifejezetten nem szerepel benne. Ennek ellenére, az utólagos

¹³ Code Civil 1351. cikk

¹⁴ Code Civil 1195. cikk

¹⁵ Aceris Law LLC: *i.m.*

¹⁶ The Law of the People's Republic of China 117-118. cikk

¹⁷ Bürgerliches Gesetzbuch 206. és 701. §§

¹⁸ Straßenverkehrsgesetz 7. §

¹⁹ BH2014.147.

²⁰ *Mi az a vis maior és mikor lehet rá hivatkozni?*, <https://forbes.hu/uzlet/mi-az-a-vis-maior-es-mikor-lehet-ra-hivatkozni/> (letöltve: 2021.10.17.)

²¹ MKIK Vis Maior Szabályzata

jogszabályváltozás kategóriájába beletartozhatnak azok a kormányrendeletek, egyéb jogszabályok, melyek a járványhelyzetre tekintettel kerültek elfogadásra és léptek a szerződés megkötését követően hatálya.

4. DE LEGE FERENDA JAVASLAT

Két oldalról érdemes a szabályozási javaslatot megközelíteni: az egyik a jogászi hivatás (ide értve a jogalkotó/jogalkalmazó szerveket), a másik pedig a szerződő partnerek köre.

4.1. Megoldási javaslatok a jogászi hivatás oldaláról

A Ptk.-hoz fűzött miniszteri indokolás szerint a járvány vis maiornak minősül, melyet a jogi szakirodalom is alátámaszt. Azonban a definíciós problémák elkerülése érdekében érdemes volna a Kúria által kidolgozott definíciót a Ptk.-ban is rögzíteni. Mivel a diszpozitivitás főszabályát a Ptk. rögzíti a legtöbb szerződés esetében, ezért a szerződésekben a Ptk. rendelkezéseitől a felek egyező akarattal eltérhetnek.

Ennek ellenére, a diszpozitivitás alól van néhány kivétel, mely az eltérést kifejezetten tiltja (ilyenek minősülnek a fogyasztói szerződések, az ÁSZF-re vonatkozó szabályok, a legtöbb társasági jogi szabály), az adott rendelkezéstől való eltérés semmisségének deklarálásával. A fogalmak sem engednek eltérést, így abban az esetben, ha a vis maior is egzakt módon definiálva volna a Ptk.-ban, akkor bár a felek enyhébb rendelkezéseket is megállapíthatnának, de magát a definíciót nem határozhatnák meg másképp.

Ennek előnye volna, hogy egyrészt tehermentesítené a bíróságokat az alól, hogy esetről-esetre kelljen eldönteniük, hogy az adott körülmény vis maiornak minősül-e, másrészt jogbiztonságot, előreláthatóságot és kiszámíthatóságot eredményezne. Továbbá, a felek sokkal megfontoltabban kötnék meg a jövőre vonatkozó szerződéseiket.

A másik kérdés az időbeliség, melyet szintén érdemes volna kodifikálni. Ha a felek a Covid-19 kitörését követően kötöttek szerződést, úgy gondolom, hogy a vis maiorra való hivatkozás nem állja meg a helyét, hiszen számolniuk kellett volna *reasonable man*-ként azzal, hogy esetleg olyan korlátozó hatósági intézkedések születnek, melyek megnehezítik, vagy ellehetetlenítik a teljesítést.

A Covid-19 kitörése előtt kötött szerződések vonatkozásában akkor fogadnám el a vis maior hivatkozást, ha fennáll közvetlen ok-okozati összefüggés a szerződés hibás teljesítése és a körülmény között (ami adott esetben lehet maga a járvány, vagy a megfékezése érdekében tett hatósági intézkedések).

E körben jelentősége van annak is, hogy a WHO mikor hirdette ki a szükséghelyzetet és nyilvánította a Covid-19-járványt pandémiának. Mivel a járvány megjelenésének időpontja más és más volt az egyes földrészek, országok esetében, így eseti megítélés alá esik az, hogy egy adott időpontban adott szerződő partnereknek adott piacon, iparágban mivel kellett számolniuk. Ez megnehezíti a szabályozás egységesítését is, hiszen mindenképpen meg kell határozni egy időpontot, mely vízvonalnak tekintendő.

A fentiek gyakorlati megvalósítását az alábbi szakasz Ptk.-ba integrálásával képzelem el:

(1) Vis maiornak az a természeti vagy emberi eredetű ellenállhatatlan erő (továbbiakban: körülmény) minősül, amely abszolút jellegű, azaz az emberek számára elérhető eszközökkel nem hárítható el.

(2) Nem mentesülhet a felelősség alól a szerződésszegő fél

a) ha nem állapítható meg közvetlen ok-okozati összefüggés a szerződésszegés és a hivatkozott vis maior körülmény között;

b) nem tett meg minden tőle telhetőt a kármegelőzés és kárenyhítés érdekében;

c) nem értesítette a másik felet haladéktalanul a vis maior körülmény felmerüléséről.

(3) Amennyiben a vis maior körülmény a szerződését megelőzően merült fel, nem mentesülhet a szerződésszegő fél a felelősség alól, kivéve, ha a körülményről való tudomásszerzés nem volt általában elvárható.

4.2. A szerződő felek felelősségének ösztönzése

A szerződő felek esetén nagyon fontos, hogy körültekintően kössenek szerződést, alaposan mérlegelve a fennálló körülményeket. Emellett lényeges az is, hogy kárenyhítés, kárelhárítás hiányában – ahogy azt az eddigi bírósági gyakorlat is mutatja – a vis maior, mint mentesülési feltétel ne állja meg a helyét.

Lehetőség van ún. vis maior klauzulák beépítésére a szerződésbe. Bár a Ptk. módosításával a definíciós problémák letisztázására nem volna szükség, ennek ellenére egy fehér-, és feketelista elkészítését javaslom. A

feketelista azokat a körülményeket tartalmazná, mely esetén a felek nem mentesülhetnek a felelősség alól szerződészegésük esetén. A fehérlista viszont néhány olyan körülményt sorolna fel, melyek további vizsgálat nélkül is mentesülést eredményeznének (ilyen lehet például a karantén elrendelése a féllel szemben).²²

Emellett, rögzítenék néhány hasznos tanácsot, melyek a hazai gyakorlat áttekintése során merültek fel.

Első lépésben érdemes azonosítani a stratégiai partnereket, majd megvizsgálni azt, hogy a velük kötött szerződésekben szerepelnek-e a már említett vis maior klauzulák (vagy ehhez hasonló rendelkezések). Ezért is fontos az, hogy a vállalatok különös figyelmet fordítsanak a partnerekkel való kommunikációra, valamint ennek írásbeli dokumentálására.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az egyik kiindulópontnak az tekinthető, hogy a járvány és a járványügyi rendelkezések olyan általános társadalmi hatással járnak, melyek nem voltak szerződés megkötésekor előre láthatók, és melynek következményeit mindenkinek viselnie kell. Ha a szerződést azt követően kötötték, hogy a járvány elterjedésével számolni kellett, akkor az előreláthatóság más megítélés alá esik.

Azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szerződéses jogviszonyra gyakorolt hatás vizsgálata során érdemes különbséget tenni a járvány (jogi) ténye és a járványügyi rendelkezések (jogi) ténye között, és mind a kettőnek a hatását külön kérdésként vizsgálni, még akkor is, ha ez az adott jogviszony esetében összemosódik, vagy azonos eredményre vezet.

Kiemelt jelentősége van az értesítési kötelezettségnek is, amit egyúttal a Ptk. is előírna. Nagyon fontos, hogy az értesítés kézhezvételét követően első lépésként történjen meg az értesítés minősítése, tehát annak meghatározására, hogy mire is hivatkozik a szerződéses partner. Kiemelendő, hogy a késedelem (egy bizonyos ideig) okszerűen nem okozza a szerződés megszűnését (tehát nem ad alapot felmondásra), míg a teljesítés lehetetlenné válása (ha igazolt), igen.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Bár a meghatározás viszonylag egyszerűnek mutatkozik, ennek ellenére rugalmasan értelmezhető, ezáltal a felelősséget a jogalkalmazóra hárítva.

Prognosztizálható, hogy a Covid-19 csak egy a sok járvány közül, mellyel a közeljövőben számolnunk kell. A társadalmi és egészségügyi kihívások szaporodni fognak, mely egy eltérő jogi szabályozást és kikristályosodott előretételeket igényel. Ahogy lassan a járvány is életünk részét képezi, szükséges alkalmazkodnunk a kihívásaihoz, felkészülve a váratlan eseményekre.

A vészhelyzeti reagálások és a kormányrendeleti intézkedések (bár hatályukat veszítik a veszélyhelyzet megszűnésével), ugyanakkor egyes rendelkezéseik kétségkívül átültetésre kerülnek majd a jogrendszerbe, annak permanens részévé válva. Elengedhetetlen az alapos mérlegelés és vizsgálat, hogy a leginkább alkalmazható megoldások kerüljenek be a jogszabályokba.

Természetesen ennek ellenére a bíróságokra hárulna a feladat, hogy eldöntsék, hogy az adott körülmény megfelel-e a feltételeknek, ugyanakkor a fogalom Ptk.-ba emelésével és az időbeliségre vonatkozó rendelkezés törvénybe foglalásával valamilyen szinten megvalósulhatna a tehermentesítés.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1.] A Községek saját forrásainak rendszeréről szóló 94/728 határozat végrehajtásáról szóló 1150/2000 rendelet
- [2.] Aceris Law LLC: COVID-19, *Force Majeure and Arbitration*, <https://www.acerislaw.com/covid-19-force-majeure-and-arbitration/> (letöltve: 2021.09.12.)
- [3.] BH2014.147.
- [4.] BOÓC ÁDÁM: *Remarks on the effects of the coronavirus pandemic on the Hungarian contract law*, <https://jog.tk.hu/blog/2020/04/remarks-on-the-effects-of-the-coronavirus-pandemic-hu> (letöltve: 2021.09.01.)
- [5.] Bürgerliches Gesetzbuch (1896)

²² SZABÓ ZSUZSANNA: *Semmit sem érnek a vis maior klauzulák - így védheti be magát a Covid hatásával szemben*, <https://www.napi.hu/magyar-vallalatok/szerzodes-kereskedelem-vis-maior-jarvany-covid-jalsovsky.715415.html> (letöltve: 2021.10.06.)

- [6.] Code Civil (1804)
- [7.] Digesta
- [8.] EU Bíróság C-334/08. sz. ítélete (2010.07.08.)
- [9.] FERENCZY BALÁZS: *Koronavírus: Mi a helyzet a vis maior, illetőleg MAC/MAE klauzulákkal a járványügyi veszélyhelyzet idején?*, <https://arsboni.hu/koronavirus-mi-a-helyzet-a-vis-maior-illetoleg-mac-mae-klauzulakkal-a-jarvanyugyi-veszelyhelyzet-idejen/> (letöltve: 2021.09.22.)
- [10.] FÖLDI ANDRÁS, HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2012.
- [11.] KAHLE, G., WILSON, Y.: *Force majeure and contractual obligations* (COVID-19), <https://www.financialinstitutionslegalsnapshot.com/2020/03/force-majeure-and-contractual-obligations-covid-19/> (letöltve: 2021.09.22.)
- [12.] *Mi az a vis maior és mikor lehet rá hivatkozni?*, <https://forbes.hu/uzlet/mi-az-a-vis-maior-es-mikor-lehet-ra-hivatkozni/> (letöltve: 2021.10.17.)
- [13.] MKIK Vis Maior Szabályzata
- [14.] Straßenverkehrsgesetz (1958)
- [15.] *Sucden Middle-East vs. Yagci Denizcilik ve Ticaret Ltd Sirketi* (The ‘Muammer Yagci’), 2020, 1 Lloyd’s Rep. 107, Queen’s Bench Division (Commercial Court)
- [16.] SZABÓ ZSUZSANNA: *Semmit sem érnek a vis maior klauzulák - így védheti be magát a Covid hatásával szemben*, <https://www.napi.hu/magyar-vallalatok/szerzodes-kereskedelem-vis-maior-jarvany-covid-jalsovsky.715415.html> (letöltve: 2021.10.06.)
- [17.] The Law of the People’s Republic of China

A DUNA BIZOTTSÁG TÖRTÉNETE ÉS SZEREPE - KITEKINTÉS A DANTE ÉS GRENDEL KERETEI KÖZÖTT VÉGZETT MUNKÁRA

Már korán felmerül az államok közötti együttműködés fontossága bizonyos kérdések tekintetében. A tényleges megvalósulása ezen köteleknek azonban csak a XIX. században vette kezdetét, mint például az európai folyami hajózás tekintetében. Az 1815. évi Bécsi Kongresszuson elvben kimondták a hajózás szabadságát, azonban csak 1856-ban került sor a Dunán való szabad hajózás kérdésének rendezésére. 1948. augusztus 18-án Belgrádban a Dunán való szabad hajózásról egyezményt írtak alá. Ez hozta létre a napjainkban is működő Duna Bizottságot, az egyetlen kormányközi nemzetközi szervezetet, amelynek a székhelye Budapesten van. A közelmúltban lezárult DANTE és GRENDEL projektek ismertetésével válik teljessé a Bizottságnak a környezetvédelemért végzett tevékenysége.

Kulcsszavak: Bécsi Kongresszus, DANTE, Duna Bizottság, dunai hajózás szabadsága, GRENDEL, modernizáció

BEVEZETÉS

Két oldalról lehet megközelíteni azt, hogy mi a környezetvédelem, egyrészt természet- és társadalomtudományos, másrészt pedig jogi szempontból. Előbbi esetben ezzel a fogalommal találkozhatunk: „a környezetvédelem olyan céltudatos, szervezett, intézményesített emberi (társadalmi) tevékenység, amelynek célja az ember ipari, mezőgazdasági, bányászati tevékenységéből fakadó káros következmények kiküszöbölése és megelőzése az élővilág és az ember károsodás nélküli fennmaradásának érdekében. E tevékenység tudományos alapjait elsősorban műszaki tudományok, alkalmazott természettudományok és az ökonómia képzik. Hatékonyágát és működőképességét a használók felelősségén alapuló törvényi szabályozás és intézményrendszer biztosítja.”¹ Míg a második esetben a fogalom így hangzik: „olyan tevékenységek és intézkedések összessége, amelyeknek célja a környezet veszélyeztetésének, károsításának, szennyezésének megelőzése, a kialakult károk mérséklése vagy megszüntetése, a károsító tevékenységet megelőző állapot helyreállítása.”²

A környezet védelmének kérdését természetesen az államközi együttműködési formák, így a nemzetközi szervezetek is felismerték. A XIX. században jelentek meg az első nemzetközi szervezetek, amelyek főleg a technikai kooperációk igényeinek feleltek meg. Ezek közé volt sorolható az Európai Duna Bizottság is. A XX. században inkább már a szűkebb körű együttműködések váltak népszerűvé, ezek döntően regionális (például 1975-ben a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége vagy 1978-ban az Amazon Együttműködési Szerződés³) alapokon „építkeztek”. Fontos még kiemelni, hogy a szervezetek nem örök életűek és javarészt feladatközpontúak, így ezek teljesítése vagy a körülmények alapvető megváltozása magával vonja a szervezet megváltozását, esetlegesen megszűnését.⁴

A környezet részletes és átfogó elemzésének és ehhez szükséges együttműködés kezdetének ideje a „hidegháború” időszakának végére tehető. A nemzetközi kereskedelem és gazdasági együttműködés fejlődése révén rengeteg környezetszennyezéssel összefüggésbe hozható esetet rögzítettek, különösen a tengeri szállítással kapcsolatban. Így nem meglepő, hogy az egyezmények sorában az elsők között került elfogadásra a tengerjogban az 1958-as egyezmény a nyílt tengerekről.⁵ Az ilyen környezetvédelmi egyezmények kidolgozására, formálására, végrehajtására, az eredmények megfigyelésére, elemzésére, kutatására és a tájékoztatási programok megszervezésére nemzetközi szervezetek vagy nem kormányközi formában működő koordinált programok jöttek létre. Ilyen például az ENSZ Környezeti Programja (UNEP) vagy a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség (IUCN), azonban az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (UN-ECE) például

¹ LÁNG ISTVÁN: *Környezet- és természetvédelmi Lexikon* I. Akadémia Kiadó, Budapest, 2002. p. 636.

² 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól. 4§ 32. pont

³ BLAHÓ ANDRÁS- PRANDLER ÁRPÁD (szerk.): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, 2011. p. 39

⁴ KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közbjog*. Osiris, Budapest, 2016. pp. 337-338.

⁵ DR. BÁNDI GYULA – DR. FARAGÓ TIBOR – LAKOSNÉ HORVÁTH ALOJZIA: *Nemzetközi környezetvédelmi és természetvédelmi egyezmények*. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Környezetvédelmi Hivatal, Budapest, 1994.p.11.

több európai regionális környezetvédelmi együttműködés keretét adja. A legfontosabb szerep a problémák feltárásában azonban a szakmai, tudományos együttműködési szervezeteké. A végrehajtásra, koordinálásra pedig különböző testületeket létesítenek, amelyek vagy önállóan, vagy az ENSZ szakosított szervezetei, programjai keretében tevékenykednek⁶ (pl. az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság, ENSZ Környezeti Programja, Nemzetközi Természetvédelmi Szövetség, ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezet vagy az Európa Tanács).⁷

1. MIÉRT A DUNA BIZOTTSÁG?

1815-ben a bécsi kongresszus meghirdette a hajózás szabadságának elvét az európai hajózható folyókon (ezt először 1648-ban a vesztfáliai béke deklarálta),⁸ ám konkretizálására csak évtizedekkel később, 1856-ban került sor a párizsi szerződésben, amellyel a Dunára vonatkozó kérdéseket szabályozták.⁹

A Párizsi Kongresszuson kettő bizottságot hoztak létre, egyrészt az Európai Duna Bizottságot az európai nagyhatalmak és Törökország részvételével, másrészt a Parti Államok Bizottságát,¹⁰ ami valójában aztán már érdemben nem működött.¹¹

Az Európai Duna Bizottságot eredetileg két évre hozták létre, tehát ideiglenes mandátumot kaptak a tisztviselői arra, hogy a torkolat hajózásának ügyét rendbe tegyék, és az átmeneti idő után elméletileg a parti államok bizottsága vette volna át a folyó teljes nemzetközi szakaszának kezelését.¹²

Az 1921. évi XXXIII. törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről (röviden: trianoni béke) megerősítette a Dunára vonatkozó szabályokat, nemzetközinek nyilvánította Ulmtól kezdve, és kitért a bizottság működésére, feladataira,¹³ illetve létrehozta a Nemzetközi Duna Bizottságot.¹⁴

A második világháború után ugyan megerősítésre került a szabad hajózás elve,¹⁵ viszont a *status quo antét* nem tudták helyreállítani a Szovjetunió ellenállása miatt. 1948-ban Belgrádban végül megszűntnek nyilvánították a korábbi Duna-egyezményeket, és új Duna-egyezmény került megalkotásra, ezzel létrehozva a Nemzetközi Duna Bizottságot (szovjet kezdeményezésre) kizárólagosan a parti államok részvételével. Az Európai Duna Bizottság demonstratív módon és leginkább fikciószerűen jogilag létezőnek minősült, de érdemben nem működött.¹⁶

A Duna Európa második leghosszabb folyója (2850 km), amely különböző földrajzi, gazdasági és politikai régiókat, számos etnikai, vallási, más és más történelmi múlttal rendelkező államot kapcsol össze.

⁶ Bándi, Faragó, Lakosné Horváth i.m.. 55.

⁷ Bándi, Faragó Lakosné Horváth i.m. . 21-49.

⁸ 1648. évi Münsteri Békeszerződés 85.§ "Legyen szabad teljes egészében a kereskedés és a közlekedés a Rajna mindkét partjának és a mindkétfelől fekvő tartományoknak a lakosai között"

⁹ Kovács i.m. 736.

¹⁰ Az eredeti elképzelés szerint ez vette volna át az Európai Duna Bizottság funkcióit, azonban később párhuzamosan működtek, olyan hatáskörökkel, amelyeket több állam is (mint például Románia) sérelmesnek tartott területi szuverenitására nézve.

¹¹ Blahó, Prandler i.m. 451-454.

¹² HARDI TAMÁS: Duna-stratégia és területi fejlődés. Akadémiai Kiadó, 2012. pp. 88-94.

¹³ „285. Cikk. Az Európai Dunabizottságnak újból az a hatásköre lesz, amely a háború előtt megillette. Egyelőre azonban csak Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Románia képviselői lesznek tagjai ennek a Bizottságnak.”

¹⁴ 1921. évi XXXIII. törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. „286. Cikk. Attól a ponttól, ahol az Európai Bizottság hatásköre megszűnik, a Dunának a 275. Cikkben megjelölt hálózata Nemzetközi Bizottság igazgatása alá jut, amely alakul: a német parti Államok 2 képviselőjéből; a többi összes parti Államok 1-1 képviselőjéből; mindazoknak a nem parti Államoknak 1-1 képviselőjéből, amelyek a jövőben az Európai Dunabizottságban képviseltetik magukat.

Ha a jelen Szerződés életbelépésének időpontjába az említett képviselők közül egyiket vagy másikat még nem is lehetett kijelölni, a Bizottság határozatai erre való tekintet nélkül érvényesek lesznek.”

¹⁵ Az Anschluss után a hitleri Németország nemzeti folyónak nyilvánította a Dunát, így konkrétan kitiltva onnan a többi állam hajóját.

¹⁶ Kovács, i.m. 737.

Legnagyobb jelentősége, hogy fontos nemzetközi útvonal, amely Európában északnyugatról délkelet felé a Nyugat és Kelet közötti összeköttetés természetes vonalát képezi, ennek minden előnyével, hátrányával együtt. Természetföldrajzi és művelődéstörténeti szempontból sem elhanyagolható szerepe volt a történelem során. A Dunát, mint európai országutat vették számításba a középkorban.¹⁷

A Duna fontos nemzetközi hajóút, a XIX. század első felében még inkább hangsúlyosabb volt, mint napjainkban, mivel az országutak jelentős része földút volt, amelyek a tavaszi és őszi esőzések idején járhatatlanná váltak, a vasúti közlekedés pedig csak később indult meg.¹⁸

Így magától értetődő, hogy szükséges volt a rá vonatkozó szabályozás megalkotása, kiemelten a hajózás, közlekedés szempontjából. Ezt mutatja az is, hogy a jelenleg is működő Duna Bizottságot az 1948. augusztus 18-án Belgrádban aláírt, dunai hajózásról szóló egyezmény hozta létre.¹⁹

A második világháború után először a békeszerződések tartalmazták a Dunán való szabad hajózás elvét, így a Magyarországgal aláírt 1947. évi párizsi békeszerződés is tartalmazta az elvet. Már ezt megelőzően a külügyminiszterek tanácsának²⁰ 1946. december 12-i ülésén a nagyhatalmak megállapodtak abban, hogy Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Ukrajna, valamint a világháborúban győztes nagyhatalmak, azaz az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és a Szovjetunió részvételével Duna-konferenciát hívtak össze, amelyre végül 1948. július 30-án Belgrádban került sor. Itt született meg a dunai hajózásról szóló egyezmény, ami megerősítette a dunai hajózás szabadságát valamennyi ország hajói számára, és kimondta, hogy az új Duna Bizottságnak csak a parti államok lehetnek tagjai. Mivel a nyugati nagyhatalmak ez utóbbit nem fogadták el, így nem is váltak részesekké. Magyarországon az említett egyezményt az 1949. évi XIII. törvény hirdette ki. 1954 óta a tagállamok (Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Ukrajna²¹) többségi döntésével a Bizottság székhelye a romániai Galac helyett Budapesten került kijelölésre.²²

2.A DUNA BIZOTTSÁG ÉS A DUNÁRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSOK

A Duna Bizottság egy nemzetközi kormányközi szervezet, amelyet a dunai hajózás rendjéről szóló, 1948. augusztus 18-án Belgrádban aláírt egyezmény hozott létre.

A Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége, a Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Román Népköztársaság, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, tekintettel a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. december 12-én kelt határozatára, ami alapján a Dunán való hajózás alapvető rendjének szabályozása érdekében új egyezmény létrehozása miatt a fent említett országok képviselőit értekezletre kell összehívni, azért, hogy a Dunán való szabad hajózást a Duna menti országok érdekeinek és felségjogainak megfelelően biztosítsák és, hogy a Duna menti országok egymás közötti és más országokkal való gazdasági és kulturális kapcsolatait szorosabbá tegyék. Az így létrejött egyezmény a Dunának arra a hajózható részére vonatkozatható, amely Kelheimtől a Fekete-tengerig terjed, és a sulinai ágon áthaladva a sulinai csatornán át torkollik a tengerbe. A részes felek kötelezték magukat arra, hogy Duna szakaszaikat mind a folyami, mind pedig a megfelelő szakaszokon a tengeri hajók számára hajózható állapotban tartják, és elvégzik a hajózás feltételeinek biztosítására és megjavítására szükséges munkálatokat, valamint a Duna menti államok az említett kérdésekben a Duna Bizottsággal tanácskozni fognak. A part menti államok határaikon belül elvégezhetik azokat a munkálatokat, amelyek előre nem látható körülmények miatt szükségessé és sürgőssé válhatnak. Az államok mindazonáltal kötelesek a tájékoztatni a Bizottságot azokról az okokról, amelyek a munkálatoknak az

¹⁷ HUSZÁR ZOLTÁN: *A Duna „életrajza” történeti és nemzetközi jogi megközelítésből*. In: Acta Humana. 2019/3. pp. 48-49.

¹⁸ Duna. In: <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=10&id=33&page=1> (letöltés dátuma: 2022. 01. 19.)

¹⁹ Danube Commission. In: <https://www.danubecommission.org/dc/en/danube-commission/> (letöltés dátuma: 2022. 01. 19.)

²⁰ Potsdami közlemény, 1945., Tanácsot kell alakítani az Egyesült Királyság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Kína, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztereinek részvételével”. Közlemény a három hatalom berlini konferenciájáról. II. fejezet, A rész 1. pont

²¹ Németország 1948-ban még nem kapott meghívást a belgrádi konferenciára, hiszen nem volt ekkor még a nemzetközi jog alanya, Ausztria pedig csak 1960-ban vált a Duna Bizottság tagjává

²² 52. ülésnap (1999.03.02.) felszólalásai – Dr. Martonyi János. In: https://www.parlament.hu/naplo36/052/n052_309.htm (letöltés dátuma: 2022. 01. 19.)

elvégzését indokolják, és azokról egyben egy rövid leírást közölni. Ha nem lenne abban a helyzetben valamelyik állam, hogy maga foganatosítsa a szükséges intézkedéseket, úgy ez az állam köteles ezeknek a munkálatoknak elvégzését a Duna Bizottságnak oly feltételek mellett megengedni, amelyeket az kijelöl, anélkül, hogy az ezeknek a munkálatoknak elvégzését egy másik államra bízhatná, kivéve a folyami útnak azt a részét, amely ennek az államnak a határául szolgál.²³

A szerződés második fejezete tartalmazza a Szervezetre vonatkozó rendelkezéseket. Eszerint Duna Bizottság létesül, amely legalább „Bizottság” elnevezéssel szerepel, és amelybe a felek mindegyike 1-1 képviselőt delegál. A saját tagjai közül választja elnökét és másodelnökét. Megbízatásuk egyaránt három-három évre szól. Ülészakainak időpontját maga tűzi ki, valamint saját maga állapítja meg ügyrendi szabályzatát. A Bizottság feladatai közé tartozik: *i.* a jelen egyezmény rendelkezéseinek végrehajtása feletti felügyelet; *ii.* a hajózás érdekében elvégzendő alpmunkálatok általános tervének a Duna menti államok és a folyami igazgatás különleges szervei által tett javaslatok alapján való elkészítése, úgyszintén az ezekre a munkálatokra vonatkozó általános költség-előirányzat összeállítása; *iii.* a munkálatok elvégzése a 4. Cikkben meghatározott esetekben; *iv.* tanácsadás és ajánlások tétele a Duna menti államok részére a jelen cikk *b)* pontjában megjelölt munkálatok végrehajtására vonatkozólag, az illető államok műszaki és gazdasági érdekeinek, terveinek és teljesítőképességének figyelembevételével; *v.* tanácsadás és ajánlások tétele a folyami igazgatási különleges szerveknek (20. és 21. Cikk) és az értesüléseknek ezekkel a szervekkel való kölcsönös kicserélésére; *vi.* a Duna egész hajózható részén a hajózható vonalak kitűzésénél egységes rendszer létesítése és az egyes szakaszok különleges viszonyainak figyelembevételével a Dunán való hajózás alapvető szabályainak elkészítése, ideértve a révkalauzi szolgálat szabályait is; *vii.* a folyamrendőri szabályok egységesítése; *viii.* a hydrometeorológiai szolgálat együttműködésének biztosítása a Dunán, egységes hidrológiai jelentés kiadása, rövid és hosszú időre szóló dunai prognózisok közzététele; *ix.* a Dunán való hajózásra vonatkozó statisztikai adatok gyűjtése, olyan kérdésekre vonatkozólag, amelyek a Bizottság illetékességi körébe tartoznak; *x.* a hajózás szükségleteit szem előtt tartó kézikönyvek, hajózási térképek és atlaszok kiadása; *xi.* a Bizottság költségvetésének összeállítása és jóváhagyása, valamint a 10. Cikkben említett díjak megállapítása és beszedése.

Az előbbieken meghatározott feladatok ellátását a Bizottság Titkársága és a megfelelő szakszervek segítik, melyek személyzetét a részes államok polgáraiból álló tisztviselői kar alkotja. A Bizottság állapítja meg a Titkárság és a szakszervek szervezetét is. A költségvetését a Szerződő Felek szavazattöbbségével készíti el, és hagyja jóvá, amelynek előirányzatában szerepelnek a Bizottság és az ahhoz tartozó szervek fenntartásához szükséges kiadások, amelyet a felek által befizetett tagdíj fedez. A tagdíj összege valamennyi fél részére azonos. Annak az országnak a törvényeinek megfelelően, melyben székhelye van, jogi személyiséggel bír. Hivatalos nyelvei közé a német, francia és az orosz sorolandó. A Bizottság tagjai és az általa kinevezett tisztviselők diplomáciai mentességet élveznek. A hivatali helyiségek, irattárak és mindennemű okmányok sérthetetlenek. Valamennyi nem Duna menti állam hadihajói számára tilos a Dunán való közlekedés. Az érdekelt Duna menti államok közötti előzetes megegyezés esetétől eltekintve a Duna menti országok hadihajói nem közlekedhetnek a Dunán annak az országnak a határain kívül, amelynek a lobogóját viselik. Minden olyan vitát, amely az Egyezményt aláíró államok között ennek az Egyezménynek az alkalmazása vagy értelmezése tekintetében felmerült, és amelyet közvetlen tárgyalások útján nem sikerült rendezni, a vitában részes államok bármelyikének kérelmére a Békéltető Bizottság döntése alá kell bocsátani. A Békéltető Bizottság a felek egy-egy képviselőjéből és egy-egy harmadik tagból alakult, akit a vitában részes államok polgárai közül a Duna Bizottság elnöke, illetve arra az esetre, ha a Duna Bizottság elnöke a vitában részes államok valamelyikének polgára, maga a Duna Bizottság jelöli ki. A Békéltető Bizottság döntése végleges és a vitában részes felekre kötelező erővel bír. Az egyezmény módosításához valamennyi részes fél egyetértése kell.²⁴

A Duna Bizottság kiváltságairól és mentességeiről Budapesten 1963. május 15-én nemzetközi egyezményt írtak alá. Ennek hazai kihirdetésére az 1964. évi 10. törvényerejű rendelet útján került sor. Az egyezmény hét cikkből áll. Szól a Bizottság jogi személyiségéről, valamint jogképességéről, amely kiterjed különösen a szerződések megkötésére, javak szerzésére, bérbevitelre, elidegenítésre, illetve bírósági eljárásban való részvételre. A Bizottság mentes minden állami, helyi egyenes adó és illeték megfizetése alól, azonban ez nem vonatkozik a kommunális és más hasonló szolgáltatások fizetendő költségekre. Továbbá mentes minden vám és valamennyi behozatali és kiviteli korlátozás alól. A Bizottságnak joga van rejtjel

²³ 1949. évi XIII. törvény a Dunán való hajózás rendjének szabályozása tárgyában Belgrádban 1948. évi augusztus hó 18. napján kelt nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről.

²⁴ Uo.

használatára, levelezésének futár útján vagy lepecsételt csomagban történő lebonyolítására és ezek a diplomáciai képviselők futárjait, illetve csomagjait megillető kiváltságokat és mentességeket élvezik. Az egyezmény kiterjed a Bizottság tisztviselőire is, így ezen személyek az Egyezmény tagállamainak területén *i.* a Bizottság tevékenységével kapcsolatos hivatali működésük során végzett cselekedeteik tekintetében mentesek a bírósági és közigazgatási felelősségre vonás alól; *ii.* mentesek a személyes szolgálat alól; *iii.* a Bizottságtól élvezett illetményük tekintetében mentesek az egyenes adók és illetékek alól; *iv.* személyes poggyászuk tekintetében ugyanolyan vámkedvezményeket élveznek, mint az illető országban a diplomáciai képviselők hasonló rangú munkatársai.²⁵

Az 1964. évi 14. törvényerejű rendelet a Budapesten 1964. május 27-én aláírt, a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Duna Bizottság között létrejött, „a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban” szól. Ezt az egyezményt abból a célból hozták létre, hogy szabályozzák a Duna Bizottságnak a Magyar Népköztársaságban való elhelyezésével kapcsolatban felmerülő kérdéseket. A Kormány a szükséges helyiségeket az érvényben levő rendelkezéseknek megfelelően és a hazánk területén levő diplomáciai képviselőkkel azonos feltételek mellett bocsátja a Duna Bizottság rendelkezésére. Az illetékes magyar szervek a Magyar Népköztársaságban érvényes szabályok és díjszabás szerint, valamint a diplomáciai képviselőkkel egyenlő feltételek mellett biztosítják a Bizottság megfelelő működéséhez szükséges közszolgáltatásokat, a postai szolgáltatásokat, villanyáramot. A Kormány elismeri a Bizottságnak azon jogát, hogy a működéséhez szükséges célokra nyomdai terméket adjon ki, figyelembe véve a törvényes rendelkezéseket. Az Egyezmény értelmezésével kapcsolatban felmerült vitás kérdések esetén a kormány és a Bizottság tárgyalás útján jár el.²⁶

2001. február 19-én az előbb említett egyezményhez Kiegészítő Jegyzőkönyvet fűztek, amelyben többek között megállapodtak abban, hogy a Duna Bizottság a hatályos magyar jogszabályoknak megfelelően szabadon rendelkezik a bankszámláival, a befizetett tagdíjakkal és más bevételeivel. Jogosult az árban foglalt és az általa megfizetett általános forgalmi adó és jövedéki adó visszaigénylésére a rendeltetészerű működése céljára beszerzett termékek után. A Duna Bizottság által kinevezett tisztviselőkre vonatkozó kiváltságok és mentességek kiterjednek a vele egy háztartásban élő családtagokra is, feltéve, hogy azok nem magyar állampolgárok és nem állandó magyarországi lakosok. A tisztviselők kinevezését, megérkezését, végleges eltávozását, tisztségük megszűnését a Magyar Köztársaság²⁷ Külügyminisztériumába be kell jelenteni.²⁸ A Duna Bizottságnak jelenleg 11 tagállama van: Bolgár Köztársaság, Horvát Köztársaság, Magyarország, Moldovai Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Orosz Föderáció, Osztrák Köztársaság, Románia, Szerb Köztársaság, Szlovák Köztársaság és Ukrajna.²⁹

A Duna Bizottság aktívan együttműködik más európai folyami bizottságokkal, például a Rajnai Hajózási Központi Bizottsággal, a Nemzetközi Duna Védelmi Bizottsággal, a Száva Bizottsággal és a Mosel Bizottsággal is.³⁰

Napjaink meghatározó fogalmai közé tartozik a modernizáció, fenntartható fejlődés és fenntartható gazdálkodás. Valamennyi szervezet igyekszik ezeknek megfelelni, és a szükséges lépéseket megtenni az ügy előmozdítása érdekében. Ez alól a Duna Bizottság sem kivétel. Egyrészt a Belgrádi Egyezmény tagállamai modernizálni kívánják a Bizottságot, további hatáskörökkel és új funkciókkal ruházva fel, valamint bővíteni kívánják tagjainak körét annak érdekében, hogy a belvízi hajózás területén folytatott nemzetközi együttműködésben betöltött szerepe megerősítésre kerüljön. Ez akkor válik majd megvalósíthatóvá, amikor az egyezmény felülvizsgálatának folyamatban lévő folyamata lezárul.³¹ Másfelől ugyan a belvízi hajózás környezetbarát közlekedési mód, amely a legkevesebb külső költséget okozza, viszont a dunai hajózás

²⁵ 1964. évi 10. törvényerejű rendelet a Duna Bizottság kiváltságairól és mentességeiről szóló, Budapesten 1963. május 15-én aláírt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

²⁶ 1964. évi 14. törvényerejű rendelet a Budapesten, 1964. május 27-én aláírt, a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Duna Bizottság között „a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban” tárgyban kötött Egyezmény kihirdetéséről.

²⁷ Az Alaptörvény szerint azóta már a Magyar Köztársaság hivatalos neve: Magyarország. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

²⁸ A Duna Bizottság és a Magyar Népköztársaság Kormánya között a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban tárgyában, 1964. május 27-én megkötött Egyezményhez fűzött, a Duna Bizottság, valamint annak tisztviselőit megillető kiváltságok és mentességek rendezéséről szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv

²⁹ Member states of the Danube Commission. In. <https://www.danubecommission.org/dc/en/danubecommission/member-states-of-the-danube-commission/> (letöltés dátuma: 2022. 01. 20.)

³⁰ Danube Commission: Past-Present-Perspectives. p. 14.

³¹ Danube Commission, 2022.

bizonyos meglévő feltételei akadályozzák az új, progresszív közlekedési technológiák bevezetését. Ennek ellenére a dunai hajózás környezeti feltételei tovább javíthatók a flotta korszerűsítésével és az optimalizált hulladékgazdálkodással. E célból a dunai országoknak fenntartható, környezetbarát és összehangolt megközelítést kell követniük. Az éghajlatváltozás és a természeti katasztrófák jelentős hatással lehetnek a Duna jövőbeli vízhozam-rendszerére. Az éghajlatváltozás sokféleképpen befolyásolhatja a Duna használatát és funkcióit, és a Duna régió országainak alkalmazkodási stratégiáit teszi szükségessé.³²

A Bizottság tevékenységének fontos eleme az európai jelentőségű belvízi utakkal kapcsolatos nemzetközi projekteken való közvetlen részvétel, valamint az innovatív projektötletek bevezetése a dunai hajózás gyakorlatába. Ezek a projektek a hajózás szinte valamennyi fő területét lefedik, elsősorban az infrastruktúra fejlesztését, ezzel is hozzájárulva a környezet védelméhez. Ilyen például a DANTE, FAIRway, Good Navigation Status, GRENDDEL, a METEET kísérleti projekt, valamint a következő projektek más területeken – pl. Danube Skills, Zöld Duna.³³ A későbbiekben a felsorolt projektek közül a DANTE – Adminisztratív eljárások és folyamatok javítása a Duna belvízi szállítására vonatkozóan, valamint a GRENDDEL – Zöld és hatékony Duna Flotta kerül kifejtésre.

3.DANTE ÉS GRENDDEL

3.1.DANTE

A Duna stratégiai kapcsolatot jelent Nyugat- és Kelet-Európa között, és katalizátora a gazdasági fejlődésnek egy olyan régióban, amely 10 európai országra és kultúrára terjed ki. A folyó – a "Rajna-Duna" TEN-T törzshálózat³⁴ részeként – Európa egyik fő közlekedési tengelyének tekinthető. Az ipari növekedés és a társadalmi fejlődés fellendítése és jólétének előmozdítása érdekében határozták meg a projekt fő irányvonalát.³⁵

A DANTE (Improving Administrative Procedures and Processes for Danube IWT – A dunai belvízi szállítással kapcsolatos adminisztratív eljárások és folyamatok javítása) célja a Duna és hajózható mellékfolyóinak belvízi közlekedése előtt álló adminisztratív akadályok azonosítása és felszámolása. A projekt a magánszektor és az akadályokért felelős nemzeti hatóságok közös kezdeményezéseként azonosítható.³⁶ A tíz ország és két nemzetközi szervezet által támogatott projekt elsődleges céljának teljesítése után jó gyakorlatokat és iránymutatásokat dolgozott ki, melynek alapvető rendeltetése, hogy csökkentse a bürokráciát és biztosítsa a hatékony munkavégzést a Dunán, valamint hajózható mellékfolyóin.³⁷ Konkrét célkitűzése pedig környezetbarát és biztonságos közlekedési rendszerek támogatása, valamint a városi és vidéki területek kiegyensúlyozott megközelíthetősége.³⁸

A DANTE a Pro Danube International által indított „Zöld megállapodás a dunai folyami szállításért” című politikai keretben meghatározott célkitűzésekkel foglalkozik. Ez egy olyan együttműködésre ösztönző politikai eszköz, amely összehangolt keretet biztosít a dunai belvízi hajózás hatékonyságának és ökológiai teljesítményének javítását célzó közös állami és magánintézkedésekhez. Öt tematikus területre fókuszál, ahol az adminisztratív akadályok a legnyilvánvalóbban csökkentik a belvízi hajózás hatékonyságát.³⁹

³² Danube Commission: Past-Present-Perspectives: i.m. 10-11.

³³ Danube Commission: Past-Present-Perspectives: i.m. 14.

³⁴ A Rajna- Duna folyosó egyike a kilenc végrehajtási folyosó közül. Ezek a törzshálózat fejlesztésének végrehajtását segítik elő, mégpedig úgy, hogy biztosítják az egységes piac gazdasági vérkeringését, ezzel lehetővé téve a az áruk és személyek tényleges szabad mozgását az Európai Unióban. In: Az új uniós közlekedési infrastruktúra- politika háttere. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_14_525 (letöltés dátuma: 2022. 02. 11.)

³⁵ Danube IWT Administration Strategy & Action Plan. Output 5.2, 2019. 7.

³⁶ DANTE. In: <https://www.interreg-danube.eu/approved-projects/dante> (letöltés dátuma: 2022. 01. 24.)

³⁷ DANTE: Improving inland waterway transport on the Danube. In: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Moldova/dante-improving-inland-waterway-transport-on-the-danube (letöltés dátuma: 2022. 01. 24.)

³⁸ DANTE, 2022.

³⁹ Danube IWT Administration Strategy & Action Plan, 2019. 5.

A DANTE projekt a Duna Bizottság vagy az EUSDR PA1A égisze alatt a DANTE Facilitation and Monitoring Platform formájában továbbra is fennmarad a pályázati úrlapon meghatározott megszűnési idő bekövetkeztével (2019. június 30.). Az azonosított akadályok többsége a Duna alsó szakaszait kezelő országokban található, ami arra enged következtetni, hogy a hasonlóságok miatt hasonló megközelítésekkel lehet megpróbálni leküzdeni ezeket az akadályokat. A konkrét szakpolitikai lehetőségek megvitatása és javaslattevés során kiemelten fontos szem előtt tartani, hogy minden országnak saját megközelítést kell kialakítania saját nemzeti politikai és közigazgatási előfeltételeinek megfelelően, miközben más régiók és közlekedési módok jó gyakorlataiból meríthet inspirációt. Annak érdekében, hogy kézzelfogható eredmények születhessenek, két módszertant dolgoztak ki: *az egyik* a DG Move (Európai Bizottság) és a Duna Bizottság között aláírt támogatási megállapodáson alapul, *a másik* pedig egy alternatív forgatókönyv EUSDR PA1A keretében, ami egy monitoring platformot irányoz elő. Mindkettő célja többes: *i.* keretet teremtsen a Duna és hajózható mellékfolyói adminisztratív akadályainak további kezeléséhez és felszámolásához; *ii.* hatékony rendszer álljon rendelkezésükre a meghatározott megoldások végrehajtásának nyomon követésére; *iii.* végül, hogy átfogó képet kapjanak arról, hogy mit tettek és mit lehetett volna jobban csinálni.⁴⁰

A projekt hivatalos lezárását követő időszak zökkenőmentes előkészítésének megkönnyítése érdekében monitoring módszertant készítettek. Függetlenül attól, hogy a Duna Bizottság vagy az EUSDR PA1A égisze alatt fog működni, ez a nyomon követési módszertan több lépésből áll. A jó navigációs állapot (Good Navigation Status – GNS) kidolgozásában részt vevő szakértőkkel folytatott konzultációt követően a DANTE monitoring módszertan a GNS-hez hasonló megközelítést alkalmaz. A hasonló megközelítés lehetővé teszi az érdekelt felek számára, hogy az IWT-vel kapcsolatos eljárásokat összetett módon kezeljék. *Az első lépés* az adminisztratív akadályok és szűk keresztmetszetek nyomon követése az egész Dunán. *A második lépés* a tervezés, többek között az érdekeltek által tett visszajelzések elemzésével foglalkozik. A módszertan *harmadik fázisa* a megegyezésre vonatkozik, azaz az érdekeltek találkozására az illetékes nemzeti és európai döntéshozókkal. A nyomon követési módszertan keretében *negyedik lépésként* a végrehajtás döntő szerepet játszik, mivel az eddig a szakaszig azonosított megoldások végrehajtását jelenti. A jelentéstétel, mint a nyomon követési módszertan *ötödik lépése*, rendszeres találkozók – szakértői ülések és plenáris ülések – keretében történik. A nyomon követési módszertan nem lenne teljes annak átfogó értékelése nélkül.⁴¹

A projekt iránymutatásokat és ajánlásokat tett közzé a jobb folyamatokhoz, amelyek részletesen ismertetik a Dunán átvehető bevált gyakorlatokat.⁴²

A Duna IWT eljárásairól és adminisztratív folyamatairól szóló jelentésben azonosított akadályokhoz ajánlások is kapcsolódnak. A nevezett jelentés figyelembe veszi az összes országjelentést, az akadályjelentési eszközbe való hozzászólásokat, a projektpartnerek közötti irodai kutatást, valamint a DANTE projekt nemzeti munkaasztal üléseit. A legtöbb ajánlás esetében az „ugyanaz a folyó ugyanazok a szabályok” elve alkalmazható.

Az ajánlások az azokra vonatkozó időhatár szerint 2 csoportra oszthatók: azonnali intézkedést igénylők, illetve a következő öt éven belül elérendők.⁴³

Vajon mit sikerült elérni a DANTE során?

A belvízi hajózás teljeskörű fejlesztését akadályozó adminisztratív akadályok leküzdése érdekében számos intézkedést határoztak meg, amelyeket tematikusan osztályoztak. Az azonosított intézkedések konkrét megoldásokat javasoltak azon terhek leküzdésére, amelyek kihívást jelentettek a belvízi hajók üzemeltetőinek

⁴⁰ Facilitation and Monitoring Platform. Output 5.3 Date: 24.06.2019 Final version. pp.3-5.

⁴¹ Facilitation and Monitoring Platform, 2019. 5-7

⁴² DANTE: Improving inland waterway transport on the Danube, 2022.

⁴³ Output 4.2 Guidelines/Recommendations for improved processes, 2018. 13-15

mindennapi tevékenységében. A különböző adminisztratív eljárások harmonizálása és a lehető legnagyobb mértékű csökkentése kulcsfontosságú elem az ágazat jelenlegi igényeinek megfelelő kielégítésében. A dunai belvízi hajózásnak a multimodális szállítási láncba való fokozottabb integrálása az egész régió társadalmi és gazdasági fejlődésének előfeltétele. A meghatározott intézkedéseket több nemzeti és transznacionális munkacsoport ülésén alaposan megvitatták, amelyeken az iparág és az illetékes hatóságok képviselői vettek részt. Ebben a tekintetben a projekt rendkívül sikeres volt az iparág és a közsféra képviselőinek összehozásában. A DANTE partnereket felkérték, hogy adjanak tájékoztatást a projekt helyzetéről attól vezérelve, hogy kiderüljön, végrehajtották-e a javasolt intézkedéseket, valamint ajánlásokat vagy a végrehajtásra csak a későbbiekben kerül sor.⁴⁴ Magyarország volt a harmadik ország, amely átfogó visszajelzést adott a DANTE keretében javasolt intézkedésekről, elemezve azok végrehajtásának ütemezését. A magyar partnerek által adott visszajelzéseket összehasonlítva a horvát és a szlovák partnerek által adott visszajelzésekkel, szembetűnő különbségek válnak láthatóvá. Az összefoglaló szerint a magyar esetben lényegesen kevesebb intézkedést hajtottak végre. A tematikus területek szerint a következők állapíthatók meg: *i.* a projekt első tematikus területét, a határrendőrséget, az adót és a vámot illetően csak az az intézkedés, amely a legkorszerűbb digitális eszközök használatát javasolja a jelentéstételhez valósult meg; *ii.* a második tematikus területet, ami a hajózási hatóságokat illeti, a javasolt intézkedések közül egyiket sem hajtották végre; *iii.* a harmadik tematikus területen, a kikötői hatóságok tekintetében, egy változás történt, ami annak ellenére, hogy mennyiségileg ez kevésnek tűnhet, a kikötői hatóságok megfelelő infrastruktúrával és felszereléssel való személyzet biztosítása fontos előrelépés, amely jelentősen megkönnyíti az IWT igazgatásával kapcsolatos általános eljárásokat. Ugyanez érvényes a magyar víziközmű-igazgatásra is.⁴⁵

3.2.GRENDEL

A belvízi hajók hosszú élettartama, a magas beruházási költségek, a dunai flottaüzemeltetők alacsony beruházási kapacitása, valamint a zöld technológiákkal kapcsolatos ismeretek és a közintézmények hiánya egyaránt komoly, de ösztönző akadályokat gördítettek a Duna IWT flottájának a jövőbeli európai belvízi halászati és környezetvédelmi politikája elé.⁴⁶

A Pro Danube International által kidolgozott politikai keretrendszer, a Green Deal for Danube River Transport által inspirált GRENDEL fő célkitűzése az volt, hogy az Európai Bizottság szolgálataival folytatott konzultációk, valamint az érintett nemzeti és transznacionális állami és magánszervezetek, dunai hajóüzemeltetők és innovatív technológiai szolgáltatók hozzájárulásai alapján hatékony és tartós pénzügyi és technológiai megoldásokat dolgozzon ki az elavult dunai flotta korszerűsítésére és az európai piacok igényeihez és követelményeihez való igazítására. A DTP által finanszírozott DANTE és DAPhNE projektek keretében a GRENDEL partnerségnek sikerült kézzelfogható eredményeket felmutatnia, amelyeket a köz- és a magánszektor egyaránt üdvözölt.⁴⁷

A GRENDEL (Green and efficient Danube Fleet – Zöld és hatékony Duna flotta) támogatja a dunai hajóflotta üzemeltetőit és állami partnereiket az ágazat ökológiai és gazdasági⁴⁸ korszerűsítésében. A projekt a flottamodernizáció különböző szempontjaival foglalkozik, ilyen *i.* az alacsony szén-dioxid-kibocsátású és alternatív üzemanyagok használata, *ii.* a légszennyező kibocsátásának csökkentése, *iii.* az általános energiafogyasztás, *iv.* a szállítási és logisztikai irányítási folyamatok. A felsorolt területek az új szolgáltatások, digitális adatszolgáltatás, valamint a flottaüzemeltetés hatékonyságának javítására szolgáló célzott eszközök

⁴⁴ A visszajelzéseket Horvátország, Szlovákia, Magyarország, Bulgária és Románia adta.

⁴⁵ Danube IWT Administration Strategy & Action Plan, 2019. 101-105.

⁴⁶ Fact Sheet. About GRENDEL Project. Edition January 2019. (megtekintés dátuma: 2022. 01. 25.)

⁴⁷ Output 5.4 – Danube IWT Fleet Modernisation Strategy & Recommendations Green and efficient Danube fleet. Version 1.0 Date: 24/11/2020 Project co-funded by European Union Funds (ERDF, IPA) FINAL O 5-4_GRENDEL_Strategy and Recommendations_v1.0_FINAL_2020-11-24. (megtekintés dátuma: 2022. 01. 25.)p.6.

⁴⁸ GRENDEL – Green and efficient Danube Fleet. In. <https://www.dst-org.de/en/grendel-3/> (letöltés dátuma: 2022. 01. 25.)

révén biztosítják a dunai belvízi hajózás jobb integrációját a logisztikai láncokba.⁴⁹ A GRENDEL ezen kívül támogatja a minisztériumokat és a hatóságokat az érintett dunai belvízi flottauzemeltetők beruházási prioritásain alapuló állami támogatási intézkedések kidolgozásában.⁵⁰ A projekt átfogó célja a dunai flotta környezetvédelmi és gazdasági teljesítményének javítása.⁵¹

Tevékenységeivel a GRENDEL célja, hogy a belvízi közlekedést (IWT) környezetbarát közlekedési módként jobban elfogadja és használja, hozzájárulva a gazdasági növekedéshez és a dunai régió fenntarthatóbb közlekedési rendszeréhez.⁵² A projektben Ausztria, Bulgária, Horvátország, Magyarország, Németország, Románia, Szerbia, valamint Szlovákia vesz részt.⁵³ A projekt által javasolt flottamodernizációs szempontok alapján Szlovákia és Horvátország már megkezdte az előkészületeket, hogy ezek közül néhányat beépítsen a nemzeti állami támogatási rendszerbe, míg Ausztria is konkrét megbeszéléseket kezdett a GRENDEL eredményei alapján. A GRENDEL hatása Bulgáriában is kézzelfogható, mivel lehetőség van arra, hogy a biztonsági kérdésekre finanszírozási eszközöket tegyenek elérhetővé. A GRENDEL-nek a belvízi hajózási flotta korszerűsítésére gyakorolt hatását az EUSDR cselekvési terv is kiemeli. Az EUSDR PA1a 2019 decemberében kiadta a flottamodernizációra vonatkozó stratégiáját, amely már átvette a GRENDEL technológiai ajánlásait és a dunai belvízi hajózási flotta modernizációjának pénzügyi támogatására vonatkozó javaslatokat.⁵⁴

A GRENDEL által javasolt korszerűsítési stratégia két fő kihívást nevesít, és elemez: egyrészt ilyen a környezetminőség kérdése alacsony kibocsátással. A Duna Flotta Modernizációs Stratégia számos olyan iránymutatásra, elképzelésre, nyilatkozatra és jogszabályra épül, amelyek a kibocsátásmentes és klímasemleges gazdaságra való ambiciózus átállással foglalkoznak. Ezek a dokumentumok döntő fontosságúak a GRENDEL keretében javasolt stratégia hatékony végrehajtásának előkészítésében. Ide tartozik többek között az Európai Unió által 2018-ban kiadott Tiszta bolygót mindenkinek című dokumentuma,⁵⁵ *Tiszta levegőt mindenkinek* című közleménye, melyben ismertetésre kerülnek mind a mobilitási csomagok, mind a levegőminőségi normákat meghatározó uniós szakpolitika pillérei. Itt említésre méltó a harmadik pillér, amely a fő szennyezőforrásokra vonatkozó kibocsátási normákat tartalmazza, a gépjárművek és hajók kibocsátásától kezdve az energiáig és az iparig. Továbbá ilyen a Duna és hajózható mellékfolyóinak hatékony víziút-infrastruktúra helyreállításáról és karbantartásáról szóló dunai közlekedési miniszteri következtetések, amit 2020 márciusában elfogadtak el, és amely megerősíti a közlekedési miniszterek (Magyarország kivételével) arra vonatkozó kötelezettségvállalását, hogy jelentősen javítsák a hajózási feltételeket a Dunán és hajózható mellékfolyóin. Az Európai Zöld Megállapodás egy több mint ambiciózus hosszú távú elképzelés, amelynek célja, hogy Európa 2050-re klímasemlegessé váljon. Alapgondolata, hogy a hatalmas, virágzó gazdaság fejlődését össze kell egyeztetni az éghajlat-semlegességgel (karbonsemlegességgel).⁵⁶ Végül, mint ilyen, meg kell említeni a Mannheimi Nyilatkozatot, amelyet 2018 októberében fogadott el Belgium, Németország, Hollandia, Franciaország, Franciaország és Svájc. Bár jogilag nem kötelező erejű, mégis alapvető szerepet játszik a regionális határokon átnyúló belvízi járműpark korszerűsítésének átfogó célkitűzésében. A részes felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy tartósan hozzájárulnak az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentéséhez, és elősegítik ezáltal a nemzeti és transznacionális fejlesztési programok jobb összehangolásának talaját.⁵⁷ A másik fő kihívás pedig a belvízi szállítás integrálása a multimodális logisztikai

⁴⁹ GRENDEL. In. <https://www.interreg-danube.eu/approved-projects/grendel> (letöltés dátuma: 2022. 01. 25.)

⁵⁰ GRENDEL – Green and efficient Danube Fleet, 2022.

⁵¹ Fact Sheet. About GRENDEL Project. Edition January 2019. (megtekintés dátuma: 2022. 01. 25.)

⁵² GRENDEL, 2022.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Output 5.4 – Danube IWT Fleet Modernisation Strategy & Recommendations Green and efficient Danube fleet, 2020. 7

⁵⁵ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, a Régiók Bizottságának és az Európai Beruházási Banknak: Tiszta bolygót mindenkinek. Európai hosszú távú stratégiai jövőkép egy virágzó, modern, versenyképes és klímasemleges gazdaságról. Brüsszel, 2018. 11. 28.

⁵⁶ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai zöld megállapodás. Brüsszel, 2019. 12. 11.

⁵⁷ Mannheim Declaration “150 years of the Mannheim Act – the driving force behind dynamic Rhine and inland navigation” Congress of the Central Commission for the Navigation of the Rhine on 17 October 2018

láncokba. Mivel a projekt egyik célja a flottaüzemeltetők szállítási és logisztikai irányítási folyamatainak javítása a digitalizáció felhasználásával, a rendelkezésre álló eszközök és szolgáltatások, valamint a modern globális logisztikából eredő jövőbeli követelmények figyelembevételével, ezért a jelenlegi európai jogszabályi kereten alapuló konkrét fellépéseket és intézkedéseket javasolt a belvízi szállításnak a multimodális szállítási és logisztikai láncokba való hatékonyabb integrációjának biztosítása érdekében, és ezáltal egy versenyképesebb szállítási mód megteremtése érdekében, amely képes megfelelni a feltörekvő piacok igényeinek és követelményeinek. Az Európai Tanács 2018 elején fogadta el a digitalizációról szóló következtetéseket, amelyek alátámasztják, hogy ez a kérdés létfontosságú az egységes piac, és mint ilyen, az általános európai gazdaság és annak versenyképessége szempontjából.⁵⁸

A projekt három támogatott flottaüzemeltetője részt vett az innovatív és környezetbarát belvízi hajózási koncepciók kidolgozásában, valamint a legjobb gyakorlatok kialakításában, azzal a céllal, hogy felkészüljenek a finanszírozási pályázatra. A korszerű „zöld” hajótervek kidolgozása a legígéretesebb környezetbarát technológiák és megoldások figyelembevételével történt, amelyek a hajó hatékonyságának és navigációs teljesítményének növeléséhez vezetnek. Az SDG (Ship Design Group), amely egy különösen belvízi hajózásra összpontosító romániai hajótervező iroda a NAVROM-mal együttműködve egyfelől 4 tolóhajó-típus utólagos felszerelésének koncepcionális tervezését végezte az NRMM V. szakaszának való megfelelés érdekében, másfelől egy új, LNG-hajtású tolóhajót tervezett.⁵⁹ A FLUVIUS négy koncepciót dolgozott ki: i) megújuló forrásokból előállított villamos energia koncepcióját; ii) a dízel-elektromos vagy hibrid meghajtás fejlett koncepcióját; iii) a főmotorok cseréjének koncepcióját; és iv) egy hajótest hidrodinamikai kialakításának javítására vonatkozó koncepciót.⁶⁰ Végül a DANUBIA két területen alkotott tervezetet, az egyik a szennyvíztisztító telep korszerűsítése a legújabb előírásoknak megfelelően, a másik zaj- és rezgésjellemzők (belső és külső) javítása.⁶¹

KONKLÚZIÓ

A Duna Bizottság története során számos változáson ment keresztül, mégis napjaink egyik dinamikusan fejlődő, aktív szervezete, amely elszántan törekszik a Duna védelmét biztosítani, a szükséges intézkedéseket megtenni.

Mivel ez az egyetlen kormányközi nemzetközi szervezet, amelynek székhelye Budapesten található, méltán lehetünk büszkék tevékenységére. A tanulmányban részletesen bemutatásra kerültek a Bizottságra vonatkozó jogszabályi rendelkezések, többek között a dunai hajózás rendjéről szóló belgrádi egyezmény, a Duna Bizottság kiváltságairól és mentességeiről szóló nemzetközi egyezmény, „a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban” tárgyban kötött Egyezmény, illetve az ehhez fűzött, a Duna Bizottság, valamint annak tisztviselőit megillető kiváltságok és mentességek rendezéséről szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv is. Jelen dolgozat oroszánrészét viszont a Duna Bizottság közelmúltban lezárult DANTE – Improving Administrative Procedures and Processes for Danube IWT (Adminisztratív eljárások és folyamatok javítása a Duna belvízi szállítására vonatkozóan) és a GRENDEL – Green and efficient Danube Fleet (Zöld és hatékony Duna Flotta) projektjeinek ismertetése teszi ki. Mindkét program konkrét célja a környezetbarát és biztonságos közlekedési rendszerek, valamint a városi és vidéki területek kiegyensúlyozott megközelíthetőségének támogatása.

Gondolatmenetemet lezárva visszakanyarodom egy korábban tett megállapításhoz, miszerint napjaink meghatározó fogalmai közé tartozik a modernizáció, fenntartható fejlődés és fenntartható gazdálkodás. A Duna Bizottság eleget tesz mindezen kulcsszavakhoz tartozó megállapításoknak azzal, hogy igyekszik projektjei által egy modern, élhető, környezetbarát környezetet teremteni a Duna mentén élők számára. A DANTE-vel elért eredmények a belvízi közlekedés kedvezőbb helyzetét eredményezik, mivel a szállítási igény növekedése

⁵⁸ Output 5.4 – Danube IWT Fleet Modernisation Strategy & Recommendations Green and efficient Danube fleet, 2020. 12-23.

⁵⁹ Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of NAVROM&SDG FINAL O 4-1_GRENDEL_Innovative vessel concepts_NAVROM-SDG_v1.0_FINAL_2020-11-30

⁶⁰ Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of FLUVIUS Version: 1.0 Date: 13/11/2020 Project co-funded by European Union funds (ERDF, IPA) FINAL O 4-1_GRENDEL_Innovative vessel concepts_FLUVIUS_1.0_FINAL_2020-11-13

⁶¹ Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of DANUBIA Date: 30/11/2020 Project co-funded by European Union Funds (ERDF, IPA) FINAL O 4-1_GRENDEL_Innovative vessel concepts_DANUBIA_v1.0_FINAL_2020-11-30.

magával vonja a környezetbarát, alacsony szén-dioxid-kibocsátású közlekedést. A GRENDDEL keretei között zajló korszerűsítés pedig új fejezetet nyit a flották történetében.

FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalom

- [1.] BLAHÓ ANDRÁS, PRANDLER ÁRPÁD (2011). *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó
- [2.] DR. BÁNDI GYULA, DR. FARAGÓ TIBOR, LAKOSNÉ HORVÁTH ALOJZIA (1994). *Nemzetközi környezetvédelmi és természetvédelmi egyezmények*. Budapest: Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Környezetvédelmi Hivatal
- [3.] HARDI TAMÁS (2012). *Duna-stratégia és területi fejlődés*. Akadémiai Kiadó,
- [4.] HUSZÁR ZOLTÁN (2019). *A Duna „életrajza” történeti és nemzetközi jogi megközelítésből*. Acta Humana. 2019/3.
- [5.] KOVÁCS PÉTER (2016). *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris.
- [6.] LÁNG ISTVÁN (2002). *Környezet- és természetvédelmi Lexikon I*. Budapest: Akadémia Kiadó
- [7.] Danube Commission: *Past-Present-Perspectives*

Magyar dokumentumok

- [8.] A Duna Bizottság és a Magyar Népköztársaság Kormánya között a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban tárgyában, 1964. május 27-én megkötött Egyezményhez fűzött, a Duna Bizottság, valamint annak tisztviselőit megillető kiváltságok és mentességek rendezéséről szóló Kiegészítő Jegyzőkönyv
- [9.] Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- [10.] 1921. évi XXXIII. törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. 285-286. cikk
- [11.] 1949. évi XIII. törvény a Dunán való hajózás rendjének szabályozása tárgyában Belgrádban 1948. évi augusztus hó 18. napján kelt nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről.
- [12.] 1964. évi 10. törvényerejű rendelet a Duna Bizottság kiváltságairól és mentességeiről szóló, Budapesten 1963. május 15-én aláírt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.
- [13.] 1964. évi 14. törvényerejű rendelet a Budapesten, 1964. május 27-én aláírt, a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Duna Bizottság között „a Duna Bizottság székhelyéről a Magyar Népköztársaságban” tárgyban kötött Egyezmény kihirdetéséről.
- [14.] 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól. 4§ 32. pont

Nemzetközi és uniós dokumentumok

- [15.] 1648. évi Münsteri Békeszerződés 85.§
- [16.] A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. *Az európai zöld megállapodás*. Brüsszel, 2019. 12. 11.
- [17.] A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, a Régiók Bizottságának és az Európai Beruházási Banknak: *Tiszta bolygót mindenkinek*. Európai hosszú távú stratégiai jövőkép egy virágzó, modern, versenyképes és klímaselemes gazdaságról. Brüsszel, 2018. 11. 28.
- [18.] *Mannheim Declaration* “150 years of the Mannheim Act – the driving force behind dynamic Rhine and inland navigation” Congress of the Central Commission for the Navigation of the Rhine on 17 October 2018.
- [19.] Potsdami közlemény, (1945). Közlemény a három hatalom berlini konferenciájáról. II. fejezet, A rész 1. pont

Internetes források, online dokumentumok

- [20.] 52. ülésnap (1999.03.02.) felszólalásai – Dr. Martonyi János. Letöltés helye: https://www.parlament.hu/naplo36/052/n052_309.htm (letöltve: 2022. 01. 19.)

- [21.] Az új uniós közlekedési infrastruktúra- politika háttere (2014). Letöltés helye: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_14_525 (letöltve: 2022. 02. 11.)
- [22.] DANTE: Improving inland waterway transport on the Danube (2019). Letöltés helye: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Moldova/dante-improving-inland-waterway-transport-on-the-danube (letöltve: 2022. 01. 24.)
- [23.] DANTE (2019). letöltés helye: <https://www.interreg-danube.eu/approved-projects/dante> (letöltve: 2022. 01. 24.)
- [24.] Danube Commission. Letöltés helye: <https://www.danubecommission.org/dc/en/danube-commission/> (letöltve: 2022. 01. 19.)
- [25.] Danube IWT Administration Strategy & Action Plan. Output 5.2. (2019) (megtekintve: 2022. 01. 24.)
- [26.] Danube River Protection Convention. Letöltés helye: <http://www.icpdr.org/main/icpdr/danube-river-protection-convention> (letöltve: 2022. 01. 20.)
- [27.] Duna. Letöltés helye: <https://www.vizugy.hu/index.php?module=content&programelemid=10&id=33&page=1> (letöltve: 2022. 01. 19.)
- [28.] Facilitation and Monitoring Platform. Output 5.3 (2019)
- [29.] Fact Sheet. About GRENDel Project. (2019) (megtekintés dátuma: 2022. 01. 25.)
- [30.] GRENDel. Letöltés helye: <https://www.interreg-danube.eu/approved-projects/grendel> (letöltve: 2022. 01. 25.)
- [31.] GRENDel - Green and efficient Danube Fleet. Letöltés helye: <https://www.dst-org.de/en/grendel-3/> (letöltve: 2022. 01. 25.)
- [32.] Member states of the Danube Commission. Letöltés helye: <https://www.danubecommission.org/dc/en/danube-commission/member-states-of-the-danube-commission/> (letöltve: 2022. 01. 20.)
- [33.] Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of DANUBIA (2020)
- [34.] Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of FLUVIUS (2020)
- [35.] Output 4.1 – Innovative & greening inland vessel concepts of NAVROM&SDG (2020)
- [36.] Output 4.2 Guidelines/Recommendations for improved processes (2018) (letöltve: 2022. 01. 24.)
- [37.] Output 5.4 – Danube IWT Fleet Modernisation Strategy & Recommendations Green and efficient Danube fleet. (2020) (letöltve: 2022. 01. 25.)

AZ ŐSLAKOS NÉPEK JOGAINAK NEMZETKÖZI VÉDELME, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ŐSLAKOS GYERMEKEK HELYZETÉRE

Absztrakt

Az őslakosok állandó diszkriminációnak és súlyos nélkülözésnek való kitétsége a mai napig számos területen fellelhető jelenség, ráadásul mindez különösen érinti az őshonos származású gyermekek mindennapjait és lehetőségeit is. Jelen tanulmány az őslakos és törzsi népek jogainak nemzetközi védelmét helyezi fókuszba, kiemelt figyelmet szentelve az őslakos gyermekeket érintő kritikus kérdésekre.

Kulcsszavak: őslakos népek, diszkrimináció, gyermeki jogok, gyermekvédelem, nemzetközi jog.

BEVEZETÉS

Kétségtelen, hogy nemzetközi szinten számos kezdeményezés, ajánlás és különféle egyezmény született már az őslakosok jogainak rendezése érdekében, habár olyan általános érvényű nemzetközi dokumentumot mégsem lehet felmutatni, amely az egész nemzetközi közösségre kötelező volna. Jelen tanulmány elsődleges célkitűzése azonban az, hogy az őslakos népekre, s így különösképpen az őslakos származású gyermekekre vonatkozó valamennyi nemzetközi joganyag összegyűjtésével és elemzésével rávilágítson azokra a kritikus kérdésekre, amelyek jelenkorunkban is felmerülnek, továbbá hogy átfogó képet nyújtson az olvasóban azokról a problémákról, amelyek az érintett közösségek életét jelenleg is jelentősen befolyásolja és meghatározza.

1. FOGALMI ALAPVETÉSEK

Mindent megelőzően szükségesnek tartok áttekinteni bizonyos definíciókat és egyes elhatárolásokat is, hiszen ezek ismerete elengedhetetlen alapot képeznek a téma alapos áttekintéséhez és vizsgálatához egyaránt. Hagyományos ismereteink mellett – s főként az általánosított közvélekedés szempontjából – szeretnék olyan meghatározásokra rávilágítani, amelyek nemzetközi aspektusból szemlélve pontosabb képet nyújthatnak az olvasó számára.

1.1. A gyermek

Amikor gyermekekre gondolunk, elsőként egy bizonyos korosztály juthat eszünkbe; azok a kiskorúak, akik a tizennyolcadik életévüket még nem töltötték be, kiegészítve azzal a fontos ténnyel, hogy a magyar szabályozás értelmében a kiskorú házasságkötés révén nagykorúvá válik¹ – mindehhez alapot merítve részben az általános emberi jogi ismeretekből, részben az ettől kevésbé általános jogászai gondolkodásmódból.

A továbbiakban azonban – legfőképpen e tanulmány nemzetközi irányultságára tekintettel – a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (továbbiakban: Gyermekjogi egyezmény) adta meghatározást szeretném kiemelni, melynek értelmében a gyermeknek minősül az a személy, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, ám kivételt képez ez alól, ha az illető a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri.²

1.2. Az őslakosok és az őslakos népek

Az őslakos – egyes források szerint a bennszülöttekkel szinonim értelemben használatos – kifejezés is olyasmi, amiről az embernek van egy általánosságban kialakult képe; Körtvélyesi Zsolt szavait idézve, többünkben

¹ Ptk. IV. cím, 2:10. § (1) bekezdés.

² Gyermekjogi egyezmény: 1. cikk.

elképzeléseinkkel hasonló jelenség elevenedhet fel e sorok láttán: *Ha ma Magyarországon az őslakosok kifejezést halljuk, valószínűleg valamilyen egzotikus, tarka, tollas (vagy épp hiányos) viseletű emberek jutnak eszünkbe, akik távol a „civilizációtól” valamilyen varázslatos vidéken élhetnek.*³

Helytálló lehet, ha úgy tekintjük, hogy az őslakos egy hely legkorábbi ismert lakója; különösen egy olyan helyé, amelyet egy ma már uralkodó csoport gyarmatosított.⁴ Az őslakos népek tekintetében ugyan egységes, a nemzetközi jog által egyhangúlag elfogadott definíció nincsen, mégis mondhatjuk, hogy e jogterületen a legelterjedtebb kifejezés az *ún. indigenous people*, amely őslakosként, illetve bennszülöttként fordítható, s amely kifejezés olyan embert takar, aki tősgyökeresként mindig is az adott területen élt.⁵

Mindemellett az őslakos népek fogalmának jogi tartalmáról egy irányba ható, mégis eltérő meghatározásokat találhatunk, amelyek közül a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (továbbiakban: ILO) – az Egyesült Nemzetek Szervezetének (továbbiakban: ENSZ) egyik speciális intézménye – általi meghatározást szeretném kiemelni, hangsúlyozva azt, hogy az őshonos kisebbségek közül a nemzetközi jog külön kategóriaként tartja számon az őslakos népeket, mely fogalmat az ILO a különböző nemzetközi egyezményekben *bennszülött lakosságként* határoz meg.⁶ Az ILO szóban forgó egyezménye értelmében azon független országokban élő népeket kell bennszülött népeknek tekinteni, akik annak a népnek a leszármazottjai, akik a hódítás vagy gyarmatosítás, illetve az államhatárok kialakítása idején az országot vagy azt a földrajzi régiót lakták, amelyhez az ország tartozik, illetőleg akik jogi helyzetüktől függetlenül fenntartják valamennyi társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai intézményüket.⁷

1.3. Az őslakos népek kisebbségektől való elhatárolása

Köztudott, hogy a világ eltérő pontjain más és más társadalmi helyzettel szembesülhetünk. Például Dél-Amerika tekintetében megállapíthatjuk, hogy jelentős őslakos közösség létezik ott, ámbar kisebbségben vannak; az afrikai országok lakossága pedig gyakran több különböző etnikai vagy nemzeti csoportból áll, viszont egyik sincs többségben. Európában ugyancsak azt a megállapítást tehetjük, hogy az állam többségi lakosságot alkotó fő nemzete mellett a nemzeti kisebbségek kisebb számban léteznek. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy az ENSZ dokumentumai az őslakos népek helyzetét a kisebbségektől elkülönítve kezelik, ám ez nem jelenti azt, hogy az őshonos népek ne lennének jogosultak az egyes, kisebbségek megóvását célzó jogszabályi rendelkezések nyújtotta védelemre.⁸

Érdeemes számításba vennünk azt a szempontot is, amely szerint az őslakos népcsoportok őslakosként történő elismerése alapvetően politikai eredetű kérdésre vezethető vissza, és az államok egy adott hányada csak akkor hajlandó ezt megtenni, ha az őslakosok számára biztosított jogok nem járnak majd a kisebbségi jogok körének kiszélesítésével, bővülésével. Ezenfelül az, hogy az őslakos népek jogai relatíve könnyebben nyernek elismerést, eredeztethető onnan is, hogy az általában kis létszámukból, valamint gyenge érdekérvényesítő képességükből kifolyólag a többségi társadalom nem tekint rájuk az állam integritását fenyegető potenciális veszélyforrásnak.⁹

Miután azonban megvitatásra került az őslakos népek – szerteágazó, mintsem egységes – definiálása, szükséges kitérni arra is, hogy kiket is illethet a „kisebbség” jelző. A kisebbségfogalom fontos kritériuma lehet, hogy az érintett csoport az adott közösségen belül számszerű kisebbségben legyen, azonban még ennek

³ KÖRTVÉLYESI ZSOLT: Az őslakos népek jogai, in: *Pro minoritate*, 2009. ősz, 10.

⁴ Merriam-Webster: *Definition of indigenous*. (elérhető: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/indigenous#other-words>, letöltve: 2022.07.20.)

⁵ MARINKÁS GYÖRGY: *Az őslakos népek védelmének aktuális jogi kihívásai*. PhD értekezés, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2016, 14.

⁶ TÓTH MIHÁLY: *Az „őslakos népek” fogalmának jogi tartalmáról és a nemzeti kisebbségek anyaországuk létezésén alapuló megkülönböztetéséről* (2020) (elérhető: <https://kmf.uz.ua/hu/az-oslakos-nepek-fogalmanak-jogi-tartalmarol-es-a-nemzeti-kisebbségek-anyaországuk-letezesen-alapulo-megkulonbozteteserol/>, letöltve: 2022.07.20.)

⁷ 1989. évi 169. sz. Egyezmény a bennszülött és törzsi népekről a független országokban, I. rész, 1. cikk, (b) pont.

⁸ SZALAI ANIKÓ: *Same Target from Different Angles? Anti-discrimination, Protection of Minorities and the Rights of Indigenous Peoples in the UN*. Pécs Journal of International and European Law, 2014/1., 43.

⁹ MARINKÁS: i. m. 28-29.

hiányában is beszélhetünk kisebbségekről, ha a társadalom többi tagjához képest valamilyen más hátrány sújtja őket; gondoljunk csak a nőkre: gyakran esnek a kisebbségvédelem fogalma alá, holott egyes társadalmakban számszerűen többségben vannak.¹⁰ Emellett felmerülhetnek még olyan elemek, mint a bőrszín vagy a származás, viszont összességében megállapíthatjuk, hogy a kisebbségek meghatározása is hasonlóan szerteágazó lehet, annak ellenére, hogy legtöbbször mégiscsak egy hasonló gondolatmenetből indulnánk ki.

Az előzőekben láthattuk tehát, hogy a nemzetközi jog különbséget tesz az őslakos, valamint a kisebbségi csoportok között, eltérő jogokat garantálva a részükre. Itt említhető többek között, hogy a népeket, nemzeteket megillető önrendelkezési jog az őslakos népek számára is adott, míg a kisebbségeket nem illeti meg ugyanez; azonban az őslakos népeket az önrendelkezéshez való jog belső aspektusa illeti meg, amely hasonlóan értelmezhető a csoportosan gyakorolt kisebbségi jogokhoz, mint amilyen a politikai döntéshozatalban való részvétel, vagy az önkormányzás lehetőségei.¹¹

2. A GYERMEKJOGOKRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

A gyermeki jogokról ma már számos jogforrás tartalmaz rendelkezéseket, legyen szó mind a hazai szabályozásról, mind pedig egyéb nemzetközi egyezményekről. Utóbbi körből kiemelkedőnek mondhatjuk – a korábban már említett – Gyermekjogi egyezményt, amely az első olyan dokumentum, ami kifejezetten a gyermekjogokkal foglalkozik, azoknak érvényre juttatása érdekében állami és szülői feladatokat és kötelezettségeket egyaránt meghatározva.¹²

Emellett több nemzetközi vonatkozású szabályozás is említhető, amelyekben szintén helyet kapott a gyermekek érdekeinek megóvása. Itt megemlíthető többek között az ENSZ által 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amely hatalmas előre lépésnek számított az emberi jogok elismerése tekintetében, habár a gyermekjogokat illetően szűkszavúnak mondható. Ennek ellenére jelentősége vitathatatlan, hiszen e nemzetközi dokumentum fontos alapokat fektetett le 25. cikkében, melynek értelmében a gyermekkor különleges gondoskodásra, támogatásra jogosít, illetőleg minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, azonos szociális védelemben részesüljön.¹³ Emellett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is beilleszthető e sorba, annak 23., valamint 24. cikke alapján, amelyek értelmében egy esetleges házasságfelbontás esetén rendelkezni kell a gyermek szükséges védelméről, továbbá kimondja, hogy minden gyermeknek különbségtétel nélkül joga van arra a védelemre, amelyet őt kiskorúságából következően a családja, a társadalom, valamint az állam részéről megillet, és joga van ahhoz is, hogy állampolgárságot szerezzen. De szól arról is, hogy a gyermeket születése után el kell nevezni és anyakönyveztetni kell.¹⁴

Az Európai Unió, ezen belül is az Európa Tanács gyermekjogi tevékenysége szintén jelentősnek mondható. Legfontosabb emberi jogi dokumentuma minden bizonnyal az Emberi Jogok Európai Egyezménye, amely már konkrét rendelkezéseket tartalmaz a gyermekekre vonatkozóan. Ezek között említhető például az érintett egyezmény 8. cikke, amely a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot biztosítja, de különösen fontos lehet a gyermekekre tekintettel a 3. cikk rendelkezése is, amelynek értelmében tilos a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód és büntetés.¹⁵

Az említetteken kívül számos nemzetközi dokumentum szentel figyelmet a gyermekjogok, ezáltal a gyermekek érdekeinek védelmére, a lista tehát bővíthető. A továbbiakban azonban a Gyermekjogi

¹⁰ IJOTEN: *Kisebbségek*. (elérhető: <https://ijoten.hu/szocikk/kisebbssegek>, letöltve: 2022.08.30.)

¹¹ Marinkás: i. m. 26.

¹² SZEIBERT ORSOLYA: *Családi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2019, 143.

¹³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata: 25. cikk.

¹⁴ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya: 23. cikk -24. cikk

¹⁵ LUX ÁGNES: „A gyermekek jogai” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) (elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/gyermek-jogai>, letöltve: 2022.10.12) 8. o.

egyezményre szeretnék koncentrálni, hiszen kétségtelen, hogy ezen megállapodás a legeklejtásabb példája mindannak, amit nemzetközi szinten gyermekvédelemnek hívhatunk.

2.1. A gyermekjogok mibenléte és védelmének alappillérei

A gyermeki jogok forrásait tágabb és szűkebb értelemben rendszerezhetjük, mely szempont alapján az előbbi csoportba az emberi jogok, az állampolgári jogok, tehát minden embert megillető jogok sorolhatók, míg a szűkebb értelemben vett forrásoknak olyan gyermekjogi normák tekinthetők, amelyek kizárólag a gyermekekre vonatkozathatók. Mégis azt mondhatjuk, hogy a gyermekek jogai több ponton eltérnek és nem egyenlők az általános emberi jogokkal, hiszen az emberi jogokból levezethetőek a gyermekek jogai, ám fordítva ugyanez nem állja meg a helyét, vagyis a gyermeki jogokból nem következtethetünk az általános, minden embert megillető jogokra.¹⁶

A kérdésre tehát, hogy *mik a gyermekjogok*, e különleges normák jogrendszerbeli elhelyezkedésével is választ adhatunk, mindenekelőtt azonban olyan szempontoknak kell figyelmet szentelni, mint amilyen a gyermekkorhoz fűződő kizárólagosság, vagy mint amilyen az állam felelőssége és aktív szerepvállalása e jogok védelme és minél szélesebb körű érvényesítése tekintetében.

A következőkben pedig röviden azt a három jelentős alappillért szeretném megvizsgálni, amelyekre a Gyermekjogi egyezmény épül. Ezek a következők:

- *a gondoskodás-ellátás*, amely alatt a gyermekek ellátása, táplálása, tanítása, testi-lelki védelme értendő, ami minden társadalom számára fontos feladat, továbbá mindez olyan jelentéssel is bír, hogy a gyermekek hozzáférhetnek különféle erőforrásokhoz, legyen szó akár a szeretet, az önbecsülés, vagy a tudás „megszerzéséről”;
- *a védelem joga*, amely nem kizárólag a szülők, hanem mindenki más feladata is egyúttal, aki a gyermekkel bármely módon kapcsolatot létesít;
- *a részvétel joga*, amely magán az aktív, tevéleges cselekvésen túl azt is magában foglalja, hogy a gyermekek szabadon megnyilvánulhatnak, kifejezve érzéseiket, véleményeiket.¹⁷

Végül, de nem utolsósorban szükségesnek tartom megemlíteni a legalapvetőbb szem előtt tartandó szempontot, amely nem más, mint a gyermek *legfőbb érdeke*. A Gyermekjogi egyezmény tekintetében alapvető újjátsként jelent meg a gyermek mindenek felett álló érdekének rögzítése, amelynek fontos szegmense, hogy a gyermeket érintő valamennyi tevékenység és döntés meghozatala során figyelembe kell venni.¹⁸ Itt azonban szeretnék egy rövid kitekintést tenni a Gyermekjogi egyezményhez szorosan kapcsolódó Gyermekjogi Bizottság őslakos gyermekekkel kapcsolatos, 11-es számú kommentárjának – amely mind testületi szinten, mind a joganyag tekintetében egy későbbi pontban kerül részletesebb kifejtésre – a gyermek mindenek felett álló érdekével összefüggő szakaszára, amely az érintett érdek értékelése szempontjából hangsúlyozza, hogy figyelembe kell venni az őshonos gyermekek kulturális jogait és azt az igényét is, hogy ezeket csoportjának tagjaival együttesen gyakorolhassa, valamint hogy az őket általánosságban érintő jogszabályok, politikák és programok tekintetében konzultálni kell az őshonos közösséggel, és lehetőséget kell teremteni arra, hogy érdemben részt vehessenek a döntési a folyamatokban.¹⁹

2.2. Gyermekjogok az 1989-es Gyermekjogi egyezmény tükrében

Ahogy fentebb már kifejtésre került, hogy a Gyermekjogi egyezmény értelmében ki is minősül gyermeknek, szükségesnek tartom az elsők között említeni azt a fontos megállapítást, miszerint a szóban forgó egyezmény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy a gyermek élete mikor veszi kezdetét; fogantatással vagy születéssel. Azt is mondhatjuk, hogy a részes államoknak a gyermekek jogainak megvalósulása szempontjából van némi

¹⁶ TANOSS ZSUZSANNA: *A családban történő gyermekbántalmazás jogi szabályozásának gyermekjogi szempontú vizsgálata*, Budapest, 2010. (elérhető: http://www.feherlilomegyesulet.hu/tarhely/feherlilomegyesulet/dokumentumok/201605/a_csaladban_torteno_gyermekbantalmazas_jogi_szabalyozasanak_gyermekjogi_szempontu_vizsgalata.pdf, letöltve: 2022.09.05.)

¹⁷ Unicef: *Gyermekjogok*. (elérhető: <https://unicef.hu/gyermekjogok> (Utolsó elérés dátuma: 2022.08.30.)

¹⁸ Lux: i. m. 7.

¹⁹ CRC/C/GC/11: 31.

szabad mozgásterük, hiszen e tekintetben kedvezőbb rendelkezéseket is megállapíthat a hazai szabályozás.²⁰ Véleményem szerint a Gyermejközi Egyezmény 6. cikke adhat egy szilárd vezérfonalat, rendelkezve arról, hogy az egyezményben részes államok elismerik, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az életre, továbbá az említett államok a lehető legnagyobb mértékben kötelesek biztosítani a gyermek életben maradását és fejlődését.²¹

A dolgozat további részében foglalkozni fogok a témám szempontjából legjelentősebbnek tekinthető gyermekjogok részletesebb vizsgálatával, így e pontban eltekintenek ettől; helyette arra hívnám fel a figyelmet, hogy mint az ismeretes, a Gyermejközi egyezmény a gyermekek alapvető jogait részletesen felsorolja, ahhoz rendelve az állam tekintetében fennálló kötelezettségeket. Ennek tükrében e jogokat az alábbi csoportokra oszthatjuk:

- polgári és politikai jogok,
- gazdasági, szociális és kulturális jogok,
- a gyermek különleges védelme a családban, illetve a társadalomban,
- a gyermek speciális védelme, valamint
- gyermekvédelem valamilyen rendkívüli helyzetben.²²

3. ÓSLAKOSOK JOGAIRÓL ÁLTALÁNOSÁGBAN

Az őslakosok helyzete sok esetben igencsak közel esik az általános közvélekedéshez: az átlaghoz képest gyakran alacsony fizikai és mentális egészségügyi állapot jellemzi őket, amely mellett szerepet kap a rasszizmusnak és a diszkriminációnak való kitettség, valamint a kultúrájukból való erőszakos kiszakítás is, amely jelenségek napjainkban is közös tapasztalata lehet az őslakos közösségeknek.²³

Az ENSZ becslései szerint világszerte közel 90 országot érintve, 476 millió őslakos él, a világ mintegy 7000 nyelvének túlnyomó többségét beszélik, és 5000 különböző kultúrát képviselnek.²⁴ Ám pontos számadatokat – még az alkalmazott definíciók különbözőségéből is adódóan – nehézkes, sőt, lehetetlen lenne felmutatni. Ami a gyermekeket illeti, talán a legjelentősebb demográfiai megfigyelés az, hogy az őslakos népek gyakran lényegesen magasabb születési rátát mutatnak, mint a nemzeti népesség egésze, aminek következtében az őslakos népesség általában fiatalabb, és a gyermekek nagyobb arányt képviselnek a népességen belül.²⁵ A szegénységben élő családokban a több gyermek felnevelésének következményeire közvetlenül visszavezethető egészségügyi statisztikák közé tartozik többek között a légzőszervi problémák – mint például a hörghurut vagy a tuberkulózis –, valamint a cukorbetegség, a baleseti sérülések és a halálesetek jelentősen magasabb előfordulási gyakorisága. Emellett azonban az őslakos gyermekek rossz egészségi állapota és túlterheltsége olyan körülmények kölcsönhatásából is ered, amelyek magukban foglalják társadalmi identitásukat és történelmi helyzetüket a gyarmati államban, valamint a szélesebb történelmi, politikai és társadalmi-gazdasági strukturális egyenlőtlenségekben gyökerező tényezők hatását is.²⁶

Az őslakos népek jogai szempontjából az ismert nemzetközi kezdeményezések mellett a nemzeti kormányok szerepe is nélkülözhetetlen, amikor az őslakosok jogainak megóvása érdekében lépnek fel. Ez a

²⁰ Szeibert: i. m. 143.

²¹ Gyermejközi egyezmény: I. rész, 6. cikk.

²² Tanoss: Uo.

²³ BERKES LILLA: *A kanadai multikulturalizmus mint sajátos társadalomszervezési politika és módszer. Létrejötté, alanyi köre, működése és hiányosságai*. PhD értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2020, 269.

²⁴ United Nations: *Addressing Global Challenges with Indigenous Knowledge*. (elérhető: <https://www.un.org/en/academic-impact/we-are-indigenous-addressing-global-challenges-indigenous-knowledge>, letöltve: 2023. 01. 01.)

²⁵ MILLER, MICHAEL: *Ensuring the Rights of Indigenous Children*, UNICEF, Innocenti Research Centre, Innocenti Digest, 11. kiadás, 2003, 8.

²⁶ GERLACH, A., BROWNE, A., SUTO, MELINDA: *A Critical Reframing of Play in Relation to Indigenous Children in Canada*, Journal of Occupational Science, Vol. 21, No. 3, 2014, 247.

szerepvállalás elősegíti többek között az őshonos népek érdemi részvételének előmozdítását mind az őket érintő ügyekben, mind pedig az őket érintő döntéshozatalban, továbbá bizonyos felmérések támogatásával hozzájárul ahhoz, hogy az őslakosok helyzetéről világosabb kép rajzolódjon ki, különösen a gyermekek tekintetében. Ezenfelül kulcsfontosságú az őslakosok jogainak tiszteletben tartását és védelmét biztosító jogszabályok bevezetése, valamint a hatékony végrehajtási és jogérvényesítési mechanizmusok kidolgozása.²⁷

Mindazonáltal kimondhatjuk, hogy az ENSZ Közgyűlésének határozatai a jogok védelme érdekében egyre szélesebb körben vonják be a társadalmat, gyakrabban hivatkozva a civil szektorra, a nem kormányzati szervezetek, az oktatás és a média szerepére, mint korábban. Emellett az ENSZ szervei között is hangsúlyosabb az együttműködés és a tapasztalat, illetve gyakorlatcserre, ideértve az ENSZ emberi jogokkal foglalkozó szerveit is. A nemzetközi közösség tehát felismerte, hogy a béke megóvása végett figyelmet szükséges fordítani a kiszolgáltatott csoportokra is, mint amilyenek a gyermekek, a kisebbségek vagy a nők.²⁸

3.1. A kulturális és kollektív jogok őslakos népekkel összefüggő szegmensei

Amikor az őslakos népekre gondolunk, gyakran társítunk hozzá olyan kifejezéseket, mint amilyen a sokszínűség, a kulturális különbség vagy akár a kisebbség szó; s az sem véletlen, hogy rögtön egy maroknyi emberre asszociálunk vagy hogy csoportként definiáljuk őket. Ebből a hagyományos közvélekedésből kiindulva szeretném közelebről megvizsgálni az őslakos népek kulturális jogainak mivoltát, az őket érintő, s mindezzel szoros összefüggésben álló kollektív jogokkal karöltve.

Az őslakos népek kulturális jogai védelmének hatékonyságát számos jelenség befolyásolhatja, ezek közül talán a legeggyértelműbb probléma, hogy az őslakos, valamint a nem őslakos népek eltérően értelmezik a kultúra fogalmát. Illetőleg jelentékeny tényező az is, hogy a nemzetközi jog a kulturális javakat mindenekelőtt pénzben kifejezhető értékűnek tekinti, szemben az őslakosok nézetével, hiszen számukra a kultúra inkább embertársaikkal, földjeikkel, a növény- és állatvilággal ápolt kapcsolat eredményeként jön létre, szerintük tehát nem kötődik hozzá kereskedelmi érték. Továbbá ezen jogok alanyaként alapvetően államokat ismernek el és nem csoportokat: az utóbbiból eredeztethető, hogy az őslakos népek kulturális autonómiája igencsak szűk keretek közé szorult.²⁹

Ahhoz viszont, hogy tárgyalni tudjunk róla, szükséges megragadni egy kultúrafogalmat, amely megfelelő kiindulópontként szolgálhat: a kultúra például olyan mentális és fizikai reakciók és tevékenységek összességeként is definiálható, amelyek a társadalmi csoportok részét képező egyének viselkedését jellemzik egyénileg vagy csoportosan, más csoportokkal és egyénnel, illetve saját csoportjukhoz tartozó egyénnel szemben is. Ami kulturálisan elválasztja az egyik közösséget a másiktól, az alapvetően a környezeti és történelmi hatásokra vezethető vissza; minden kulturális csoportnak megvan ugyanis a maga egyedi történelme, amely részben az adott társadalmi csoport saját belső fejlődésére vezethető vissza, részben pedig azoktól a külső hatásoktól függ, amiknek a csoport ki van téve.³⁰

A kollektív jogokra rátérve, annak elismerése a nemzetközi jog és politika egyik legvitatottabb kérdésének számít: egyes nézetek szerint a csoportjogok teljesen ellentétesek a liberális jogok hagyományos megközelítésével, amely az emberi jogokat egyéni jogokként azonosítja. A kulturális tagságról szóló filozofálást a nemzetközi jogászok általánosságban relevánsnak tartják a kollektív jogokról szóló viták szempontjából; az őslakosok követeléseit kiváló példaként szolgálnak a kulturális tagságra és annak kihívásaira. Habár az őslakosok követeléseit egyéni jogokat is magukba foglalnak, túlnyomórészt inkább kollektív jellegűek, az önrendelkezéstől kezdve a kulturális jogokig és a földforrásokig. Az őslakos népek

²⁷ Miller: i. m. 20.

²⁸ Szalai: i. m. 43.

²⁹ Marinkás: i. m. 292.

³⁰ Berkes: i. m. 18-19.

gyakran a kollektív jogaik elismerését az identitásuk és közösségeik iránti tisztelet jelének, valamint a túlélésük és fejlődésük egyetlen útjának tekintik.³¹

Az őslakosokat a korábban említett történelmileg ért sérelmeket az államok a közelmúltban orvosolni kezdték: a nemzetközi javaslatok a belső autonómia, valamint a diszkrimináció tilalmának irányába hatnak. Példaként lehet említeni az őslakosok jogairól szóló 2007-es ENSZ nyilatkozatot, amely többek között elismeri a korlátlan önrendelkezéshez való jogot, a tulajdonhoz való elidegeníthetetlen kollektív jogot és a földek, illetve természeti erőforrások feletti uralmat és azok használatát.³²

Megállapítható tehát, hogy a *kulturális tagság* fontos az egyén számára és azt védeni kell; az őslakosok számára a csoport védelmének nyilvánvaló módja a kollektív jogokban keresendő. Ez az őslakos népek szempontjából azt jelenti, hogy joguk van az őket érintő ügyek ellenőrzésére, és arra, hogy csoportként kezeljék életük olyan aspektusait, mint az oktatás, a nyelv és a földek. Ezzel azonban nem minden állam ért egyet. Franciaország például többször hangot adott annak, hogy kollektív jogok nem léteznek a nemzetközi emberi jogi szabályozásban, ám ez nem tükrözheti pontosan a jelenünk nemzetközi jogát: habár az emberi jogi rendszer alapvetően az egyéni jogokra összpontosít, számos esetben a kollektív jogok is elismerésre kerülnek.³³

A kulturális tagság kollektív jogokon keresztül történő védelmének azonban összeegyeztethetőnek kell lennie a nemzetközi jog és az emberi jogok által megnyitott normatív lehetőségekkel; habár az általánosan elismert kollektív jogok listája igencsak rövid, a nemzetközi jog egyre inkább a kulturális csoportok több jogának elfogadása felé halad. Ennek oka többek között az is, hogy ma már a kulturális csoportokat kevésbé tekintik a nemzeti szuverenitást fenyegető veszélynek.³⁴ Mindemellett megállapítható, hogy a kulturális jogokat a nemzetközi jog alapvetően a kisebbségvédelmi mechanizmusokra alapozva védi; az általános emberi jogvédelmi mechanizmusok sokkal kevesebb figyelmet fordítanak rájuk.³⁵

4. ÓSLAKOS GYERMEKEK HELYZETE

Az őslakos gyermekek sok helyütt alapvető ellátáshoz, vízhez, csatornázáshoz és iskolákhoz való hozzáférésre várnak, ám a rezervátumokban élő gyermekek körében is megdöbbentő arányokat mutathat a szegénység. Helyzetük sokszor kilátástalan, ám velük való rossz bánásmód nem minden esetben marad rejtve, s amelynek talán a legközismertebb példája Kanada esete, ugyanis Kanadát mind nemzeti, mind nemzetközi szinten felelősségre vonták már a határaikon belül élő őslakos gyermekek rossz körülményei miatt.³⁶ Ha csak a fentebb említett bentlakásos iskolarendszerre gondolunk, a kanadai történelem e korszakában az őslakosok gyermekkorát az állam strukturálta és ellenőrizte a bentlakásos iskolákba való kényszerített bejárás révén, amelynek elsődleges célja az volt, hogy az őslakos gyermekeket asszimilálja a „fehér társadalomba”. Ez az asszimilációs folyamat olyan szabadságtól és élménytől fosztotta meg az őslakos gyermekeket, mint hogy a barátaikkal és családjukkal a saját nyelvükön kapcsolatokat alakíthassanak ki, és olyan módon játszhatnak, amely tükrözi családjuk hitét, értékeit és helyi ismereteit, valamint hogy mindezt a földjükön és hagyományos területükön, a saját otthonukban is megtehessek.³⁷

Hasonló asszimilációs kísérletek történtek az örökbefogadás területén is. A modern örökbefogadás a hivatásos szociális munkások által a huszadik században bevezetett és irányított innovációk egyike, bár csak a háború utáni időszakban kezdték "örökbe fogadhatónak" tekinteni az őslakos gyermekeket. A gyakran fehér családokban az örökbefogadott őslakos gyermekek új nevet és identitást vettek fel, távol az otthoni

³¹ XANTHAKI, ALEXANDRA: *Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-Determination, Culture and Land*. Cambridge University Press, 2007, 13.

³² Berkes: i. m. 260.

³³ Xanthaki: i. m. 29.

³⁴ Xanthaki: i. m. 39.

³⁵ Marinkás: i. m. 284.

³⁶ STEVENSON, ALLYSON: *Child Welfare, Indigenous Children and Children's Rights in Canada*. Rev. Direito Práx., Rio de Janeiro, Vol. 10, N. 02, 2019, 1241.

³⁷ Gerlach, Browne, Suto: i. m. 250.

közösségüktől. Lényegében az örökbefogadás a gyermekeket államilag szentesített családokba integrálta, hogy "megfelelően" kanadai vagy amerikai állampolgárként neveljék fel őket. Alapvető emberi jogi kérdések felvetődése mellett szembetűnővé vált, hogy az őslakos gyermekek és családok közvélemény általi megítélésén sürgősen változtatni kell.³⁸

A Gyermekjogi Bizottság több esetben is megállapította, hogy az őslakos gyermekekkel szembeni széleskörű diszkrimináció, valamint az információhoz, illetve a már korábban tárgyalt gazdasági, szociális és kulturális jogokhoz való hozzáférésük hiánya, ami leginkább aggodalom tárgyát képezi. Továbbá bizonyos területeken töretlenül létezik a gyermekmunka gyakorlata is, amely szintén súlyos kétségekre adhat okot. Mivel a globális erőfeszítések gyakorta a gyermekmunkára összpontosítanak, illetve a gyermekek jogait érintő jogi rendszerek kidolgozását sürgetik, elkerülhetetlen annak valószínűsítése, hogy a valóban kizsákmányoló gyermekmunka egyre inkább a sötét zónába kerüljön. Alappal feltételezhető ugyanis, hogy a legnagyobb valószínűséggel azok a gyermekek érintettek ebben, akiket egyébként is hátrányos megkülönböztetés ér: az őslakos és törzsi közösségekhez tartozó gyermekek³⁹, így e kritikus pontra mindenképpen szeretnék visszatérni a későbbiekben.

A Gyermekjogi Bizottság mellett szeretném kiemelni továbbá Az ENSZ Őslakosok Kérdéseivel Foglalkozó Állandó Fórumát (UNPFII; továbbiakban: Állandó Fórum), amely különös figyelmet fordít az őslakos gyermekekre és fiatalokra egyaránt. 2003-ban a második ülészakának alkalmával központi tárgykörévé tette az *őslakos gyermekek és fiatalok* témáját, azóta pedig rendszeresen ajánlásokat fogalmaz meg a területet érintően. Az Állandó Fórum megbízatásának megfelelően – amely szerint szakértői tanácsadást végez és ajánlásokat tesz – az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa (ECOSOC), az ENSZ rendszere és mások számára, az őslakos gyermekek és fiatalok helyzetének kiemelésével lényegében felhívta a figyelmet az őslakos gyermekek és fiatalok helyzetére, és cselekvésre szólította fel a tagállamokat, ezáltal tekintélyes és nélkülözhetetlen szerepet vállalva az őslakos gyermekek helyzetének megfelelő irányba terelésében.⁴⁰

Mindemellett azonban számos nemzetközi megállapodás szentel külön figyelmet az őslakos népekre, amely rendelkezések tekintetében, a különféle szempontból eredő megkülönböztetések, azaz a diszkrimináció tilalmára építve hangsúlyozzák a gyermekek jogai, illetve érdekei védelmének szükségességét. Látni kell, hogy egy különösen sérülékeny csoport tagjairól van szó, hiszen a nem megfelelő bánásmód számos irányból veszélyeztetheti őket.

4.1. Az őslakos gyermekek jogai a Gyermekjogi Egyezmény vonatkozásában

A Gyermekjogi egyezmény vonatkozásában – témám szempontjából – az elsők között említendők azon szakaszok, amelyek a diszkrimináció tilalma köré épülnek. Így a részes államoknak tiszteletben kell tartaniuk, valamint biztosítaniuk kell a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára a jelen egyezmény által nevesített jogokat *minden megkülönböztetés nélkül*. Ez azt jelenti, hogy egyetlen gyermeket sem érheti hátrány a faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete végett; ennek érdekében pedig az államoknak meg kell tenniük a megfelelő lépéseket, hogy a gyermekek hatékony védelemben részesülhessenek bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól.⁴¹ Továbbá az egyezmény arról is rendelkezik – már konkrétan nevesítve az őslakossághoz tartozó gyermekek körét –, hogy azokban az államokban, amelyekben nemzetiségi, vallási és nyelvi kisebbségek, illetve őslakosságból származó személyek léteznek, az őslakossághoz vagy az említett kisebbséghez tartozó gyermek nem fosztható meg attól a jogától, hogy saját kulturális életét élje, vallását vallja és gyakorolja, illetőleg csoportjának többi tagjával

³⁸ Stevenson: i. m., 1257.

³⁹ LARSEN, PETER BILLE: *Indigenous and Tribal Children: Assessing child labour and education challenges*. International Labour Organization, Child Labour & Education Working Paper, 2003, 25.

⁴⁰ United Nations: *Recommendations on Indigenous Children and Youth*. (elérhető:

<https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/children-and-youth/recs-children-youth.html>, letöltve: 2023.01.20.)

⁴¹ Gyermekjogi egyezmény: I. rész, 2. cikk, 1.-2. pont.

együtt saját nyelvét használja.⁴² Az érintett cikk emellett eklatáns példája annak, hogy az őslakosságot, ezen belül természetesen az őslakos gyermekeket ért és érő, súlyos diszkriminatív környezet igenis indokolja, hogy ezen személyek köre elkülönült rendelkezés tükrében is védelemben részesüljön.

E pontban mindenképpen szükségesnek tartom megemlíteni a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyvet is, hiszen maga a kiragadott problémakör jelentős részben az őslakos származású gyermekek érintettségéről árulkodik. A jegyzőkönyv egyéb mellett arra hívja fel a részes államokat, hogy biztosítsák, a tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek ne legyenek toborozhatóak kötelezően fegyveres erőikbe, továbbá a részes államok emeljék fel a személyek hazai fegyveres erőikbe történő önkéntes toborzásának legalsó korhatárát. Lényeges tehát, hogy a toborzás ne legyen erőszakos vagy kikényszerített, azonban ahol mégis lehetővé teszik a tizennyolc év alattiak toborzását, bizonyos óvintézkedéseket tegyenek meg az alábbiak biztosítása érdekében:

- a) az ilyen toborzás valóban önkéntes legyen;
- b) az ilyen toborzás a személy szülei vagy törvényes gyámjai tájékoztatáson alapuló beleegyezésével történjen;
- c) ezen személyek teljesen tisztában legyenek az ilyen katonai szolgálathoz fűződő kötelezettségekkel; továbbá
- d) ezen személyek hiteles bizonyítékot nyújtsanak életkorukról a hazai katonai szolgálatba történő felvételüket megelőzően.⁴³

Maga a Gyermekjogi egyezmény érthető okokból már szűkebb körben jeleníti meg e problémakört, említve azt, hogy a nemzetközi humanitárius jog szabályai, illetve az általuk nyújtott védelem fegyveres konfliktus esetén a gyermekek tekintetében is irányadó, továbbá fókuszba helyezi a tizenötödik életévet: az azt be nem töltött személyek lehetőleg ne vegyenek részt közvetlenül az ellenségeskedésben, illetőleg a fegyveres erőkhöz való besorozásukra se kerüljön sor. Mindezek előmozdítása érdekében az államoknak minden lehetséges intézkedést meg kell tenniük; védelemben és gondozásban részesítve e különleges helyzetben lévő gyermekeket.⁴⁴

A katonáskodás miéртjére egyébként következtethetünk abból a tényből is, hogy az őslakos és törzsi népek jellemzően határ menti területeken élnek, illetőleg ezek a területek sok esetben különböző felkelő mozgalmaknak adnak otthont, így hát a militarizáció gyakran előforduló jelenségnek számít. A témakörrel kapcsolatban ugyan korlátozottan áll rendelkezésre releváns dokumentáció, ennek ellenére néhány országból vannak arra utaló jelek, hogy az őslakos és a törzsi gyermekeket gyermekkatonaként vagy segítőként toborozzák például a felkelésellenes mozgalmakban.⁴⁵

Hasonlóan problematikus a *gyermekmunka* jelensége, amely ugyan a modern gondolkodásmódban visszaszorulni látszik – tekintettel arra, hogy ezen intézmény már sok helyütt jogszabályi korlátok közé van szorítva –, mégis a mai napig léteznek olyan területek és közösségek, ahol a gyermekmunkások foglalkoztatásának természetessége a mindennapok része. Ezzel összefüggésben rendelkezik úgy a Gyermekjogi egyezmény, hogy a részes államoknak védelemben kell részesíteniük a gyermekeket a gazdasági kizsákmányolással szemben, valamint tenniük kell arról, hogy a gyermekek semmiféle kockázattal járó, iskoláztatásukat veszélyeztető, egészségükre, fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi vagy társadalmi fejlődésükre ártalmas munkára ne legyenek kényszeríthetők; szabályozva többek között – mindenek előmozdítása érdekében – az alkalmaztatáshoz szükséges legalacsonyabb életkort, a munkaidőt és az alkalmaztatási feltételeket.⁴⁶ Továbbá a gyermekeket érintő kényszermunka kiemelt jelentőségét mutatja az is, hogy az utóbbi évtizedekben számos ILO-egyezmény született a gyermekekről szóló foglalkoztatás tárgyában.

⁴² Gyermekjogi egyezmény: I. rész, 30. cikk.

⁴³ 2009. évi CLX. törvény a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről, 2.-3. cikk.

⁴⁴ Gyermekjogi egyezmény: I. rész, 38. cikk, 1.-4. pont.

⁴⁵ Larsen: *i. m.* 12.

⁴⁶ Gyermekjogi egyezmény: I. rész, 32. cikk.

Kiemelendő az *oktatáshoz való jog* is, amelynek megvalósulása több aspektusból szemlélve is jelentőséggel bír az őslakos gyermekek vonatkozásában: mivel körükben gyakori a társadalmi kirekesztettség és a diszkrimináció, az oktatáshoz való jog "multiplikátor" hatása különösen fontos a kirekesztés és marginalizáció körforgásának megtörése vagy állandósulása szempontjából, továbbá azért, hogy lehetővé teszi a különféle értékek és a kultúra átadását, az oktatás kulcsfontosságú szerepet játszik a kisebbségek és az őslakos népek kultúrájának megőrzésében is.⁴⁷ Az oktatáshoz való jog természetesen a Gyermekjogi egyezményben is kiemelt figyelmet kap, hangsúlyozva e jog gyakorlásának fokozatos, az esélyegyenlőségen alapuló gyakorlását. Az alapfokú, a középfokú, valamint a felsőoktatásra vonatkozó alapvető rendelkezések mellett érdekesebb, miszerint a részes államoknak minden alkalmas intézkedést szükséges megtenniük annak érdekében, hogy az iskolai fegyelmet *a gyermeknek mint emberi lénynek a méltóságával összeegyeztethetően* alkalmazzák, továbbá, hogy elősegítsék és előmozdítsák a nemzetközi együttműködést az oktatásügy területén, különösen annak érdekében, hogy *megszüntessék a tudatlanságot és az írástudatlanságot az egész világon*, és megkönnyítsék a tudományos és technikai ismeretek megszerzését, valamint a korszerű oktatási módszerek megismerését, ebben a tekintetben különösen figyelembe véve a fejlődő országok szükségleteit.⁴⁸ Mindazonáltal az államok kötelezettségei általában összetettebbek az őslakos népek oktatáshoz való jogának megvalósításával kapcsolatban, ugyanis az oktatási rendszerek létrehozása és irányítása az őslakos közösségek teljes körű bevonását és beleegyezését feltételezi. Ez olyan sajátos döntéshozatali folyamatokat igényel, amelyek figyelembe veszik az őslakosok hagyományait magában a folyamatban is.⁴⁹

Általánosságban véve is helyesnek gondolom azt a megállapítást, hogy az előbb részletezett kérdéskörök egyik fajsúlyos közös pontja, hogy nem áll rendelkezésre elegendő információ róluk. A megnevezett jogok valós érvényesülési arányáról konkrét számadat vagy statisztika aligha lelhető fel, habár pozitívum, hogy a már korábban említett Állandó Fórum már 2003-ban, második ülészaka alkalmával tett ajánlásában rendszeres jelentéstételt javasolt az ENSZ azon szervei számára – ide sorolható például az Egészségügyi Világszervezet (WHO), az Egyesült Nemzetek HIV/AIDS elleni közös programja (UNAIDS), az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) vagy az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) –, amelyek tevékenysége hatással van az őslakos gyermekekre és fiatalokra. Ezen jelentések lényegi vonásává tette, hogy olyan információkat részletezzenek és értékeljenek, amelyek az őslakos fiatalokat érintő, illetve velük kapcsolatos programokon belül elért eredményekről szólnak.⁵⁰ A hiány tehát azon információk tekintetében jelentős, amelyekkel e szervek valójában gazdálkodni tudnak; amelyeket véleményem szerint azoknak az államoknak kéne biztosítani, illetve szolgáltatni, amelyek területi fennhatósága alatt az adott őslakos közösség él.

4.2. A Gyermekjogi Bizottság tevékenysége az őslakos gyermekek tekintetében

Korábban már többször utalást tettem a Gyermekjogi Bizottság (továbbiakban: Bizottság) jelenlétére és tevékenységére a gyermekek, így egyúttal az őslakos származású gyermekek vonatkozásában; ezúttal azonban fontosnak tartom, hogy e pont alatt röviden, de bemutassam magát a szóban forgó testületet is:

A Bizottság egy olyan tizenhét független szakértőből álló testület, amely a Gyermekjogi egyezmény részes államok általi végrehajtását ellenőrzi, továbbá figyelemmel kíséri az egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyvek végrehajtását is. Ennek részeként minden részes állam köteles rendszeresen jelentést tenni a Bizottságnak, amelyeket a testület aztán megvizsgál, végül maga is megfogalmazza az aggályait, illetve ajánlásait az érintett állam felé. Ellenőrzési tevékenységén kívül közzéteszi többek között egyes emberi jogi

⁴⁷ SEDLETZKI, VANESSA: *Fulfilling the right to education for minority and indigenous children: Where are we in international standards?* State of the World's Minorities and Indigenous Peoples, Minority Rights Group International, 2009, 43.

⁴⁸ Gyermekjogi egyezmény: 28. cikk.

⁴⁹ Sedletzki: i. m. 51.

⁵⁰ United Nations: Uo.

rendeletek tartalmának értelmezését, valamint általános vitákat is szervez. A Bizottság Genfben ülésezik, és általában évente három ülést tart.⁵¹

Vitathatatlan, hogy a Bizottság joggyakorlata nélkülözhetetlen fontosságú, mára már széles körben hivatkozott és alkalmazott, és habár nyilvánvaló, hogy több, tőle független megállapodás, avagy állásfoglalás született témaköröm tekintetében, dolgozatom tartalmi kereteire tekintettel mégis csupán az említett Bizottság 11-es számú, az őslakos gyermekekről és az egyezmény által garantált jogokról szóló, 2009-es általános kommentárjához (továbbiakban: CRC/C/GC/11) nyúlnék, górcső alá véve egyes olyan részleteit, amely jelen írás szempontjából a legrelevánsabbnak tűnhetnek.

Az szóban forgó általános kommentár – a Gyermekeket érintő egyezményrel összhangban – az elsők között hangsúlyozza a diszkriminációmentesség igényét, kimondva, hogy a részes államoknak kötelezettségük, hogy a joghatóságuk alá tartozó valamennyi gyermek jogait mindenfajta megkülönböztetés nélkül biztosítsák. Alapvető fontosságú, általános érvényű elvről van szó, amelyből következik, hogy az őshonos gyermekeknek elidegeníthetetlen joga van a megkülönböztetéstől való mentességhez, hatékony védelmük érdekében pedig az államoknak biztosítaniuk szükséges, hogy a diszkrimináció tilalma valamennyi hazai jogszabályban megjelenjen, és közvetlenül alkalmazható, valamint az igazságügyi és közigazgatási szervek révén megfelelően ellenőrizhető és érvényesíthető legyen.⁵²

A Bizottság is felismerte azon tény is, miszerint az őslakos gyermekek tekintetében magas a csecsemő- és gyermekhalandósági arány, gyakori az alultápláltság, valamint a betegségek megjelenése is, továbbá aránytalanul nagy számban élnek mélyszegénységben, mindezek pedig nyilvánvalóan jelentősen csökkentik a gyermekek túléléshez és fejlődéshez való esélyeiket. Ennek vonatkozásában a Bizottság kihangsúlyozta, hogy a részes államoknak különleges intézkedéseket kell hozniuk annak biztosítására, hogy az őslakos gyermekek élvezhessék a megfelelő életszínvonalhoz való jogot, továbbá megfelelő anyagi segítséget és támogatási programokat szükséges biztosítaniuk, különösen a ruházat, a lakhatás és a táplálkozás tekintetében.⁵³

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az őslakos népek, s ezen belül is az őshonos gyermekek jogainak előmozdítására, mint ahogy láthattuk is, számos kezdeményezés indult, illetve van folyamatban, továbbá a változásra való törekvés is pozitív tendenciát mutat, azonban azt is szükséges észrevenni, hogy a probléma széleskörben közel sem megoldott, sőt, egyes területeken súlyos következményeket indukál. Máiig tehát kritikus pont, hogy az őslakos gyermekek jelentős része nem fér hozzá a megfelelő szintű egészségügyi ellátáshoz, elégséges mennyiségű vízhez vagy a kiegyensúlyozott táplálkozáshoz való lehetőséghez. Számukra a gyermekkor, mint olyan, értelmezhetetlen. Többünknek pedig elképzelhetetlennek tűnhet egy olyan világ, ahol gyermekek a mindennapjaikért küzdenek, a megélhetésükért kényszerülnek munkavégzésre vagy a túlélésükért ragadnak fegyvert; holott a jelenünk részét képezi. Úgy gondolom, hogy átfogó megoldást elsősorban ott lehet találni, s főként ott kell elsőként megvalósítani, ahol a jelenség forrásponjtja van: amíg nemzeti szinten hiányzik a törekvés és a változtatni akarás, az adott állam területén lévő őslakos és törzsi népeknek minden téren nélkülözniük kell.

FORRÁSJEGYZÉK:

Szakirodalom:

- [1.] BERKES Lilla: *A kanadai multikulturalizmus mint sajátos társadalomszervezési politika és módszer. Létrejötté, alanyi köre, működése és hiányosságai*. PhD értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2020.

⁵¹ CRC: *Introduction to the Committee*. (elérhető: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/introduction-committee>, letöltve: 2022.07.20.)

⁵² CRC/C/GC/11: 23.

⁵³ CRC/C/GC/11: 34.

- [2.] GERLACH, A., BROWNE, A., SUTO, Melinda: *A Critical Reframing of Play in Relation to Indigenous Children in Canada*. Journal of Occupational Science, Vol. 21, No. 3, 2014.
- [3.] KÖRTVÉLYESI Zsolt: *Az őslakos népek jogai*. In: Pro minoritate, 2009.
- [4.] LARSEN, Peter Bille: *Indigenous and Tribal Children: Assessing child labour and education challenges*. International Labour Organization, Child Labour & Education Working Paper, 2003.
- [5.] MARINKÁS György: *Az őslakos népek védelmének aktuális jogi kihívásai*. PhD értekezés, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2016.
- [6.] MILLER, Michael: *Ensuring the Rights of Indigenous Children*, UNICEF. Innocenti Research Centre, Innocenti Digest, 11. kiadás, 2003. (Elérhető: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest11e.pdf>, letöltve: 2022.12.12.)
- [7.] SEDLETZKI, Vanessa: *Fulfilling the right to education for minority and indigenous children: Where are we in international standards?*, State of the World's Minorities and Indigenous Peoples, Minority Rights Group International, 2009.
- [8.] STEVENSON, Allyson: *Child Welfare, Indigenous Children and Children's Rights in Canada*. Rev. Direito Práx., Rio de Janeiro, Vol. 10, N. 02, 2019.
- [9.] SZALAI Anikó: *Same Target from Different Angles? Anti-discrimination, Protection of Minorities and the Rights of Indigenous Peoples in the UN*. Pécs Journal of International and European Law, 2014/1.
- [10.] SZEIBERT Orsolya: *Családi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, második, átdolgozott kiadás, Budapest, 2019.
- [11.] TANOSS Zsuzsanna: *A családban történő gyermekbántalmazás jogi szabályozásának gyermekjogi szempontú vizsgálata*. Budapest, 2010. (Elérhető: http://www.feherliliomegyesulet.hu/tarhely/feherliliomegyesulet/dokumentumok/201605/a_csaladban_torteno_gyermekbantalmazas_jogi_szabalyozasanak_gyermekjogi_szempontu_vizsgalata.pdf, letöltve: 2022.09.05.)
- [12.] XANTHAKI, Alexandra: *Indigenous Rights and United Nations Standards. Self-Determination, Culture and Land*. Cambridge University Press, 2007.

Jogforrások:

- [13.] 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
- [14.] 1989. évi 169. sz. Egyezmény a bennszülött és törzsi népekről a független országokban
- [15.] 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
- [16.] 2009. évi CLX. törvény a gyermekek fegyveres konfliktusba történő bevonásáról szóló, a Gyermek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv megerősítéséről és kihirdetéséről
- [17.] A Gyermekjogi Bizottság 11-es számú, az őslakos gyermekekről és az egyezmény által garantált jogaikról szóló általános kommentárja (2009) (CRC/C/GC/11)
- [18.] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- [19.] Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (elérhető: <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->, letöltve: 2022.09.01.)

Internetes források:

- [20.] CRC: *Introduction to the Committee*. (elérhető: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/introduction-committee>, letöltve: 2022.07.20.)
- [21.] Merriam-Webster: *Definition of indigenous*. (elérhető: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/indigenous#other-words>, letöltve: 2022.07.20.)
- [22.] IJOTEN: *Kisebbségek*. (elérhető: <https://ijoten.hu/szocikk/kisebbssegek>, letöltve: 2022.08.30.)
- [23.] LUX Ágnes: „A gyermekek jogai” in JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András) (elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/agyermekek-jogai>, letöltve: 2022.10.12.)
- [24.] TÓTH Mihály: *Az „őslakos népek” fogalmának jogi tartalmáról és a nemzeti kisebbségek anyaországuk létezésén alapuló megkülönböztetéséről* (2020) (elérhető: <https://kmf.uz.ua/hu/az-oslakos-nepek-fogalmanak-jogi-tartalmarol-es-a-nemzeti-kisebbssegek-anyaorszaguk-letezesen-alapulo-megkulonbozteteserol/>, letöltve: 2022.07.20.)
- [25.] Unicef: *Gyermekjogok*. (elérhető: <https://unicef.hu/gyermekjogok>, letöltve: 2022.08.30.)

- [26.] United Nations: *Addressing Global Challenges with Indigenous Knowledge*. (elérhető: <https://www.un.org/en/academic-impact/we-are-indigenous-addressing-global-challenges-indigenous-knowledge>, letöltve: 2023.01.01.)
- [27.] United Nations: *Recommendations on Indigenous Children and Youth*. (elérhető: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/children-and-youth/recs-children-youth.html>, letöltve: 2023.01.20.)

